

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personlig brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

Personalhistorisk Tidsskrift

469: 1787
ELISABET

IDA SOFIE AMALIE BREDENBERG
VORBASSE
SKOLEHOLDER BREDENBERGS KONE
SKOLEHOLDER BREDENBERG
KRISTEN NIELSENS KONE
HANS KRISTOFFERSENS KONE
INGER VILLUMSD
HAREN OLESD
ALLE.AF.VORBASSE
UDLAGT:
KRISTEN OLUFSEN
NATIONALSOLDAT
VORBASSE
VIL.EGTE.HENDE

470: 1787

JENS
IVER HANSEN
SIDSEL JENSØ
FITTING
HANS IVERSEN
ØSTER.GESTEN
HOLDT.TIL.DAAB.IMOD.SEDVANE.HER.
AF.(ØVENEUNTE)
METTE IVERSD
STOD.HOS
KRISTEN MADSENS KONE
NIELS HANSENS KONE
ALLE.AF.FITTING
JENS PEDERSEN
SKØDE,BEKKE

Årgang

106

1986 : 1

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

Indhold

<i>Carl Jacobsen</i> : Poul og Birgittha Karberg – far og datter	5
<i>Vello Helke</i> : Om Jacob Sørensen Bødker og Jacob Sørensen Glud	41
<i>Johannes Lind</i> : Fadderlisterne i slægtsforskning	45
Spørgsmål	54
<i>P. Hampton Frosell</i> : Lodsslægten Erlandsen fra Helsingør	55
<i>Vello Helke</i> : Danske studenter i Köln, Montpellier og Launing	69
<i>Vello Helke</i> : Om den danske resident i Nederlandene, Johan Wilhelm Eding	81
<i>Lydie Mauré</i> : Franske Reformerte, som udvandrede til Danmark	83
<i>Hans H. Worsøe</i> : Kai Albertsen 1930-1985 (nekrolog)	95
<i>Kai Albertsen</i> (†): En ny dansk anetavlepublikation og Om publikation af anetavler	97
<i>Hans H. Worsøe</i> : Olav Christensen 1910-1986 (nekrolog)	103

Anmeldelser:

Karl Erik Frandsen (red.): Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660 (<i>Jørgen H. Barfod</i>)	104
Daniel Preisz (red.): Breve fra og til Adam Oehlschlager. Oktober 1829 – januar 1850 (<i>P.S.</i>)	106
Hans Chr. Wolter: Den Danske Hærs uniformering (<i>Jesper Godvin Hansen</i>)	106
Folketællingen 1850 for Understed og Karup sogne, Hørby sogn, Albæk sogn, Sæby købstad (<i>Knud Prange</i>)	107
Harald Jørgensen: Lokaladministrationen i Danmark (<i>Nynne Helge</i>)	107
Niels Peter Stilling (red.): Søllerødbogen 1985 (<i>Hanne Sanders</i>)	108
Sønderjyske Årbøger 1984 (<i>Tommy P. Christensen</i>)	109
Teologisk Stat 1985. Kirkelig håndbog (<i>Hans H. Worsøe</i>)	110
Hans Sode-Madsen: Ungdom uden arbejde. Ungdomsforanstaltninger i Danmark 1933-1950. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	110
Vardesyssel Aarbog 1985. (<i>P.S.</i>)	111
Marie Oldenburg: Slægterne bag Christian, Merete og Claus Oldenburg (<i>Torben Glahn</i>)	112
International genealogisk-heraldisk kongres i Portugal september 1986	113
Resultatopgørelse og balance 1985 for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie	114
Kommentar til Teisens rettelser	116

Billedet på omslaget:

To dåbstilførsler fra Vorbasse kirkebog 1787, indkodet på en Personlig Computer (PC). Se iverigt billedteksten på side 49 i Johannes Linds artikel i nærværende hæfte af Personalhistorisk Tidsskrift.

Paul og Birgittha Karberg – far og datter

Af

Carl Jacobsen

Fra tid til anden har jeg hele livet igennem aflagt besøg hos mine forfædre. Jeg tog min anetavle frem og lod øjnene glide hen over alle disse navne og årstal, og billeder af den ene og den anden begivenhed, som denne og hin havde været part i, dukkede op i min bevidsthed. Jeg begyndte nederst med mig selv og gik så op gennem generationerne.

16.	Somend Peter Jacobsen f. 14.2.1804 i Sønderborg d. 27.7.1859 i Sønderborg	17.	Louise Jessen f. 15.2.1828 i Sdbg.	18.	Rebslagermester Søren Busch f. 29.9.1767(?) i Randers d. 16.2.1830 i Sønderborg	19.	Dorothea Augusta Welsgang f. 21.9.1778 i Sønderborg d. 13.10.1837 i Sønderborg	20.	Urmager Peter Petersen f. 1769 i Nordborg d. 19.10.1854 i Nordborg	21.	Kathrine Marie Iversen f. 20.11.1767 i Nordborg d. 18.11.1827 i Nordborg	22.	Mønstremester Peter Petersen f. 1766 i Havnbjerg d. 23.12.1835 i Nordhorn	23.	Anne Marie Petersen f. 1766 i Asserballe d. 1837 i Nordhorn	24.	Hans Danielsen f. 18.3.1756 i Feldsted d. 25.5.1806 i Feldsted	25.	Anne Marie Augustesdatter f. 1.2.1791 i Feldsted d. 4.4.1820 i Feldsted	26.	Gæstgiver Hinrich Nicolaj Fross f. 7.1.1791 i Feldsted d. 6.3.1879 i Feldsted	27.	Anna Botilla Møller f. 6.1.1800 i Feldsted d. 5.4.1828 i Feldsted	28.	Parcelist Hinrich Jessen f. 9.4.1756 i Tyrstrup d. 1830 i Tyrstrup	29.	Magdalene Leugstadsdatter f. 1766 i Hejlsø d. efter 1839	30.	Gård ejer Knud Lauson f. 22.10.1779 i Tyrstrup d. 22.11.1838 i Aller	31.	Johanne Marie Gikkelsdatter f. 11.6.1792 i Tøns (Ostorp) d. 12.1.1853 i Aller
1.	Carl Daniel Jacobsen, f. 16.11.1918 i Sønderborg	2.	Rebslagermester Carl Jacobsen f. 24.3.1867 i Sønderborg d. 16.6.1939 i Sønderborg	3.	Louise Mathilde Danielson Schmidt f. 31.7.1876 i Feldsted (Tumbel) d. 21.3.1943 i Sønderborg	4.	Rebslagermester Søren Busk Jacobsen f. 5.8.1829 i Sønderborg d. 19.9.1873 i Sønderborg	5.	Anne Marie Petersen f. 12.12.1834 i Nordborg d. 26.3.1898 i Sønderborg	6.	Parcelist Hans Danielsen Schmidt f. 26.4.1847 i Feldsted d. 18.2.1908 i Gråsten	7.	Henriette Magdalene Beck f. 25.2.1851 i Tyrstrup (Tagkjer) d. 14.7.1932 i Sønderborg	8.	Løblagermester Hans Jacobsen f. 14.2.1804 i Sønderborg d. 27.7.1859 i Sønderborg	9.	Melona Margretha Busch f. 10.4.1802 i Sønderborg d. 30.9.1885 i Sønderborg	10.	Urmager Hans Petersen f. 25.1.1801 i Nordborg d. 23.2.1865 i Nordborg	11.	Sofie Elisabeth Petersen f. 23.2.1799 i Nordborg d. 3.12.1862 i Nordborg	12.	Gård ejer og smed Daniel Danielsen Schmidt f. 9.1.1819 i Feldsted (Tumbel) d. 7.4.1891 i Åbenrå	13.	Kjæstina Fross f. 29.8.1821 i Feldsted d. 7.12.1891 i Åbenrå	14.	Løndemand og maler Laurits Henriksen Beck f. 9.11.1816 i Thystrup d. 4.1.1862 i " (Tagkjer)	15.	Mønstremester Maren Sellert f. 5.9.1822 i Aller d. 10.2.1892 i Tyrstrup (Tagkjer)		
				gift 13.5.1864 i Sønderborg				g. 5.11.1873 i Feldsted																							
				gift 5.6.1906 i Løgumkloster																											

152. (?) Sædelmæser Hrs. Mathiesen Weiergang, i Aabenrå d.	153. Marie Schade	154.	155.	156.	157.	158. Skipper Paul Karberg f. 1.10. 1691 i Sønderborg d.	159. Helene Berg
76. Rebslagermester Hans Mathiesen Weiergang f. 27.1.1717 i Aabenrå d. 12.1.1778 i Sønderborg	77. Maria Petersen f. 15.11.1717 i d. 24.5.1750 i Sønderborg	27.11.1739 i		78. Løjtnant Lars Handingmand	79. Birgittha Karberg døbt 17.12. 1719 i Sønderborg d. 17.3. 1809 i Sønderborg		
30. Rebslagermester Hans Mathias Weiergang f. 20.4.1745 i Sønderborg d. 22.8.1787 i Sønderborg	39. Helena Christina Handingmand f. 19.9. 1745 i Sønderborg d. 8.1. 1804 i Sønderborg		gift 7.11.1777 i Ulkebøl		gift 18.8. 1744 i Sønderborg		
19. Dorothea Augusta Weiergang, f. 21.9. 1778 i Sønderborg							

Ved disse lejligheder standsede jeg ofte op ved anerne nr. 78 og nr. 79, løjtnant Lars Handingmand og Birgittha Karberg. Løjtnanten kendte jeg kun af navn fra kirkebøgerne i Sønderborg. Ifølge disse var han blevet viet til »Birgittha, Paul Karbergs Tochter« i Sønderborg kirke i året 1744, – den 10. vielse, der var foretaget i det år.

ÅRS 1744:

1/ den 8 Janu:
Siegfried Christian Rieder
med
Anna Dorothea Bokms.

2/ den 23 Janu:
Herrich Knigsmann med
Maria Christina Karbergs.

10/ den 18 Augusti
Lieutenant Lauritz Handing-
mand med
Birgittha, Paul Karbergs
Tochter.

En sådan vielse medfører jo gerne, at der bliver født et barn efter nogen tid. Hos de pæne og ærbare par gik der 9 måneder. Men der var nu ikke mange af den slags. Ofte gik det anstødeligt hurtigt, så hurtigt, at myndighederne idømte dem bøde for deres hastværk. Jeg måtte imidlertid blade helt frem til 19. september 1745, før jeg fandt resultatet af Lars' og Birgitthas lidenskaber.

En pige var blevet døbt, Helena Christina, og fadderne var Hans Krabbe jr., Helena Marie Karberg og Andreas Krabbe. Løjtnanten hedder denne gang ikke Handingmand, men Hannemann, så måske drejer det sig om en tysk officer, for navnet Hannemann er ikke ualmindeligt i Tyskland.

63. den 19 September.
 53. Lieutenant Hannemanns
 Helena Christina Gm
 Hans Krabbe jr.
 Helena Marie Karberg.
 Andreas Krabbe.

Lang og besværlig leden efter flere oplysninger om Lars og Birgitte gav omsider resultat: i kirkebogen over døde fandt jeg Birgitta i 1809. Hun var død den 17. marts og blev begravet den 23. marts.

1809

17 Marts	23 Marts	Birgitta Handigmann, Ine vassforbr von Pjstern Paul Karberg und seiner vassforbrinnen Frau Helena geb. Berg gebürtig Döflern. Die ist vor ehelich gewesen mit dem vassforbr von Gmündenthalen Lorentz Han- digmann zu Drossheim in Norwegen.
----------	----------	--

Vi får her at vide, at hun er ægtefødt datter af afdøde skipper Paul Karberg og dennes ligeledes afdøde hustru Helena Berg. – Det vidste vi i forvejen. – Hun er enke efter afdøde Lorenz Handigmand, som her er »premierløjtnant«, men det kan ikke undre, at han er avanceret en smule i de mere end 60 år, der er gået siden deres bryllup. Hans fornavn er denne gang Lorenz og ikke Lauritz, som da de blev gift, men det betyder ikke noget, for Lars og Lauritz og Lorenz er bare forskellige former for Laurentius, og præsten skrev den form, der passede ham. Nyt er deri-

mod, at Handingmand bliver placeret i »Drontheim in Norwegen«, for det satte en hel del på plads. Det bekræftede blandt andet, hvad jeg engang som barn tilfældigt havde hørt i en samtale mellem de voksne at en fjern forfader var kommet fra »Norre«.

Herved blev det så i mange år!

Hverdagen levnedes ikke tid og energi til yderligere granskning, og hvor skulle der iøvrigt granskes?

Handingmand, Lars. — F. ca. 1711 i Kr.sand. — Sønn av kpt. Mogens Nicolai Handingmand og hustru Martha Clausdatter, enke efter kpt. Jens Juell. — Stod som konstabel og uoff. fra 1729 til 26/8 1735, da han blev 1/2 fyrv. 1/2 ref. ved Akershus artill.komp. — Kar. fyrv. ved Fr.stens artill.komp. en tid. — Virk. fyrv. der 14/9 1736. — Stykkj. ved Akershus artill.komp. 4/3 1743. — Adj. ved understaben på Akershus 23/8 1743. — StykkInt. ved Trondhjem artill. komp. 28/3 1746. — Død 26/2 1753. —

Handingmand, Mogens Nicolai. — Sersj. ved det ene gev. inf.reg. her 3/2 1691. — Kpt. des armes ved samme regt. 23/1 1693. — Fenr. 4/10 1698. — Kalles sek.Int. fra 1/1 1701, men har samme gasje som før. — Virk. sek.Int. 15/9 1703. — Pr.Int. 31/5 1704. — Kpt. ved Vesterl. nasj. inf.-regt. og chef for Mandalske komp. 14/6 1708. — Avskjed 24/4 1717 med majs kar. — Bodde på sin sedegård Schappel i Ringsaker. — Fikk 4/9 1721 skjøte på Gulleråen av kpt. Jopwitz. — Død før 22/8 1730. — Gift med Martha Clausdatter, f. ca. 1678, død 178 1735, datter av trelasthandler Claus Bertelsen og Anne Lauritzdr. — Som enke fikk hun 22/8 1730 tillatelse til å sitte i uskifte. — Skifte efter henne 20/9 1736 på Gulleråen. —

En dag under et af mine besøg hos mine aner tog jeg mig sammen, — jeg måtte da nok kunne overkomme at skrive til Trondhjem!

Jeg fandt frem til en adresse og bad i et pænt brev om oplysninger om løjtnant Lars Handingmand. — Fem dage efter kom der svar.

En kopi af en side i Ovenstads' militærbiografi forvandlede Lars Handingmand fra at være et tomt navn til et levende væsen, — sådan følte jeg det.

Han er født 1711 i Kristiansand, hvor faderen er kaptajn og chef for det mandalske kompagni i det vesterlandske infanteriregiment, hvis soldater sikkert har været indkvarteret privat i byerne Mandal og Kristiansand. Moderen er officersenke og datter af en trælasthandler. Som faderen vil Lars gøre karriere inden for hæren og står 18 år gammel som konstabel i den gamle hæderkronede fæstning Akershus i Christiania, som Oslo hed dengang. I 1743 er han avanceret til stykkjunker ved Akershus artillerikompani og bliver som sådan adjutant ved understaben samme år. — I 1746 bliver han forflyttet til Trondhjem, hvor han til min forbløffelse og — sorg (jeg er kommet til at holde af ham!) dør 1753 — 42 år gammel.

Der står intet om et ægteskab med skipperdatteren Birgittha Karberg i

Sønderborg i 1744. – Hvad er det nu for noget?

Allerførst kan jeg gøre et par tilføjelser i min anetavle takket være de nye oplysninger, jeg har fået.

Og så tilbage til Lars! Det kan ikke være løgn det hele! – men hvordan har han lært Birgittha at kende? – har hun været med faderen ude at sejle? – Har hun hilst på ham i Christiania?

For at komme videre bliver jeg nok nødt til at fordybe mig lidt i Paul Karbergs liv og levned.

Som det fremgår af anetavlens nr. 316 hed hans far også Paul og var skipper.

	314. <u>Trælesthandler Claus Bertelsen</u> f. ca. 1642 i Unnersbu d. ca. 1717 i	315. <u>Anne Lauritzdatter</u> d. 1690	316. <u>Skipper Paul Karberg</u> , f. 24.9.1648 i Sønderborg Ø. 30.11.1684 i Sdbg. 317. <u>Caroline Jørgensen</u> 318. 319.
156. <u>Major Mogens Hansen: Handlingmand</u> i f. d. 22.8.1730 i Gulleråen Hedrum sogn for	157 <u>Martha Clausdatter</u> f. 23.5.1678 i d. 1.8.1735 i Gulleråen Hedrum sogn.	158 <u>Paul Karberg (Skipper)</u> f. 1.10.1691 i Sønderborg (Druknet?) d.	159. <u>Helene Berg</u>
78. <u>Løjtnant Lars Handlingmand</u> f. 7.6.1710 i Kristianssand d. 26.2. 1753 i Trondheim		79. <u>Birgitte Karberg</u> døbt 17.12.1719 i Sønderborg d. 17.3.1809 i Sønderborg	g. 10.8.1744 i Sønderborg

I Hirsch' militærbiografi² finder jeg de samme oplysninger med tilføjelsen »kommanderet med korpset mod Sverrig.« – Men hvad med Birgittha?

Lars
 Karberg - h. Sjørøver 26/8 1735 (R.N. 991/1735) - v. Sjørøver på
 Frederikshald 14/7 1736 - v. Sjørøver på Ahornhøj 4/3 1743 -
 Apilead ved Selt og kommandant med Korpset mod Sverry
 23/8 1743 og Lt. Selt Komp. i Svendbyen på 28/3 s. den
 + 26/2 1753 (rd. Sager 28/3 1753 § 7)

Af efterslægtstavlen ses, at Birgitthas far var den yngste af tre brødre: Lorenz, Valentin og Paul.

1. Lorenz Karbergs børn med Anna Marina Nisdatter (jfr. 1).
2. Paul Karberg, f. 24.9. 1648. Skipper. gift 30.11. 1684 med Caroline Jørgensen.
3 børn kendes: Tredie slægtled 4 - 6
3. Jacob Karberg, f. 17.8. 1651

T r e d i e s l æ g t l e d .

- Paul Karbergs børn med Caroline Jørgensen (jfr. 2).
4. Lorenz Karberg, f. 11.8. 1686, d. 1.1. 1736. Købmand. Gift 2.12. 1709 med Birgitte Sæger, datter af Thomas Christensen Sæger og Christine Sæger.
12 børn kendes: Fjerde slægtled I 7 - 18
 5. Valentin Karberg, f. 30.11. 1688, d. 29.1. 1738. gift 1) 25.10. 1714 med Anna Hympsen, f. 1692, d. 28.8. 1715
1 barn kendes: Fjerde slægtled II 19
gift 2) 7.1. 1721 med Helene Christensen, f. 7.8.1696, d. 1785, datter af Christian Jørgensen og Anna Jørgensen. Hun blev gift 2) 7.4.1739 med Andreas Krabbe.
7 børn kendes: Fjerde slægtled III 20 - 26
 6. Paul Karberg, f. 1.10 1691. gift med Helene Berg
3 børn kendes: Fjerde Slægtled IV 27 - 29

I året 1740 har han været oppe i nærheden af Christiania, for toldkontoret i Sønderborg referer til papirer fra kontoret i Frederikshald.

11.

Jub. N: (3) auf des Paul
 Karbergs Ladning.

I der Frederikshald
 N: 85. über Paul
 Karbergs Ladning

På denne rejse kan han godt have haft ærinde i Christiania, og ved den lejlighed kan den snart 30-årige fyrværker Lars Handingmand under en vagt på Akershus have fået øje på Paul Karbergs flotte galiot⁷ nede i havnen. I sin frivagt er han så gået ned for at tage skibet fra Sønderborg i nærmere i øjesyn, og måske har han fået sig en sludder med skipperen og med forundring hørt om de mærkelige egne der langt sydpå i riget. – Men dette er nok en for vovet teori, og især forestillingen om, at Birgittha skulle have været om bord er umulig. Hun er 21 år på det tidspunkt og har sikkert måttet blive hjemme og passe sine to små søstre⁸.

De aller højest, og
 rigste, der befalede sig
 Licent-Rolle de No. 1008.
 Jagt-Planck und Nach-Nr.
 ut von jagten freij zuverfug
 gind; - De anstalten
 zu fofers Reception, ober
 dabrigh freij zu warden. Mit
 Karib, falken, follen.
 Die fofertt als Not. 13.
 an der wold. sig der alle
 Klance fofertt fofertt.
 fofertt fofertt fofertt.

Jub. N: 90 hat Bjørn Jørgen
 Clausen in seinem
 Schiff auf Riga aus.
 fofertt an der wold.
 20000 -
 fofertt fofertt
 16 Paul Karberg
 fofertt fofertt
 fofertt: - 22000 - -
 - 17000 - -
 fofertt

I 1741 sejler han og to andre skippere mursten til Riga. Skipper Jørgen Clausen laster 20.000 sten i sit skib, Paul Karberg 22.000 i sit og endelig skipper Christian Ahlmann – som dog ikke er med på omstående kopi – 17.000 mursten i sit. I alt 59.000 mursten.

Overtolderen tager i venstre spalte stilling til toldafgifterne og henviser til en gammel bestemmelse fra anno 1668 ifølge hvilken tag- og mursten er toldfri. Helt sikker synes han dog ikke at være, for der tages forbehold med mulighed for regres, »— so wolle Herr Rechnungsführer belieben, den Wert solcher Mauersteine Hieeben anzuzeigen, damit solcherhalben sowohl der Zoll als die Licenten annoch gegen Regress augerechnet werden könne.«

En stolt lille flåde på tre skibe er stævnet ud af Sønderborg havn med slottet om bagbord for ude i rum sø at sætte kursen mod øst til den lange rejse til Riga. Her har man så muligvis lastet tømmer eller – hvad der måske var endnu mere brug for derhjemme – hamp til at lave tovværk til de nye skibe.

Således så Sønderborg ud set fra Sundevedsiden, da Paul Karberg sejlede havene tynde, og Birgittha var ung og yndig og attråværdig. – Måske har de boet i et af de huse, der ligger til venstre i billedet og vender gavl'en ud mod Alssund.³

Not. 6.
 Begriffen wirds auf die von
 dem Comptroller der Richtig-
 keit solcher allerhöchsten und
 der Regierung Sub n. 388.
 angelegten Angabe nach
 verhandelt. Dafs. 1766 davon
 und nicht mehr auf der
 Capitung für jetzt zu
 macht für gehalten
 auf auf vier so großer
 Capitung, zu nächst an
 Dafs, so wenig davon
 Proceeding und unter
 in dem Maßstab über
 werden, so leicht von
 so wenig und noch großer
 Unterwasser geben kann.
 In welchem zündigen auf
 die und inoffiziellen, behauptet
 Dams, ersichtlich die
 höchsten Abrechnung des
 von sind.
 Derselbe in Not. 6.
 wie erol bij der in die
 hiesigen gewarnt, Vorweisung

Not. 6.
 Dafs. N. 388 für diesen
 Paul Karberg aus Liverpool
 in einem Brief zu den
 derburg angeblich aus
 gewarnt. Einmal zum
 70 Postel nach je. a nach
 et konnte von 80 Postel
 ph. Last nach warfen. 1500
 In aber nur in al-
 1500.
 nach in dem Maßstab
 angeblich und an-
 zeh. und in solchen
 kind worden. So we-
 nach Anmerkungen die über-
 ge. 9
 der Zahl und Licenzen
 zu Befundung Cron. 2
 Latus. 2

1741 må have været et travlt år for Paul Karberg, for han var ikke kun i Riga med mursten, han var også i Liverpool og lastede salt. – 1509 tønder ialt.

Integresser
Udi
Fredericia Told og Consumptions.

Aargen Tak, Allerunderdanigst aflagt ved Kongl.: may^{ts}
tolder ædle St Jacob Lund, pro A^o 1739.

Antegnelser Udi Fredericia Told og Consumptions Regnskab, Allerunderdanigst aflagt ved Kongl.: may^{ts} tolder ædle St Jacob Lund, pro A^o 1739

Jeg møder Poul Karberg første gang under april måneds »Durchgaaende« i 1738.

Den 14de April Maanedes Durchgaaende Told 76

No 74

April

115 stk Fyrbielker - - - - - 3 90

50 stk 12 alen Sparrer - - - - - 5

600 stk Handspeger eller - - - - - 64

300 stk Baadshagstage eller S lægter(?) - - - - - 8

12 stk Remhalse eller - - - - - 4 5 - 42

opp. - - - - - 65

Agter sig dermed til Irland og betalt fyrpenge med opp. - 4 - 48

April Maanedes Durchgaaende Told 66
No 14

Skipper Povel Karberg af Sønderborg kommen fra Riga med sit skib kaldet St Peter drægtig 56 læster Indhave som der er indtaget

115 stk Fyrbielker	-	-	-	3 rdr	-	57
50 stk 12 alen Sparrer	-	-	-			5
600 stk Handspeger eller	-	-	-			64
300 stk Baadshagstage eller S lægter(?)	-	-	-			8
12 stk Remhalse eller	-	-	-		4	5 - 42
					opp.	- - 65
Agter sig dermed til Irland og betalt fyrpenge med opp.					4	- 48

Hans skib er på 56 læster. Læst er udtryk for skibets lasteevne, og en læst varierer – som så mange gamle måleenheder fra landsdel til landsdel, men ligger omkring 5000 pd., så »St. Peter« er et ret stort skib. Det er sandsynligvis en galiot, som de fleste større skibe på den tid. Den er rigget som en jagt, men har to master, og den forreste, stormasten, bærer stor-sejlet og måske et topsejl, og den mindre bag den, mesanmasten, bærer mesansejlet. Forrest kan der sættes fok, klyver og jager ned til bovspryd.

Galiot ud for Nysted¹⁰

Han kommer fra Riga, en af den tids største og vigtigste østersøhavne, hvor han har hentet tømmer. Hvilken slags tømmer, det drejer sig om, er ikke til at tyde, men det væsentlige er, at han fragter tømmer fra de skovrige egne i Europa til de skovfattede, for i nederste linie får vi at vide, at han agter sig med lasten til Irland. Her som i det egentlige England har man forlængst hugget alle sine skove forat kunne bygge de store flåder, man erobrede verden med. Han har betalt fyrpenge til Skagen og Lindenæs fyr, fordi han skulle sætte kurs efter dem. Endelig har han erlagt op. [: oppenge], den afgift han skulle betale for at få lov til at passere Fredericia toldsted.

I mit omdømme voksede Paul Karberg ved disse oplysninger, jeg syntes, det var en imponerende bedrift at sejle over sådanne strækninger med gods. Folk, der levede et sådant liv, måtte være i besiddelse af mange af de bedste menneskelige egenskaber: mod – ofte tangerende dristighed – vilje, energi, udholdenhed, tålmodighed. Ofte har det sikkert også været nødvendigt med hårdhed og strengthed over for mandskabet, men også over for sig selv. Rige blev de, mange af disse skipper, og de var glade for at vise det ved at bringe usædvanlige og kostbare ting med hjem til udstilling i deres stuer eller som gaver til deres kære. Jomfru Birgittha og madam Helene har sikkert pyntet sig med klæder og smykker, som far Paul har haft med hjem til dem.

Til gengæld kunne de så også miste alt på en stormfuld nat, både deres ejendom og deres liv.

Træt af at blade i de tykke støvede toldprotokoller, går jeg på Rigsarkivet en dag ind og kigger lidt i kartoteket over krigskancelliets papirer og minsandt en, om jeg ikke finder noget under Handingmand. Det viser sig at være genparter af bl.a. et rejsepas til Lars udstedt af Chr. 6. på Hørsholm slot den 22. maj 1744.

Rejse Pas for ~~Stykjunkeren~~
Handingmann

Rejsepas for Stykjuncker
Handingmann.

Vi Chr.6 /:etc:/ gjøre vitterligt, at vi allernaadigst have tilladt os elskelig stykjuncker Lauritz Handingman ved vort norske artillerie Corps, paa nogen tid udi sine egne forretninger til vort hertugdømme Holsteen at nedrejse. Er p.

Hirschholm den 22 may 1744

Dei Chy. /:etc:/ Giørn vi
hertigh at hi allernaadigst
sann hielde de elskelig
Lauritz Handingman, ~~Stykjuncker~~
~~hand~~ med hant Holsteens
Artillerie Corps, paa nogen
tid udi sine egne forretninger
ningon tid hant ~~Stykjuncker~~
hertugdømme Holsteen at nedrejse.
Er p.

Hirschholm den 22 Maj 1744

Vi ved, hvilke »egne forretninger« han havde at ordne i »vort Hertugdømme Holsteen« i 1744. Dernede sad hans yndige uskyldige brud og ventede med længsel på ham. Hvordan de har lært hinanden at kende, er stadig ikke opklaret. Jeg hælder mere og mere til den tro, at han har haft ærinde i den sydlige del af riget sammen med understaben på Akershus, hvor han virkede som adjutant siden august 1743. – Også det, at »adjutant« er streget ud i rejsepasset og erstattet af ordet »Stöckjuncker« peger i den retning, synes jeg.

Å, hvilken romantik!

Men tilbage til Fredericia toldsted og Paul Karberg!

Den 10. april 1745 anløber han Fredericia med »sin« galiot på 14 1/2 læster. Han kommer fra Sønderborg og skal til Ålborg med 4000 tagsten og 10.000 mursten, 31 tønder rapssæd og tre halve tønder rapsolie. Alt dette er opført på toldsedlen og for så vidt er alt godt.

Man studser lidt over det lille skib, han kommer med, for det har kun 1/4 af »St. Peters« drægtighed. Er det gået ned ad bakke for ham, siden vi mødte ham sidst?

Men han slipper ikke igennem, for Tautenberg dukker op, – ham der har øjne som en rovfugl og allerunderdanigst gør sin pligt for kgl. majst. Ved »inquisitionen« finder han sukker og »en liden Packe Straae Perle-Kniplinger«, varer, der ikke er opført i papirerne, og det fund er Tautenberg vist ikke ked af, for til sin forundring læser man:

En Casse med Sucker Candi, vægtig 57 Pund netto
 og en Casse med Sucker Candi, vægtig 53 Pund netto
 som er konfiskeret af Lieutenant Tautenberg som Angiver Straxen, da det var konfiskeret, in natura til sig tagen, efterdi samme i allerunderdanigste følge af Hans Kgl. Majst allernædigst udgange Placat af 25 April 1735, hannem allene er hjemfalden.

Det ofte omrørte konfiskerede Sucker, nembl: En Casse med Sucker Candi, vægtig 57 Pund netto og 9 Topper Sucker vægtig 53 Pund haver bemeldte Lieutenant Tautenberg som Angiver Straxen, da det var konfiskeret, in natura til sig tagen, efterdi samme i allerunderdanigste følge af Hans Kgl. Majst allernædigst udgange Placat af 25. April 1735 hannem allene er hjemfalden. –

Sukker har sikkert været en eftertragtet vare dengang. Det tilfalder som følge af »Placat af 25. april 1735« ubeskåret Tautenberg.

De andre konfiskerede varer – perle-kniplingerne og hvad der er konfiskeret hos to andre skippere kommer på offentlig auktion i Fredericia den 21. juli samme år. Og ikke nok med at varerne bliver taget fra dem, der skal også betales dobbelt told af det hele.

I december måned gøres tolden op, og her får vi at vide, hvilke varer det drejer sig om.

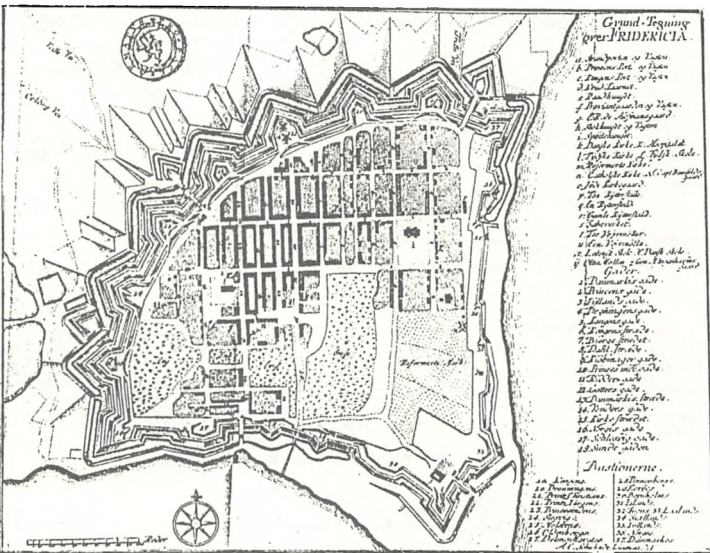
Under nr. 125 skal Paul Karberg betale næsten 40 rdr i told for de varer, der er blevet taget fra ham. – Skipper Niels Jensen Bonde får under nr. 126 konfiskeret en pose med humle, der vejer 11 1/4 p så det er til at overse. – Men under nr. 127 ser vi, at Christen Jensen af Apenrade får konfiskeret 1072 pund tobak, og det er da ikke så lidt. Det er adskillige tusinde stop i de nymodens kridtpiber. En sådan konfiskation kan sikkert have givet en skipper et økonomisk knæk, for forsikringer fandtes der jo nok ikke.

Beskrivelsen af, hvad auktionen over de konfiskerede varer indbringer, er kulturhistorisk set en lille perle.

Første afsnit er en gentagelse af, hvilke skippere, det drejer sig om, under hvilket nummer, de findes opført i todbogen og endelig henvisninger til specifikationer. Til allersidst får vi at vide, at salget af varerne på auktionen ialt indbringer 152 rdr 2 mk 2 1/2 sk.

No. 125 og 126 fra Skipper Paul Karberg af Sønderborg, No. 126 fra Skipper
 Niels Jensen Bonde af Samsøe og No. 127 fra Skipper Christen
 Jensen af Apenrade anførte confiskerede Vahrer
 under den under N° 125 og 126 anførte
 Auktion den 21de Juli 1745 holdt
 efter hosfølgende verificeret Gjenpart deraf
 Lit. A

De udj Regnskabet under Indgaaende N^o125 fra Skipper Paul Karberg af Sønderborg, n° 126 fra Skipper
 Niels Jensen Bonde af Samsøe og n° 127 fra Skipper Christen Jensen af Apenrade anførte confiskerede
 Vahrer undtagen det under formeldte N° 125 omtalte Sukker er ved her paa Toldboen d/21 Juli 1745 holdte
 Auction efter hosfølgende verificeret Gjenpart deraf Lit. A
 opløben til dend summa ----- 152 Rdr 2 Mk 2 1/2 Sk

Derefter følger opgørelsen over omkostningerne ved auktionen, og det er i denne opgørelse, livet i Fredericia begynder at røre på sig, – får lyd og bevægelse.

Det er den 25. juli. Det er højsommer og bagende varmt her inden for bastionerne, der skærer sig skarpt ind i landskabet til alle verdenshjørner. Ved indfaldsportene finder vagtskifte sted med regelmæssige mellemrum. Støvletramp, kommandoråb og lynglimt fra nypudsede geværløb.

Men det er ikke kun soldater, der bærer uniform i byens snorlige gader. Trommeslageren – tambouren – går rundt og slår sine hvirvler for at vække folks opmærksomhed. Af og til standser han op og kundgør, hvilket ærinde han er ude i i dag. Hans sorte trekantede hat er ikke helt fri for støv og fnug, og man kan da også se et par pletter på hans røde kjol, men myndigheden og den værdige betydningsfulde mine er der ingen mangler ved. Han er ikke en hr. »hvemsomhelst«! Voksne og børn flokkes omkring ham for at høre, hvad han har at meddele. Folk fra alle Europas lande bor i Fredericia. Her har de fundet et sted, hvor de frit kan dyrke deres religion og leve deres liv, som de gerne vil. Huguenotter, reformerte, calvinister, jøder.

Tambouren fortæller de glanende ansigter om auktionen, der skal finde sted og henviser til de Placater, som byens tjenere har slået op på rådhuset og byens kirkedøre. Og hvis folk har set tunge trækvogne køre fra toldboden til vejerboden og til-

Heraf afgår efterfølgende udgifter nemlig:

	rd	mk	sk
Efter kvittering Lit' B			
Byfogeden for varernes vurdering ---	2	8	
De tvende såvel ved ditto vurdering som auktion brugte mænd, hvilket og, da auktionen holdtes, har bragt den konfiskerede tobak fra toldboden til vejerboden, da det påny skulle vejes og derefter fra vejerboden igen på toldboden ----	4	-	
Byfogeden for plakaters udstedelse ---	1	-	
Byens tjenere for ansøgelse ----	1	8	
Tambouren for at slå til auktion ---	1	-	
Byfogedens auktionsgebyr, 4 2 pro Cento --	3	5	
Byskriverens ditto --	3	5	
For en verificeret udskrift af auktionsforretningen af bilægge dette regnskab med ----	1	-	
Efter kvittering Lit' C betalt for auktionspenge nes inkassation 4 2 pCo	3	5	
Efter kvittering Lit' D betalt til vejermeisteren for berørte konfiskerede tobak at veje, da de skulle auktioneres samt stemplet papir til de 24 ^{te} derpå udstrede vejersedler	1	11	
	Gjort 12	-	10

Handwritten text in cursive script, likely a ledger or account book, with columns for amounts and descriptions. The text is written in a historical style, possibly Danish or German, and includes various entries and calculations.

bage igen, kan han fortælle dem, at de var læsset med tobak – 1074 pund af den fineste vare – og byfogeden vil ikke være urimelig, når budene falder, for han vil gerne være med til at give borgerne en mulighed for at købe lidt af det, der kan sættes en smule kulør på tilværelsen, og sådan ser borgmesteren også på det.

Hen imod det fastsatte tidspunkt for auktionens afholdelse er der trængsel foran rådhuset. Varerne holdes frem i passende portioner, og tilbudene råbes over pladsen op til auktionsholderen. Byskriveren har travlt, og gåsepenen sprutter hen over pergamentet, når folk kommer op og lægger pengene på disken for de varer, de har købt.

Jo, det er en festdag! – Fest og underholdning i den ellers så stille by.

Udgifterne til alle de travle mænd, der har afviklet auktionen beløber sig i alt til 12 rdr 10 sk, og når de bliver trukket fra de indkomne 152 rdr 2 mk 2 1/2 sk så (se billedtekst)

Bliver igjen = 140 Rdr. 4 8 1/2 sk
Lieutenant Inspecteur Tautenberg
2/3 Deel, som er
9 Rdr. 3 sk 1/2
og Børnehusene dend 1/3 Deel som er
4 Rdr. 4 sk 1/2
hvorfor vedkommendes Qvitteringer til det Højlovlige Cammer Collegium med allerforderligst skal blive indsendt.
Højlovlige Cammer Collegium med allerforderligst skal blive indsendt.

Bliver igjen

140 Rdr 1 Mk 8 1/2 Sk

Deraf tilkommer Lieutenant Inspecteur Tautenberg de 2/3 Deele

der er 93 Rdr 3 Mk 8 1/2 Sk

og Qvæst- og Børnehusene dend 1/3 Deel som er 46 Rdr 4 Mk 1/2 Sk

hvorfor vedkommendes Qvitteringer til det Højlovlige Cammer Collegium med allerforderligst skal blive indsendt.

Set med vor tids øjne er det forbavsende, at Tautenberg tager 2/3 af, hvad auktionen indbringer. Havde det været »allernådigste arvekonge og herre«, kunne man snarere have forstået det, for han stod i alle henseender hinsides, hvad der var ret og rimeligt. – Men en told»inspecteur« – nej!

Til godgørende formål bliver der kun halvt så meget, og det til trods for at behovet må have været enormt både til de syge i »Qvæsthuset« og til de mange omstrejfende forældreløse børn, der kun kunne eksistere ved at stjæle og rane. Blev de anbragt i børnehuset, fik de lært et håndværk og dermed en mulighed for senere at kunne ernære sig på ærlig vis.

Man skal vel heller ikke undre sig alt for meget, hvis det skulle ske, at Paul Karbergs og andre »honnerte« borgeres respekt for myndighedernes afgørelser efter sådanne oplevelser i tidens løb skulle gå hen og blive svækket.

Men måske var det den måde, Tautenberg fik sin løn på. Måske var sådanne auktioner nødvendige for, at han og hans familie kunne eksistere.

Haver velædle hr. tolder Lund betalt mig på min anpart af konfiskationen for skipper Christen Jensen af Apenrade og skipper Paul Karberg af Sønderborg 93 rdr, siger tre og halvfemsindstyve rdr 48 1/2 sk, hvorfor jeg ham indtil videre kvitterer, refererende mig min ret for det, som jeg formener og med rette videre kan tilkomme af disse konfiskationer på min anpart såvel som og for de omkostninger, som skipper Jens Christensen ved gæsterettens dom er vorden tildømt at betale mig, som jeg ikke endnu har fået, men skipper Jens Christensen bør at betale, førend hans kaution ham tilbage kan leveres af hr. tolder.

Fredericia d. 24. marts 1746

Tautenberg.

(Sagen med Jens Christensen har jeg ingen kendskab til, men den har heller ingen interesse i denne forbindelse.)

Jeg har velædle hr. tolder Lund betalt mig
 på min anpart af konfiskationen
 for skipper Christen Jensen af Apenrade
 og skipper Paul Karberg af Sønderborg
 93 rdr, siger tre og halvfemsindstyve
 rdr 48 1/2 sk, hvorfor jeg ham indtil
 videre kvitterer, refererende mig
 min ret for det, som jeg formener
 og med rette videre kan tilkomme
 af disse konfiskationer på min anpart
 såvel som og for de omkostninger,
 som skipper Jens Christensen ved
 gæsterettens dom er vorden tildømt
 at betale mig, som jeg ikke endnu
 har fået, men skipper Jens Christensen
 bør at betale, førend hans kaution
 ham tilbage kan leveres af hr. tolder.
 Fredericia d. 24. marts 1746.

Tautenberg.

Den 24. marts 1746 kvitterer han for beløbet. Han refererer til en ret, som han »formener« at have til en anpart af de beløb, der indkommer ved disse konfiskationer. Hvis dette »formener« kan tolkes som en tvivl hos Tautenberg, er det uhyggelige vilkår, skipperne giver sig ind under, når de lægger til ved toldboden. Om de slipper igennem med deres ladning, ser i nogen grad ud til at afhænge af toldinspektørens øjeblikkelige økonomiske situation.

Det ser ud til, at Paul Karberg ikke har foretaget længere rejser mere efter den skæbnesvangre rejse til Ålborg, da han fik konfiskeret alt sit sukker.

Jeg har opgivet at finde Lars Handlingmand om bord på de skibe, der sejler til Norge, for passagerer er der aldrig tale om i toldbøgerne, ja, selv besætningen er kun undtagelsesvis nævnt.

Hvor længe Lars har opholdt sig i Sønderborg efter vielsen i 1744 har jeg ikke kunnet finde oplysninger om, – det er ikke engang sikkert, han har været med til sin datters barnedåb i 1745.

Han har næppe heller haft Birgittha med til Norge. Hun har tålmodigt måttet sidde hjemme og vente. Den skæbne har imidlertid ikke været hende fremmed, for i hele hendes barndom og ungdom har familiemønstret været det, at husfaderen var borte i lange perioder, når han pløjede havets bølger på sine rejser til fjerne lande. Sådant havde det været med faderen og onklerne og i de fleste af de familier, der hørte til deres omgangskreds: kvinderne havde ansvaret for hjemmet og børnene og levede hverdagen i håbet om og troen på, at forsørgeren ville vende velholdent hjem fra sin farefulde værd, og angsten har sikkert redet dem i stormfulde vinternætter.

Men i 1747 sker der noget. Ifølge militærbiografien er Lars blevet udnævnt til stykløjtnant ved Trondhjems artillerikompagni den 28.3. 1746, og i høsten 1747 er hans længsel efter hans trofaste Birgittha blevet så stærk, at han søger om og får tilladelse til at rejse til Sønderborg.

Rejse-pas for lieutenant Handingmann

Vi F5^{te} pp Giøre hermed vitterligt, at Vi allernådigst have permitteret Os Elskelig, Ædle Lars Handingmann, Vores Lieutenant ved Vort Norske Artillerie Corps, at rejse på nogen tid udi sine privat-forretninger til Holsten. Er derfor pp.

Jægersborg den 11 Oct 1747

Vi F5^{te} pp Giøre hermed vitterligt, at Vi allernådigst have permitteret Os Elskelig, Ædle Lars Handingmann, Vores Lieutenant ved Vort Norske Artillerie Corps, at rejse på nogen tid udi sine privat-forretninger til Holsten. Er derfor pp.

Jægersborg den 11 Oct. 1747

Rejsepasset er udstedt af Frederik V på Jægersborg slot, og kongen – hvis han da overhovedet har haft med udstedelsen at gøre – har sikkert vist forståelse for Lars' følelser og de »privat-forretninger«, han havde at udføre dernede, for han var selv en person, der skønnede på kvindens betydning for mandens trivsel. Hans livsfilosofi og livsførelse var helt anderledes end hans fromme faders, og befolkningen har sikkert følt det som en befrielse, da han besteg tronen i 1746.

Artilleristen i midten kunne godt være Lars. Han bærer rød kjol, gult skærf og mørkeblå bukser. – Han har sikkert glædet sig til at vise Birgittha sin nye uniform¹¹.

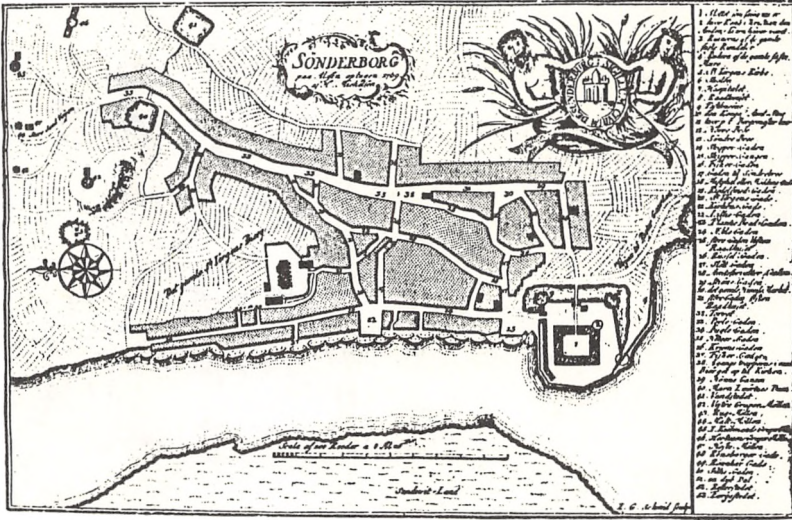

Der er nok gået et stykke tid inden han har haft rejsepasset i hænde, og først efter modtagelsen af dette har han kunnet begynde at se sig om efter rejselejlighed: hvornår sejlede der en skipper fra Trondhjem til Sønderborg? – Flensborg og Åbenrå kunne til nød også bruges.

At han er rejst ad søvejen, anser jeg for sandsynligst. Over land må bjerge og skove og usikre landeveje have voldt enorme vanskeligheder. Hvis vi gætter på, at han er nået til sit bestemmelsessted omkring årsskiftet, er det nok ikke helt forkert.

Folk har vendt sig om efter den flotte soldat, når han er gået op ad Perlegade eller har stået ved havnen sammen med svigerfar og set skibene komme og sejle. Ved færgestederne var der altid travlhed. Ikke mindst hertugen af Augustenborg brugte færgerne meget, når han sendte køer og grise til fastlandet eller modtog dyre raceheste eller store partier ædle vine fra sine forbindelser dernede sydpå. Adskillige pigehjerner har sikkert banket hurtigere ved synet af Lars. – Birgitthas mand! – Hvilken lykke! – Om søndagen har man set Birgittha i fineste puds og Lars med sin lille toårige datter Helena Christina ved hånden gå tur, forbi slottet og ud langs kysten, hvorfra man kunne se indsejlingen til Flensborg fjord. – Jo, hver dag var en fest i sig selv.

Dette kort over Sønderborg er tegnet ca. 20 år senere, men der er sikkert ikke sket store ændringer i den tid. Slottet, kirken, det nordlige og det sydlige færgested ses tydeligt, ligeledes den lange Perlegade. (Læg mærke til at nord er til venstre).

Og mon ikke Paul Karberg har taget sin svigersøn med til skipperlavets sammenkomst, der fandt sted hos oldermænden Jürgen Christensen Wrangel den 8. februar 1748.

Protokollen⁴ fortæller dog ikke noget om nogen gæster, men beretter kort og godt, at Carsten Hansen har ladet sig indskrive og betalt 3 mk. – Liglagenet (det flotteste i byen, som blev lejet ud til andre lav) har i det forløbne år indbragt 37 mk 7 sk, og det har Michael Ahlmann aflagt regnskab for. I indeværende år overtager Jürgen Boysen ansvaret for udlejningen af begravel-seseffekterne. Sidste år var Erik Solberg og Søren Madsen »ældste« og i deres sted kommer nu Michael Christensen og Hans Lorentzen og desuden Paul Karberg og Hindrich Kriegsmann. Til skaffere er blevet valgt Jürgen Christensen Koppelgaard og Christian Hansen Ahlmann.

Anno 1740, den 2de Febr: i A
 Des Lohle = Des j: Aas = Guland
 is det Off: Otharvben. Flouß
 Jussamin ga is den mindt fald
 til mig Strubby Loff
 Carsten Hansen mindt fald ga
 gaban. ----- " 3 Mk -
 Des Knip Loudean fald is den
 Jussamin aris yrboght. ----- " 37 Mk 7 sk
 Jussamin Michael Ahlmann
 Kuffig Tuit gannouft.
 In die dem Jussamin ubad mindt
 Des Knip Loudean Jürgen Boysen.
 Des Jussamin Jussamin gannouft
 Erik Solberg mindt Søren Madsen
 Søren Madsen
 Michael Christensen mindt Hans Lorentzen
 Jussamin Romm
 Paul Karberg mindt Hindrich Kriegsmann
 Des Jussamin mindt gannouft
 Jussamin Strubby Loff
 Des Jussamin Strubby Loff

Da alle disse formaliteter var overstået, er kridtpiberne komme frem og glassene blevet fyldt, og mens luften i oldermandens lavloftede stue er blevet tyk af røg, så det sved i øjnene, er snakken gået om fragter og skibe og de »dårlige tider«. Paul Karberg har sikkert fortalt om sine oplevelser med »Lieutenant og Inspecteur« Tautenberg i Fredericia, og Lars er givet blevet spurgt om, hvordan det var at være soldat oppe i det norske, og man har moret sig, – ikke mindst over de uvante lyde i hans sprog.

Men de glade og sorgløse uger i Sønderborg får en ende. Pligten kalder ham tilbage til oberst Wilster og hans artillerikompani i Trondhjem. Der er meget at se til deroppe, og han kan ikke blive ved med at lade andre officerer udføre hans arbejde.

De fleste vagter har han på fæstningen Kristiansten, der hæver sig højt over Trondhjem. Herfra kan han se byen brede sig på begge sider af Nidelven. Den væl-

dige domkirke rager højt op over de små beskedne træhuse. Men ofte må han ud i skærgården til fæstningsværkerne der. På fæstningen på Munkholmen sad grev Griffenfeld som fange i mange mange år, fordi han havde taget mod bestiklinger og i det hele taget tænkt for meget på sin egen fordel. Han var for begærlig, vinhandlersønnen Peder Schuhmacher, der blev adlet af Chr. V. Han kunne ikke på en fornuftig måde administrere den magt, han fik.

Lars havde ofte tænkt på den faldne greve, når han sad herude på skæret, hvor stormen piskede skumflager hen over det sparsomme budskads, der ydmygt bøjede sig mod klippegrunden for den stærke hersker. Her sad Lars i vagtens endeløse timer og længtes efter lidt mere magt – eller i hvert fald at stige i graderne. Han var nu 37 år og først lige blevet udnævnt til løjtnant. Mange jævnaldrende var forlængst blevet udnævnt til kaptajn. Han følte sig forbigået. – Lidt mere magt! Og især den lidt større løn, der fulgte med.

Nej, han var ikke glad, da han rejste fra Sønderborg. Måske har han også været lidt skuffet over, at hans svigerfar alligevel ikke havde så mange penge, som han havde regnet med, da han giftede sig med Birgittha. Han elskede hende højt, det var sikkert, men skulle man leve standsmæssigt som officer, var det ikke dårligt med lidt støtte udefra!

26. v. Sierman Michelsen i Søring
 26. Alire Cronfjær i Koring
 3. Marts Paa Domkirkegården i København
 6. Ole Olavson søn i København
 14. Ole Hansens søn i København
 22. Geertre Jens datter i København
 23. Ole Hansens søn i København

Det er ikke sikkert, at han og Birgittha har set hinanden efter afskeden i 1748. Han døde – som nævnt – i foråret 1753. (Udsnit over døde i Trondhjem kirkebog):

Som vi ser, blev han begravet den 3. marts på domkirkegården. Han døde af gulsot. Der findes intet skifte efter ham, og jeg har ingen yderligere oplysninger kunnet finde hverken i civile eller militære papirer. – Han er bare væk.

Der er nok blevet grædt meget og meget længe, da meddelelsen om Lars' død nåede frem til Birgittha. Men solen fortsatte med at stå op om morgenen og gå ned om aftenen, og årstiderne afløste hinanden, som de altid havde gjort, og Birgittha fandt ind i en ny livsrytme, hvor mindet om den flotte løjtnant, og glæden over frugten af deres kærlighed, datteren Helena Christina, gav livet et smukt og rent indhold.

været uden midler – hvor hun så har fået dem fra. Men hun har sikkert også villet markere sig med gaven: mig skal de ikke glemme!

Volkstælling-Register der Stadt Sönderborg vom 13 Febr. 1803.

Strasse, Nummern der Häuser, und Zahl der Familien.	Voller Name eines jeden in der Familie.	Was ein jeder in der Familie ist.	Alter eines jeden, das laufende Jahr des Alters für voll gerechnet.	Verheirathet oder unverheirathet, und wie oft jeder verheirathet oder verwittwet gewesen ist.	Eines jeden Titel, Amt, Gewerbe, Handwerk, oder wovon er sonst lebt.
179.	Sören Busch	junior	31.	1	Konst.
88. 89.	2. Dorothea Wiergang	wp. ju.	20.	1	
	3. Dorothea Wiergang	wp. ju.	3.	1	
	4. Wilhelmina Wiergang	wp. ju.	1.	—	
	5. Brigitta Wiergang	wp. ju.	21.	—	
	6. Wilhelmina Wiergang	wp. ju.	17.	2	
	7. Brigitta Wiergang	wp. ju.	14.	—	Lieutenantindex
	8. Dorothea Wiergang	wp. ju.	20.	—	
	9. Sören Wiergang	wp. ju.	11.	—	
	10. Wilhelmina Wiergang	wp. ju.	19.	—	
	11. Dorothea Wiergang	wp. ju.	19.	—	
	12. Sören Wiergang	wp. ju.	10.	—	
	13. Dorothea Wiergang	wp. ju.	21.	—	
	14. Dorothea Wiergang	wp. ju.	29.	—	

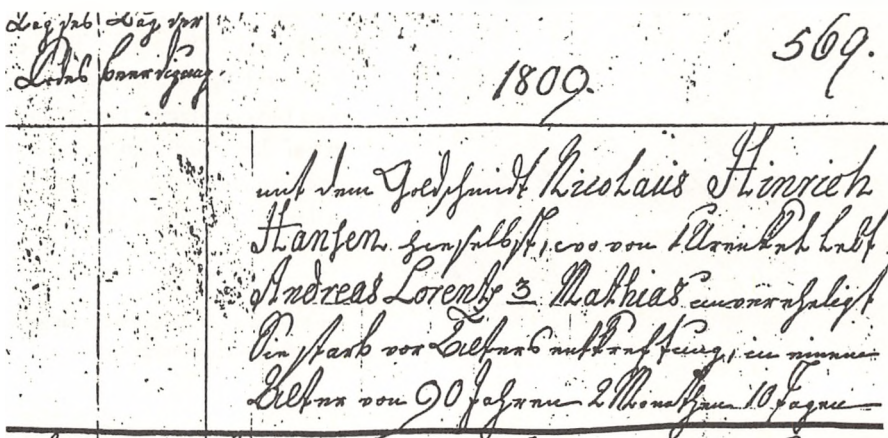
I året 1803 finder den første folketælling sted i Sønderborg, og vi træffer Brigittas som nr. 7 i den 88. familie, der bor Perlegade 79. Datterdatteren, der blev gift med Søren Busch i 1799, er husmoderen. Brigittas egen Datter, nr. 6, der nu er 54 år, bor der også. Desuden finder vi de unge ægtefolks små børn, to små piger på henholdsvis 3 og 1 år, 1 svend, 3 læredrenge og et par tjenestefolk.

1803 er netop 50-året for Lars Handingmands død. Et halvt århundrede er lang tid set i menneskelivets perspektiv, men han er ikke glemt! Stolt lader hun sig i sidste spalte under »Enhver persons titel mm.« indføre som »Lieutenantindex«. Lars havde været hendes skæbne, han blev hendes livs indhold, og det var hun stolt af.

Det samme så vi på side 3 ved hendes død, hvor hun nævnes som enke efter afdøde premierløjtnant Lorentz Handingmand i Trondhjem i Norge.« Man har lyst til at tro, at hun har gjort sig umage for at holde liv i sig selv, for så længe hun hørte til blandt de levende, levede mindet om Lars også.

Men selv for den slags mennesker rinder tiden ud, – for – som præsten skriver i de to sidste linier i kirkebogen:

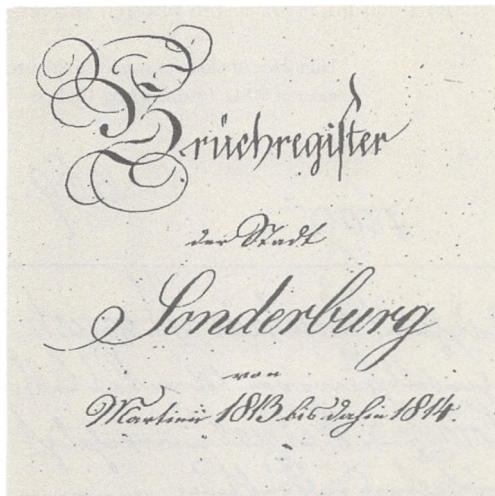
Hun døde af alderdoms udmattelse i en alder af 90 år 2 måneder og 10 dage.

Med en følelse af ærbødighed for noget stort og smukt satte jeg det sidste punktum i beretningen om Birgittha Karberg. Hendes liv havde været et epos om renhed og længsel, om håb og tro og trofasthed ud over alle grænser, og var jeg herefter undertiden rørt over mine egne gode egenskaber, så vidste jeg nu, hvem jeg havde arvet dem efter, og al ondskab, som jeg desværre også undertiden sporede i mig, den måtte i hvert fald stamme fra andre af mine aner.

Også hendes far Paul Karberg stod for mig som en i bund og grund hæderlig og retskaffen mand, som man ikke behøvede at skamme sig over, men tværtimod godt kunne stræbe efter at komme til at ligne.

Igen gik der nogle år.

Ude i et helt andet ærinde fik jeg en dag under et besøg på Museet på Sønderborg Slot lov til at se i en bødeprotokol¹³, der var ført i byen fra 1633 til et stykke ind i 1800-tallet. Den er ikke altid lige let at tyde, men man bliver alligevel hurtigt fanget af den, fordi den mere end de fleste andre dokumenter fortæller om livet i den lille by.

Forsiden til en af de seneste årgange af Sønderborg bys Bøderregister.

Der kommer liv i den lille bys snævre gader og små stråttækte huse. Folk skælder hinanden ud. De slås og snyder hinanden. De drikker og horer.

Intet af alt dette kan myndighederne lade gå upåtalte hen, – folk må virkelig lære at opføre sig ordentligt! Og hvis ikke myndighederne skal sørge for det, hvem skal så? Folk ved godt, hvad de må og ikke må, og de, der bryder freden og ordenen og velanstændigheden i byen, må tage følgerne og bøde.

En barsk tid har det uden tvivl været, en tid, hvor vilkårene var ubarmhjertige og i visse henseender syntes så urimelige, at mange mennesker havde svært ved at beherske deres indestængte lidenskaber. Under sådanne forhold lader de hånt om love og regler og normer.

Holberg har med sine komedier fortalt os om netop denne tids hverdag. Han har set folks nød og med et medfølelse smil iagttaget deres forsøg på at slippe ud af den.

Når vi læser bødeprotokollen kan vi også af og til smile, fordi vi har det hele på afstand. Vore vilkår er helt anderledes. Vores situation er ikke trængt, og vi kan – ligesom professor Holberg – tillade os at være tilskuere.

Lorenz Nielsen har om natten været med til at slå vinduesruder itu. Skal bøde 1 mk.

Hans Kley har skældt Albrecht Hanskmager ud. Bøder 20 sk.

Albrecht Handskemager har til gengæld slået og skældt lige så meget ud. 32 sk.

Peter Iversen, Edvard Iversen og Hans Hansen Bohlsen har igen taget slæden fra bytjeneren. Enhver af dem skal bøde 12 sk, ialt 36 stk.

Christian Staugårds søn Hans har kastet med sten efter brofogeden. Skal bøde 1 mk.

Hinrich Meyer har givet Hans Madsen Bødker en ørefig. Bøde 12 sk.

Nicolaj Papenstein skal bøde 2 mk, fordi han har »injurert« Christian Jørgensen.

Disse verbale opgør, hvor man »injurerer« hinanden er den langt almindeligste årsag til bøderne. Hvad man har sagt til hinanden og hvilke udtryk man har brugt, bliver aldrig nævnt. Fra Holberg ved vi, at man skælder hinanden ud for kanalje, som vel nærmest svarer til kæltring. Et andet skældsord, som Holberg lader sine personer bruge, er hundsfoot, og det er meget groft, idet den hentyder til en hundhunds kønsdele. Om det også har lydt så slemt i datidens ører, er ikke godt at vide.

Catrine Heins skal bøde 18 mk for »Begået horeri«

Og så studser jeg første gang.

Lorenz Karberg har skældt musikanten Gorrison ud og skal bøde 3 mk.

(Lorenz er Pauls ældre bror og en agtværdig købmand i byen. – »Musikanten« Gorrison er også rådmand og ligesom Lorenz købmand. Senere bliver han for resten borgmester.)

Nej, Lorenz, det er flovt!

Hvad broderen gør, kan Paul naturligvis ikke stå inde for, men en bange anelse er vakt.

Hans Hansen Sejlmager og dennes broder Jacob Hansen Parykmager har uden ringste foranledning skældt Jørgen Jørgensen ud og bagefter jaget ham ned gennem gyden med blottede kårder, og af den grund skal de bøde 15 mk.

Bonde Nissen har anvendt vold mod Christian Jørgensen og skal bøde 5 rdr, og hvis de ikke er betalt i løbet af 14 dage, skal han straffes med 8 dages fængsel.

Der straffes også, hvis lavsrettighederne omgås. Ligeledes skal reglerne om, hvem der må arbejde og handle i byen og på landet strengt overholdes.

Claus Vognmand har – trods hr. C. M. Petersens privilegium – kørt med fremmede folk. 16 mk i møde.

Hinrich Meyer har på en letsindig måde skaffet sig borgerskab og derfor er han blevet conde-
neret til en bøde på 30 mk.

Elke Jebsen har købt stjalne sager af nogle soldater. Da hun ikke har kunnet betale bøde, er hun kommet 3 dage i fængsel.

Og så finder jeg det, jeg var begyndt at frygte. Under 1734 læser jeg:

Paul Karberg lat Christian Knudsen in
Anna Jessens hus og har villet slås med ham.
Bøder 3 mk.

Paul Karberg har angrebet Christian Knudsen i Anna Jessens hus og har villet slås med ham. Bøder 3 mk.

Der brast så illusionen om den fine mand med den pletfri vandel. – Jeg skal lige trække vejret dybt et øjeblik, og så forstår jeg, at jeg ikke kan tillade mig at klandre ham. Det er mig, der har været for naiv. Jeg har villet hygge mig i ønsketænkning om, at mine aner var »bedre« end andre, – bedre end mennesker i almindelighed. Her kom jeg så ned på jorden, hvor jeg hører hjemme.

Og mens jeg læser videre, udfylder tanken på Paul en væsentlig del af min bevidsthed.

Lorenz Karberg er udeblevet ulovligt fra et retsmøde.

Henrik Henriksen Juhler og Hans Christian Jørgensen, begge matroser, har skamferet hinanden med knive. Bøder hver 15 mk.

Claus Christensen har brugt ustempelt bismervægt.

Lorenz Karberg har sagt uhøflige og uanstændige ord til retsbetjenten, og derfor bliver han idømt en bøde på 6 rdr. Sagen bliver dog udsat, fordi den kommer for en højere retsinstans.

Catharine Jeppest har ladet sig besvangre for anden gang. På grund af sin armod skal hun kun bøde 12 mk. Gerningsmanden ved navn Jacob Schuldt er »etaperet«. Han har – efter hvad rygter siger – meldt sig til regimentet.

Conrad Nielsen har skændtes med og trukket kården mod Hans Oppermann. Da det er sket i drukken tilstand, og han bagefter har opført sig bravt, skal han kun bøde 3 mk.

Og der er Paul så igen – i 1738

Paul Karberg fra Peter Jørgensen
 aus Viby mit Wügel gedroht
 und ihn zu weg zu schleppen
 daß er gefallene brüht - - 6

Paul Karberg har truet Peter Jørgensen fra Viby med prygl og skubbet ham ud af huset, så han er faldet. Bøder 6 mk.

Hvad er det nu for en opførsel, Paul.

Nå, helt så slem som storebror Lorentz er Paul trods alt ikke.

Jeg blader videre, idet jeg nu kun kigger efter Paul Karberg, og i 1742 finder jeg

Paul Karberg ist Hause des
 Wirten Paul in Langes Hause
 gefesselt und sich ungebührlich
 mißgefallen, alle bringe. - - 12
 Der Wirt Michael Lange hat
 abgehob. gefesselt gemeldet, und
 sich so mißgefallen, und
 sich so mißgefallen, und

Paul Karberg har efter lukketid siddet i Langes hus og opført sig utilbørligt. Skal bøde 12 mk.

Værten Michael Lange har anmeldt ovenstående som det er hans pligt, hvorfor han ikke skal straffes.

Man kan ikke finde sig i nattesæde. Folk skal gå i seng i ordentlig tid, ellers kommer de bare på gale veje med slagsmål og løsagtige kvindfolk. – Se nu ham Wilhelm Koenig, der har »bortspillet et par sølvspænder og tilbragt hele natten med spil og druk.« Det ligner da ikke noget, og det er ikke mere end rimeligt, at han bøder 3 mk for det.

Jeg vender de næste blade for at se, hvad Paul ellers har fundet på.

Men, o ve!! Hvad er nu det? Et par sider længere fremme kan jeg ikke ungda at få øje på Birgittas navn.

Jamen Birgitta dog!! Du giver mig et chok, selvom jeg efterhånden er forberedt på lidt af hvert. – Hvad har du dog gjort, Birgitta, siden du skal stå i bødeprotokollen.

Birgitta Karberg hat min
 unglücklich Kind zu'r welt
 gebracht und den Lieutenant
 Handingmann zum Befehl
 haben mich, bezeugt
 das Attestatum facta de
 nunciations folgen folget
 Lit. C

Dalbis hat Ramis Waf =
 Mithan adhiberet, sondern
 famul. gebracht, bezeugt
 das fol. a. plate.

30
 15

Birgitta Karbergs har bragt et uægte barn til verden og angivet løjtnant Handingmand som skadevolder. Bøder 30 mk.¹⁴

Attesten med de faktiske angivelser følger vedlagt under litra C.

Samme (Birgitta) har undladt at tilkalde en jordemoder og har født i dølgsmål. Bøder derfor særskilt 15 mk.

Det er næsten mere, end jeg kan ta! –

Jeg føler det, som om mit eget barn er kommet i ulykke. Det tager lidt tid, før jeg finder mig selv. Jeg ved jo godt, at sådan noget kan ske, man hører og læser så meget. Men at det kan overgå ens egen familie, det har vist overrasket alle til alle tider.

Formodningen om, at Lars Handingmand havde haft ærinde i det »holstenske« som adjutant for understaben, og at han ved den lejlighed havde lært Birgitta at

kende, holder ikke stik. Brylluppet i 1744 var altså heller ikke indfrielsen af deres brændende længsel efter hinanden. De havde taget lidt af lykken på forskud.

Når Birgittha ifølge oplysningerne i bødeprotokollen fødte sit uægte barn i 1743, må Lars allerede have kendt hende i 1741 eller 1742, og da var han endnu ikke løjtnant, men kun en lille fyrværker. Løjtnantsgraden fik han først, da han i 1746 blev forflyttet fra Akershus til Trondhjem. – Men hans løgn er en hvid løgn, og de er blevet brugt i elskovslegen til alle tider. Den har været en del af det taktiske spil om at vinde Birgitthas gunst. Lidt pral har hjulpet til at besnære hende og svække hendes angst for de uhyggelige konsekvenser, et kærlighedseventyr kunne få for hende.

Hvordan Lars som fyrværker er kommet så langt mod syd, er nu igen blevet en lige så stor gåde, som da jeg begyndte min efterforskning.

Og barnet, Birgittha! – Hvor bliver barnet af? – Det er ikke dødfødt, som hos mange af dine medsøstre, der er beskrevet i bødeprotokollen, og som har været gennem samme trængsler som du. Selv hvis man havde forsømt at skrive det i bødeprotokollen, burde jeg kunne finde det under døde i kirkebogen. Men det er der ikke, hverken under navnet Karberg eller Handingmand. En ny gåde stiller du mig over for, – en hemmelighed, som du tog med dig i graven i 1809.

Men jeg elsker dig stadig, Birgitta! – Du er en anden, end før jeg havde læst i bødeprotokollen. Jeg elsker dig måske endnu mere nu, fordi du satte din kærlighed og hengivenhed højere end tidens snævre normer tillod. Kærligheden var så stor, at du var rede til at tage konsekvenserne, hvad de så end måtte blive. Og da nøden kom til dig, og det blev alvor, ville du ikke have en jordemoder til at snage i dine private forhold.

At Lars bliver kaldt »skadevolder« i bødeprotokollen er sikkert ikke dit udtryk, men skriverens – ham der sad over for dig med parykken skævt på hovedet og så på dig med forarget og »frelst« mine, inden han satte gåsefjeren på pergamentet for at skrive, hvad loven krævede.

Og hermed afslutter jeg mit besøg hos dig, Birgittha, og siger farvel. Du har ikke mere at fortælle mig i denne omgang, men måske dukker der en dag igen noget nyt og spændende op. Det behøver ikke at være så dramatisk som det i bødeprotokollen.

Inden jeg slutter, vil jeg dog se, hvad der videre er sket med din far.

Paul Karberg har ikke sejlet ret meget mere efter hin rejse til Ålborg i 1745, da han fik konfiskeret store mængder af sukker og nogle »perlekniplinger« og skulle betale store bøder, fordi han ikke havde opført disse varer på toldpapirerne. Muligvis har dette sammen med andre ukendte vanskeligheder slået ham ud.

Den fordums så velhavende borger ser ud til at have mistet alt.

Efter denne rejse dukker han ikke mere op i Fredericia.

I Kommercekollegiets papirer er der fra perioden 1745 – 57 opbevaret lister over skibe, der var hjemmehørende i hertugdømmerne. Desværre er Sønderborgskibene ikke med i alle årgangene – 1745 og 1748 mangler. Hverken i listerne fra

1746 eller 1747 finder jeg Paul Karberg, hvorimod sønnerne af hans brødre er opført. Lorenz' søn Thomas står som ejer af et skib på 70 læster og Vallentins søn Valentin har en galiot på 36 læster.

1749 Fortegnelse over skippere og fartøjer i Sønderborg hvor samme er bygget og hvor stor udtrykt i læster.

Kolonnetitlerne er: Skipperens navn, læster, Hvor er bygget

1749 *Verzeichniß auß dem Schiffen mit Kopscheyen altes in Sønderborg
von Felbigs gebauet in dem Jahr 1749*

<i>des Schiffes Kapteyn</i>	<i>des Lasts</i>	<i>wo sie gebauet seynd</i>
<i>Jens Peteren Frost</i>	<i>19</i>	<i>Rudkiöbing auß Längeland</i>
<i>Asmus Asmussen</i>	<i>8</i>	<i>in der See</i>
<i>Peter Laffen</i>	<i>70</i>	<i>in Nyen Stadt</i>
<i>Paul Karberg</i>	<i>8</i>	<i>in Sønderburg</i>
<i>Christian Hansen Ahlman</i>	<i>30</i>	<i>in Eckernförde</i>

I listen fra 1749 får jeg så øje på navnet Paul Karberg. Han er ejer af et skib på 8 læster, der er bygget i Sønderborg. – Å, herregud, er det det hele! – også det bekræfter, at det er gået stærkt tilbage for ham. Endnu mere sikker på hans små kår bliver jeg, fordi han igen er gledet ud af listen i 1750 og heller ikke dukker op i de følgende årgange. I 1749 har den 58. årige skipper gjort et sidste forsøg på at komme ud af elendigheden, hvilket altså åbenbart ikke lykkedes.

Men der står mere om ham i bødeprotokollen. – Under 1748 læser jeg undren-
de:

*Paul Karberg fast for Justits
Råd Peteren Petersen med
den Provsten vengnefulde
med sin den Gult som
Proffta gafflugen kamp
15 mk, for resten som ind
slyngt i moders
vot in
dumfælde fast det caaton
fandten vengnefulde*

Paul Karberg har angrebet justitsråd Petersens skriver på gaden og slået hatten af hans hoved. Skal bøde 15 mk men på grund af hans dårlige tilstand modereret til 6 mk. Omtalte har også slået degnens vinduer itu.

Man var nødt til at påtale hans handling, for man kan ikke sådan uden videre slå hatten af folk på gaden, men man var samtidig klar over, at han havde svært ved at betale bøden. Og selvom degnen har irriteret ham, må han ikke knalde hans vinduer.

Under 1749 læser jeg med endnu større undren

Paul Karberg sat i gaden
 med sine forskellige bønder og
 nat-vægteren med pisk. Skal
 betale 18 mk i bøde men på
 grund af hans dårlige tilstand
 modereret til 8 mk.

Paul Karberg har på gaden slået forskellige bønder og nat-vægteren med pisk. Skal betale 18 mk i bøde men på grund af hans dårlige tilstand modereret til 8 mk.

A. no. 1730. den 22. Jun.
 i A. des. 1749. P. J. A. 3. 17.
 Lovant Jacobsen med fat
 Paul Karberg med Heinrich
 Kriegerman.
 Jørgen Christen fra Koppelgaard med

Poul løber rundt på gaden sandsynligvis ved nat-tetide med en pisk og slår løs på folk. Det virker grotesk! Det forekommer så usandsynligt, at man må smile, for sådan noget sker ikke i virkeligheden.

Men man må hurtigt lægge smilet til side, for det står prentet i bødeprotokollen og giver ingen muligheder for at tvivle eller fortolke. – Og hvad gør man så?

Jeg vil helst lade medfølelse afløse smilet, for Paul må have været en mand i sjælelig nød. Efter alt det andet, jeg ved om ham, kan jeg ikke få mig selv til at for-dømme ham som en primi-

tiv og brutal slagsbroder. Hans fald må have været dybt og gjort ondt.

Noget, der bekræfter denne formodning, ser jeg i, at han i 1750 også igen deltager i skipperlavets sammenkomst som en god og agtet borger.

Teksten er omtrent den samme som i 1748. Man er samlet i oldermandens hus, og vi hører om, hvem, der har ladet sig indskrive, om indtægterne fra liglagenet, og hvem der står for udlejningen af det. Paul Karberg og Hinrich Kriegsmann har været »ældste« i det forløbne år og bliver afløst af Jørgen Christensen Koppelgaard.

Sidste gang finder jeg ham i bødeprotokollen under 1751

Paul Karberg er på grund af ulydighed sat til 12 mk i bøde, hvilken imidlertid på grund af hans dårlige tilstand . . . modereret til 4 mk

Og så er timen vist kommet, hvor jeg også tager afsked med Birgittes far Paul. Bødeprotokollen har også ændret mit syn på ham, og han er vel ikke mere et eksempel til efterfølgelse, hidsig og ubehersket som han har været.

Jeg står ikke som han opført i nogen bødeprotokol, men når jeg skal være helt ærlig, har han vel ikke gjort andet, end hvad jeg undertiden har haft lyst til at gøre, så måske er forskellen kun den, at han levede i en anden tid, hvor man så anderledes på mange ting. – Og endelig kan man sige, at hans »gode« gerninger – hvori de så må have bestået – aldrig blev skrevet ned af myndigheder.

Stille forsvinder Paul Karberg ud af protokoller og bøger. Jeg har ikke kunnet finde oplysninger om hans død. Engang troede jeg, at han var druknet på en af sine mange rejser, hvad der på den tid var mange skipperes skæbne. Men det tvivler jeg på i dag, for nu ved jeg, at han ikke har haft noget skib at sejle med, og han har været for stolt til at sejle under en andens kommando. Hans endeligt er – og bliver sikkert ved med at være – en gåde.

Med disse tanker vil jeg så afslutte mit besøg hos min tip – – – oldefar Paul Karberg.

Det har været spændende at lære dig at kende: – men måske er det slet ikke dig, der optræder så ofte i bødeprotokollen og heller ikke dig, der forsøger sig som skipper i 1749 med et skib på 8 læster. Måske er det din brodersøn Paul Karberg, der lod sig indskrive i skipperlavet i 1736¹⁵.

Noter

1. Olai Ovenstad: Militærbiografier 1628-1814, Den Norske Hærs Officerer, bd. 1, Oslo 1948. Lars Handingmands far, Mogens Hansen Handingmand, må ikke forveksles med den Mogens Nicolai Handingmand, som 1737 solgte Skappalgård til en Kaptajn Voigt. Denne anden Mogens Handingmand er en fætter til Lars's far, som iflg. Danmarks Adels Aarbog XIII, 1896, s. 176 f. var søn af Karen Handingmand og Kaptajn Hans Knudsen. Det rette slægtskab kan påvises via et skifte 26.9. 1736 i grevskabet Laurvigens godsarkiv efter Sl. Major Mogens Handingmann og Sl. Marthe Clausdatter. Blandt arvingerne er fyrværker Lars Handingmann ved Oberst von der Phfortens? Artillerikorps i Christiania.
2. J. C. W. og K. Hirsch: Danske og norske officerer 1648-1814, 45 håndskrevne bind på Rigsarkivets læsesal.
3. Sønderborg, maleri af Rach og Eegeberg, ca. 1750, Nationalmuseets 2. afd., fot. Niels Elswing.
4. Sønderborg skipperlavs arkiv, Museet på Sønderborg Slot.
5. Jvf. uddrag fra efterslægtstavlen:
II. *Valentin Karbergs* barn med *Anne Hympdsen Paul Karberg*, f. 23/4 1715; gift 27/1 1739 med *Anna Sophie Clausen*, f. 12/10 1718, d. 23/8 1748, datter af *Thomas Clausen* og *Anna Margrethe Möller*.
6. Reviderede toldregnskaber for Sønderborg, Rigsarkivet (seddelreg. 85).
7. jvf. side 14.
8. Jvf. uddrag fra efterslægtstavlen:
IV. *Paul Karbergs* børn med *Helene Berg*
1) *Brigitte Karberg*, f. 7.1. 1719, d. 17.3. 1809. gift 18.8. 1744 med løjtnant *Lars Handingmand*. Trondhjem.
2) *Anna Margrethe Karberg*, f. 1731, d. 11.3. 1806. gift med skolemester *Michael Stender*, f. 13.9. 1720, d. 29.6. 1804. Søn af *Mathias Stender*.
3) *Christine Marie Karberg*, gift 20.7. 1765 med rebslager *Johann Peter Carro*.
9. Reviderede toldregnskaber fra Fredericia, Rigsarkivet. (seddelreg. 85).
10. Udsnit af prospekt over Nysted, maleri af Rach og Eegeberg, 1746, Nationalmuseets 2. afd. fot. Niels Elswing.
11. Billedet er hentet i Otto Vaupell: Den dansk-norske hærs historie. Kbh. 1872. Tegneren hedder F. C. Lund.
12. Jvf. J. Raben: Fra Ulkebøl Sogn. Sønderborg 1939 (fra Als & Sundeved XV).
13. Bøderegister for Sønderborg by, div. år 1633-1820, Museet på Sønderborg Slot.
14. Bøderegister for Sønderborg by, årgang 1742-43, u. dato.
15. Jvf. side 8.

Om Jacob Sørensen Bødker og Jacob Sørensen Glud

*Af
Vello Helk*

I Wibergs præstehistorie oplyses, at Jacob Sørensen Bøtker eller Glud, f. 1606, der ca. 23.1.1628 blev sognepræst i Haudrup-Skensved og 1631 i Hvedstrup-Fløng, blev 22.1.1641 kaldet til øverste kapellan ved St. Nicolai kirke i København. Det tilføjes, at ifølge S.N.J. Blochs Roskilde domskoles historie blev han 1635 nederste kapellan, »men det er vistnok urigtigt«. Under nederste kapellaner ved samme kirke anfører Wiberg Jacob Sørensen Glud, kaldet 16.12.1635, og tilføjer »er dog måske en anden end J.S. Bøtker«¹.

Disse oplysninger er senere blevet suppleret. Det vides, at biskop Hans Poulsen Resen 23.1.1628 ordinerede Jacob Sørensen Bøcher fra København til Haudrup og Skensved²; biskop Jesper Brochmand ordinerede ham, der i mellemtiden var blevet sognepræst i Hvedstrup, 15.1.1641 til kapellan ved St. Nicolai, han aflagde sin ed 3.2.³ Jacob Sørensen Glud blev 15.5.1635 af biskop Resen ordineret til kapellan ved samme kirke⁴, hvilket ikke tyder på, at de kan være en og samme person.

I forbindelse med mine studier om danske studerende i udlandet har jeg været nødt til at tage dette spørgsmål op, da en dansk student ved navn »Jacobus Severini Cludius« 12.3.1624 blev immatrikuleret ved universitetet i Leiden⁵. I sit nyttige og grundige værk »Soraner-biografier« (1978) har Torben Glahn identificeret ham ved »Jacobus Severini f. Bøcherus«, der 30.3.1624 blev immatrikuleret i København, fra Sorø skole, dog kan han ikke ses i Sorø-matriklen⁶. Det forekommer dog usandsynligt, at han kun et par uger efter sin indskrivning i Leiden kunne blive immatrikuleret i København. Det er heller ikke tilfældet. Den 29.10.1627 udstedte professor Ole Worm et testimonium til »Jacobus Severini Bøtcherus Hafniensis«, hvori det hedder, at han var blevet immatrikuleret i april 1624, havde erhvervet baccalaureus-graden og i maj 1627 var rejst udenlands, men dog vendt hjem på grund af krigsurolighederne⁷. Disse oplysninger viser hans løbebane i rigtigt perspektiv. Baccalaureus-graden har han antagelig erhvervet efter de sædvanlige to års studier (biennium) ved promotion i maj 1626, da universitetsmatriklen kun giver antallet, men ingen navne⁸. Hans rejseplan er åbenbart blevet spoleret ved Wallensteins indfald i Jylland. Således nåede han ikke at blive indskrevet ved et udenlandsk universitet, men med Ole Worms testimonium blev han i begyndelsen af 1628 sognepræst i Haudrup. I brevudgaven kaldes han efter Wiberg »Bøtker eller

Glud«. Det må formodes, at han ved sin indsættelse havde passeret den foreskrevne aldersgrænse – 25 år, derfor må han være født senest 1603. Hans videre karriere er beskrevet ovenfor.

I Københavns universitets matrikel forekommer imidlertid også en *Jacob Sørensen Glud*, der blev indskrevet 13.4.1629 fra Roskilde skole⁹. Kan han være identisk med studenten i Leiden? Efter normale forhold næppe, navnlig da i Leiden både hans alder og studieretning er nøje angivet (18 år, stud.theol.). Det forekommer usandsynligt, at han fem år efter skulle blive student fra Roskilde, men oplysningerne passer i øvrigt på ham, der 1635 blev kapellan ved St. Nicolai kirke. Det hændte, at studenter fra Jylland i stedet for at tage til København lod sig indskrive i Rostock, enkelte gange også ved et hollandsk universitet. Disse testimonier blev dog ikke altid anerkendt, og efter 1630 blev sådanne studenter på ny eksamineret¹⁰. Det kunne jo tænkes, at det ikke var så heldigt for en student at møde op med testimonium fra et kalvinsk universitet; måske var det lettere at opnå et testimonium fra en hjemlig rektor. Spørgsmålet må anses for uopklaret og kan næppe besvares, før supplerende materiale foreligger. Det må også tages i betragtning, at der også i Ribe var en familie Glud¹¹.

Det har sikkert vanskeliggjort opklaringen, at begge kapellaner døde 1644. Oplysningerne om deres begravelsestidspunkt og -sted findes i St. Nicolai kirkes begravelsesprotokoller, publiceret af O. Nielsen 1880. Jacob Glud blev begravet 26.10.1644 – sønden for koret, mens hans kollega Jacob Bødker 25.12.1644 fandt sit sidste hvilested i det søndre kapel. Deres hustruer, der begge hed Karen til fornavn, er begravet sammen med deres ægtefæller: Jacob Bødkers allerede 22.1.1645, Jacob Gluds 11.4.1648. Af begravelsesprotokollen fremgår også den førstnævntes familieforhold. Hans fader var borger Søren Bødker, der blev begravet 11.3.1612, moderen 15.11.1617¹². Søren Bødker kendes iøvrigt som underskriver på fuldmagten til prins Christians valg til konge 2.5.1608 og på hyldningsfuldmagten af 16.1.1610¹³. Moderen er den Kristine Andersdatter »sal. Søffren Andersen Bødkers«, der 17.11.1613 fik en bod ved Gammel Strand, som han året efter skødede til byen¹⁴. Faderen har sikkert handlet på Island; efter hans død nævnes enken blandt de købmænd, der drev handel på Havnefjord¹⁵. Foruden sønnen Jacob kendes datteren Maren, der var gift med skibsbygger Jens Olufsen bag Børsen. Hun blev begravet 10.12.1669, hvorefter hendes mand giftede sig med Kirsten; selv blev han begravet 17.3.1674. Hans søn var købmand Peder Friborg, en tid ejer af Sukkerhuset, begravet 19.8.1724; sønnens hustru hed Thale Eisenberg¹⁶.

Jacob Gluds familieforhold er ligeledes kendt. Hans fader var sognepræst til Glud og Hjarnø Søren Jørgensen (d. 1618)¹⁷. Hans søstre nævnes i et afkald, som hans fire svogre 5.3.1645 gav hans enke Karen Christensdatter¹⁸. Hele sagen kan følges gennem konsistoriets forhandlingsprotokol. Det begyndte med, at Iver Kiær¹⁹ 18.2.1645 anmodede universitetet om at behandle boet efter Jacob Bødker, i protokollen nævnt som nederste kapellan ved St. Nicolai. Rektor Niels Poulsen Schandorph ønskede at høre sine kollegers mening om, hvordan universitetet bur-

de forholde sig over for de københavnske præsters og kapellaners efterladte enker og børn. Under henvisning til en herredagsdom af 29.7.1630²⁰ besluttedes 20.2.1645, at universitetet ikke kunne undslå at behandle Jacob Bødkers bo. Af forskellige indstillinger fremgår, at han havde efterladt sig forældreløse umyndige børn.

Under sagens videre behandling 26.2. nævnes foruden Jacob Bødkers bo også Jacob Gluds, således at det står klart, at det drejer sig om to forskellige personer. Den sidste sag var indbragt af slotsskriveren Peder Pedersen og af en arving, der var sognepræst i Jylland. Den 27.2. blev konsistoriet indkaldt til et ekstraordinært møde i anledning af disse skiftesager. Da kansleren på grund af fravær ikke kunne konsulteres og professorerne henviste til deres tidligere udtalelser, mente rektoren, at universitetet uden at krænke andres rettigheder kunne indtræde i bobehandlingen. Derefter savnes der yderligere oplysninger om Jacob Bødkers bo, hvor der kun var tale om umyndige børn som arvinger. Jacob Glud efterlod åbenbart ingen børn, men kun en enke. Den 5.3.1645 mødte hendes lavværgede rådmand Peder Mortensen og gav tilkende, at enken Karen Christensdatter havde tilfredsstillet hendes afdøde mands arvinger, der nu gav afkald: nemlig fire svogre, der var gift med Jacob Gluds søstre. To af dem var personlig til stede, nemlig Laurids Nielsen Winther, sognepræst til Brande, og Anders Nielsen Bøgvad, sognepræst til Uldum og Langeskov, mens andre to, mag. Jørgen Mikkelsen, sognepræst til Hatting, og Søren Andersen, sognepræst til Glud og Hjarnø, havde givet deres fuldmagt. De fire søstre nævnes i rækkefølge: Ane (Anne), Maren, Kirstine og Birgitte²¹. Det fremgår ikke af referatet, om de var gift med de fire præster i den orden, de er nævnt, men det er næppe tilfældet. Nr. 2: Maren var nemlig gift med præst nr. 4: Søren Andersen (Jelling), der blev hendes faders efterfølger. Deres børn antog navnet Glud og grundlagde en slægt, der blomstrer den dag i dag²².

Noter og anmærkninger

1. Wiberg II, s. 173, 175.
2. Pers. T. 8:VI, s. 190.
3. Ny kirkeh. Saml. I, s. 506.
4. Pers. T. 8:VI, s. 192.
5. Pers. T. 1:I, s. 115.
6. Glahn, s. 141.
7. Breve til og fra Ove Worm, oversat af H. D. Schepelern. I, 1965, s. 138.
8. Københavns Universitets Matrikel, udg. af S. Birket-Smith, I, 1890, s. 79.
9. Ssts. s. 96.
10. Henning Matzen, Københavns Universitets Retshistorie 1479-1879, I, 1879, s. 16.
11. Således Niels Sørensen Glud (d. 1623), 1586 skolemester i Sorø, 1588 læsemester i Ribe, s. H.G. Olrik, Oversigt over Forstandere og Lærere ved den kgl. Skole i Sorø 1596-1737, Sorø 1927-30, s. 32 f.
12. Pers. T. 1:I, s. 199, 218.
13. O. Nielsen, Københavns Diplomatarium I, s. 573, 581, sml. II, s. 563.
14. H. U. Ramsing, Københavns Ejendomme 1377-1728. III. Snarens Kvarter, 1945, s. 16.
15. Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia, VII (Tillæg, 1891, s. 9.
16. Pers. T. 1:I, s. 218; Ramsing II, s. 66 f. (Maren Sørensdatters begravelsesdato afvigende: 10.12.1668).
17. Wiberg I, s. 465.
18. Kirkeh. Saml. 3:III, s. 341.
19. Borger i København, fik 28.4.1637 sin eneret på possementarbejde i København forlænget med 6 år, se Kanc. Brevbøger 1637-39, s. 95.
20. Matzen I, s. 320.
21. Rigsarkivet, Københavns Universitets arkiv-12 03 08: Acta cons. 1645-52, f. 1-13.
22. Kr. Glud Konradsen, Stamtavle over familien Glud gennem 400 år, 1933. Sml. Vejle Amts Aarbøger 1931, s. 27 f.

Fadderlisterne i slægtsforskning

En slægtsforskers brug af EDB.

Af

Johannes Lind.

Med det følgende vil jeg forsøge at gøre opmærksom på det udbytte, man som slægtsforsker kan have af et mere indgående studium af de fadderlister, som kirkebøgernes dåbstilførsler indeholder. Som så mange andre er også jeg nogle gange blevet hjulpet ud af tilsyneladende blindgyder ved at kaste et fast blik på anernes faddervalg, og allerede den gang, da randhulkortene var den bedste kartoteksmulighed, havde jeg en gevaldig lyst til at klippe alle fadderne ind i kortene for at se, hvad der kunne komme ud af det. Men der var jo slet ikke huller nok i randen – for ikke at nævne den uoverskuelige tid, der bagefter måtte skulle bruges med »strikkepinden«. Projektet var praktisk uigennemførligt, så man måtte nøjes med at drømme om, hvor dejligt det dog ville være, om man kunne få adgang til sådan en moderne edb-maskine, som de vist var begyndt at bruge i stat og kommune. Så kunne man måske endelig få hold på hele det væld af oplysninger, der ligger og venter på en i dåbsprotokollerne!

Så er der som bekendt i mellemtiden sket det, at man nu kan få alle rimelige lyster i så henseende tilfredsstillet i kraft af den flodbølge af hjemmecomputere, der er skyllet ind over os. Snart sagt den eneste hindring, der nu er tilbage, er selve tilbuddenes mangfoldighed, der gør det næsten umuligt at afgøre, hvad man skal vælge, – og gid der dog var nogle kyndige og behjertede folk, der kunne hjælpe os på det punkt.

Men når først valget er gjort, så kan man endelig komme i gang med de spændende analyser.

Dog ikke helt endnu. Først må man igennem det uomgængelige *pkt. 1: Man tager en kirkebog og indfører den på computer.*

Det lyder i sin enkelthed lidt voldsomt, og man må jo sætte sine grænser efter eget behov og maskinens ydeevne. Men selve arbejdet går sikkert hurtigere fra hånden, end hvis det samme stof skulle indføres på almindelige kartotekskort. Og om man ikke får andet ud af det, så får man i alt fald læst sin kirkebog grundigt. Hvilket jo kan være en meget fascinerende oplevelse, hvis det drejer sig om de tidligere århundreder.

Nu springer vi alt det mere teknisk betonedede over. Men det siger sig selv, at der skal være orden i tingene, hvis man vil have udbytte af sit elektroniske kartotek,

nøjagtigt som hvis man ville benytte et seddelkartotek: hver ting på sin plads, særskilte rubrikker for børn, fædre, mødre, bopæl, faddere etc.

Jo større præcision man er i stand til at udvise under oprettelse af kartoteket, des mere effektivt kan man sidenhen udnytte det. Imidlertid er der ved et stof som det, der her har været til behandling, et andet hensyn, der også gerne skal tilgodeses, og det er oplysningernes mangeartheth. Sommetider anfører præsten blot personnavne, sommetider er der tilføjet en adresse; undertiden er der angivet en familierelation; kvinder kan være angivet som den eller den mands kone, eller ved deres eget navn; undertiden anføres begge dele appositionelt (f.eks. Peter Hansen hustru, Jette Nielsdatter), hvilket igen betyder, at man måske ikke kan være helt sikker på, om der er tale om een eller to personer; i enkelte tilfælde kan der være anført titler, og undertiden er der særlige bemærkninger som man nødtigt vil ignorere (som f.eks. at det var imod sognets skik, at en mandlig fadder bar barnet, – eller at et par navngivne faddere ikke havde indfundet sig, fordi de »havde sat sig hen at drikke hos sognefogeden«). Den spænding mellem det præcist skematiske og det mangfoldige må man forsøge afvejet bedst muligt. I dette tilfælde er det gjort på den måde, at der kun er afsat helt faste rubrikker til følgende oplysninger: 1) årstal, 2) barnets navn, 3) faders navn, 4) moders navn, 5) sted, 6) første fadder (den som bar barnet), – derefter følger i mere tilfældig orden de øvrige faddere med de oplysninger, som er givet om dem.

Når materialet er kommet ordentligt på plads i computeren, kan man så f.eks. give besked om, at der skal foretages en eftersøgning af alle dåb i rubrik 3 efter navnet »Anders Pedersen«. Et øjeblik efter begynder maskinen at præsentere os for alle de dåb, hvor en mand ved det navn er fader. Måske har dåbene kun interesse, hvis den pågældende er gift med en, der hedder »Kirsten Sørensdatter«; så må vor besked gå ud på, at både rubrik 3 og 4 skal gennemses, og man må selvfølgelig indtaste begge de pågældende navne. Hvis man gerne vil vide, hvor Kirsten Sørensdatter har optrådt som fadder, så må man give besked om, at søgningen skal foregå fra 6. rubrik. Søgningen foregår på brøkdele af sekunder.

Det er bare et par af de muligheder, maskinen giver. Man kan f.eks. også sætte den til at opstille samtlige fædre – eller mødre – eller faddere – eller dem allesammen på en gang – i alfabetisk orden med en eller anden angivelse af, hvor de pågældende navne findes i kirkebogen. Der kan sorteres på fornavn eller på efternavn efter ønske, og så kan man ellers sætte sig ind og læse dagens avis, mens maskinen udskriver disse tusinder af navne i alfabetisk orden.¹

Alt hvad der her er beskrevet, kan principielt også gøres »pr. håndkraft«, men hvor mennesket skal bruge timer og dage, kan maskinen klare sig med sekunder. Den hjælp, vi har af computeren i en sammenhæng som denne, beror altså på, at maskinen så langt overgår mennesket med hensyn til disse to grundlæggende egenskaber: hukommelse og læsehastighed. »Hvem har brugt Søren Jensen som fadder?«. Så hurtigt som mennesket kan nå at blade fra een side til den næste, har maskinen allerede været igennem hele kirkebogen og er nu klar til at præsentere os

for de dåbstilførsler, det drejer sig om. »Hvor optræder der smede – eller skrædere?«. Igen det samme. »Hvem var det forresten, der havde sat sig til at »drikke« hos sognefogeden?«. Maskinen finder det, omend denne gang måske noget langsommere. En for mennesket uoverkommelig arbejdsbyrde er blevet reduceret til – et fingerknips. Og dermed er mennesket blevet frigjort til at bruge sin tid på den »intelligente« del af arbejdet: målsætning, associationer, fantasi, intuition, slutninger at drage, selve valget af de spørgsmål, der skal stilles til maskinen. . .

Så ikke mere om maskineriet. Nu kaster vi os uden yderligere omstændigheder over

Vorbasse Sogn i Slavs herred.

Her har en præstegårdsbrand forårsaget, at alle kirkebøger før 1755 er gået tabt, – til gene for den slægtsforsker, der gerne skulle et stykke længere tilbage end dertil.

Sognet betegnes almindeligvis som et fattigt hedesogn. Det udelukker nok ikke, at de enkelte bønder (fæstere som selvejere) kunne have lidt på kistebunden i kraft af målbevidst sparsommelighed, men den er stedets præster ikke blevet rige af, så der foregår ret hyppige præsteskit i den periode, der her er under behandling (1755-1797, ialt 624 dåb). De enkelte præster har haft hver sin måde at føre kirkebogen på, fra det pæne og ordentlige til det irriterende sløse, men ofte morsomme og på sin vis ganske oplysende. En repræsentant for sidstnævnte kategori er præsten, Ferd. Ulr. Fr. Treu, der i begravelsesprotokollen efter mange andre, særprægede anmærkninger også noterer, at han nu har holdt sin »sidste brugbare ligprædiken«, hvorefter han forflyttes til et andet sogn (skulle bunken vendes?). Men slægtsforskeren har nok større udbytte af pastor Wulf Christopher Müller (1794-1802), der meget ofte fik den udmærkede ide at notere, hvorledes fadderne var i familie med de børn, der blev døbt. Gennem ham får man da den helt konkrete oplysning, at det var ganske sædvanligt (i det sogn), at et eller flere familiedlemmer figurerede blandt fadderne, hvilket man vel egentlig også ville have forventet.

Det er netop det, som vi her skulle forsøge i nogle eksempler: at få fadderlisterne til (hvadenten præsten har gjort notat herom eller ej) at afsløre nogle familierelationer, som ellers er skulte, enten fordi en kirkebog er gået tabt, eller fordi vedkommende personer har hjemme i et andet, ukendt sogn.

Min hovedinteresse er egentlig familien omkring en bonde ved navn Hans Andersen. Det viser sig, at han forekommer så rigeligt i kirkebogen, både som fader og som fadder, at han nærmest må betegnes som en af sognets stjernefaddere i den pågældende periode. Selve navnet forekommer 38 gange i fadderlisterne. I tre tilfælde må det tilskrives en samtidig navnebroder, men så er der 35 gange tilbage. Her støder vi så på det første problem. Stoffet er for stort, for uoverskueligt. Man må regne med andre faktorer end familieskab som udslagsgivende for faddervalg:

469: 1787
ELISABET

IDA SOFIE AMALIE BREDEBERG
VORBASSE
SKOLEHOLDER BREDEBERGS KONE
SKOLEHOLDER BREDEBERG
KRISTEN NIELSENS KONE
HANS KRISTOFFERSENS KONE
INGER VILLUMSD
MAREN OLESD
ALLE.AF.VORBASSE
UDLAGT:
KRISTEN OLUFSEN
NATIONALSOLDAT
VORBASSE
VIL.EGTE.HENDE

470: 1787

JENS
IVER HANSEN
SIDSEL JENSØ
FITTING
HANS IVERSEN
ØSTER.GESTEN
HOLDT.TIL.DAAB.IMOD.SEDVANE.HER.
AF.(ØVENEUNTE)
METTE IVERSD
STOD.HOS
KRISTEN MADSENS KONE
NIELS HANSENS KONE
ALLE.AF.FITTING
JENS PEDERSEN
SKØDE,BEKKE

De samme to tilførsler i computeren. Denne er af billigste art og kan kun bruge store bogstaver. Den er engelsk og mangler derfor både æ, ø og å. Dåbens datoer og løbenummer er udeladt, da de skønnes at være af mindre interesse, når der kun er en snes dåb pr. år. Til gengæld indledes med computerlistens eget løbenummer. Stavning af navne er så vidt muligt blevet standardiseret, da maskinen ikke vil kunne finde en »Kristen«, hvis der er blevet spurgt om en »Christen«. I anmærkningerne er der blevet brugt punktum i stedet for mellemrum mellem de enkelte ord; dette er med det anvendte program nødvendigt, for at maskinen kan forstå, at det ikke er personnavne, der skal med i en alfabetisk sortering. – Ved Elisabets dåb står faders rubrik tom. Barnefaderens navn kommer hen mod slutningen efter ordet »udlagt:«. Hvis man bad computeren om at søge dette ord, ville man få samtlige uægteskabelige fødsler. – Bemærkningen om faderens reelle hensigter (som iøvrigt blev virkeliggjort) er taget med i forkortet form. Ligesom i næste dåb den betydningsfulde anmærkning om det usædvanlige i, at en mand bar barnet. Derimod er præstens grynt om den lange tid, der er gået siden sidste dåb, udeladt. Det har nok især relation til hans egne pengesorger. – I begge dåb er pladsen efter forældrenes bopæl forbeholdt den fadder, der bar barnet. Da det derimod hører til sjældenhederne, at vi får at vide, hvem der stod hos, er der ikke reserveret nogen fast rubrik for denne funktion, og man kan så i stedet anføre det i en bemærkning, sådan som det er sket i sidste dåb.

naboskab, forretningsforbindelser, trosfællesskab, social position, evne og vilje til at give en ordentlig faddergave m.m. Og måske kunne man ligefrem fristes til at slutte sig til den enkeltes »betydning« i samfundet (hvad det ord »betydning« så ellers skal betyde) ved at optælle, hvor mange gange han har været anvendt som fadder. Men det skal man nu være forsigtig med. For hvis det kriterium var umiddelbart gyldigt, burde vor Hans Andersen være højt overfløjet af en virkelig matador i sognet, den pengestærke bonde, kirkeeejer og gårdhandler Kristen Høllund, som flere gange sammen med sin kone værtdigedes at blive fadder til præstebørn, hvad der ellers næsten aldrig timedes nogen af sognets egne i den periode, som vi her er inde i.

Men selvfølgelig må der da i en eller anden forstand være en sammenhæng mellem fadderrolle og position i samfundet. Stoffet røber bare ikke tydeligt nok, hvad slags position der har været udslagsgivende i de enkelte tilfælde.

Så vi vil starte i et helt andet hjørne. Vi vil forsøge os med personer, der netop *ikke* nævnes så ofte, og som heller ikke alt for let forveksles med navnebrødre (-søstre).

Niels Hjortlund fra Løvlund i Grene Sogn er en af dem. Han optræder kun een gang i fadderlisterne. Hvordan han så ellers har været, så har han nok ikke været en helt ubetydelig person. I alt fald har han været i stand til at skaffe hele to præster en del besvær på halsen iflg. den beskrivelse, der foreligger i Johs. Brus: Grene Sogns og kirkes historie. Men han er udensogns, så der har skullet noget særligt til, for at han skulle stå fadder i Vorbasse sogn.

Hvem har nu brugt ham som fadder? det viser sig at være en Kristen Jensen i Ll. Almstok (i udkanten af sognet). Foruden ham er der en anden Løvlundbo med; det er Lars Møllers kone, som bærer barnet.

En eller anden forbindelse til Løvlund har Kristen Jensen altså. Nu ser vi efter, om der skulle forekomme andre Hjortlund'er i dåbsprotokollen. Jo, der er både en »Niels Hjortlunds kone«, en »Kristen Hjortlund« og en »Kristen Hjortlunds kone«, de to sidstnævnte fra Trøllund.

Både fra Løvlund og fra Trøllund: Hjortlund'er? – Det må snart være værd at kigge efter, om Kristen Jensens kone selv skulle være en Hjortlund. Den præst, der fungerede i den pågældende periode, brugte ikke at indføre mødrener navne, men da Grene den gang var annex til Vorbasse, har vi de nødvendige oplysninger lige for hånden i trolovelsesprotokollen: 1756 trolovedes Kristen Jensen af Ll. Almstok med Kirstine Marie Nielsdatter af Løvlund. Nu begynder puslespillet at gå op: Årsagen til de mange Hjortlund'er er nok, at Niels Hjortlund er fader til Kristen Jensens kone. Nu vil det være meget passende, om den »Lars Møllers kone« der bar barnet, da den formodede svigerfar var med, hed enten Jensdatter eller Nielsdatter, måske helst det sidste. Vi ser straks efter. Jo, det er rigtigt nok: 1761 trolovedes Lars Seiersen Møller og Mette Nielsdatter af Løvlund. Puslespillet går op, hvis man antager, at Moster bar og Morfar var med som fadder. – Har vi »bevist«, at dette er rigtigt? Vel egentlig ikke. Men så må det også anføres, at i almindelig-

hed beviser man ingenting indenfor slægtsforskning. Man kan modbevise et slægtskab, men ikke i strengeste forstand bevise det. At en eller anden Kirstine Marie var noteret som barn af en Niels Hjortlund, skulle naturligvis helst kunne påvises, hvis kirkebogen havde været for hånden. Det ville være et tungtvejende aktstykke. Men at det så er den samme Kirstine Marie, der nu forekommer i Ll. Almstok, kan næppe nogen bevise. Navneligheden kunne jo være tilfældig, ligesom alt andet kan være tilfældigt. Slægtsforskeren træffer hovedsagelig sine afgørelser på indicier, linjer der peger i samme retning uden at blive krydset af linjer, der på væsentlig måde peger andetsteds hen. – Nuvel, om man ikke er enig i disse betragtninger, så vil man dog i det mindste gå med til, at der er tilvejebragt et rimeligt grundlag for at søge bekræftet, at hypotesen holder stik.

Lad os forsøge med en anden udensogns mand, der har et nogenlunde særpræget navn: Hans Gydesen fra Anst.

Vi finder ham i 1797 som fadder ved to dåb i Nebel (Vorbasse Sogn). Først hos Kristen Kristensen, der er gift med Maren Hansdatter, og kort efter hos Jes Hansen, der er gift med Anne Kristensdatter. Vi ved på forhånd, hvad disse to ægtepar har fælles. De er dobbelt besvoglede. Jes og Maren er børn af den tidligere nævnte Hans Andersen, og Kristen og Anne er børn af den ældre Kristen Kristensen i Nebel. Trolovelsesprotokollen afslører hurtigt, hvad fællesskab der så er mellem dem og Hans Gydesen. Han er gift med en anden datter af Hans Andersen. Hvis vi så søger Hans Gydesen senere i kirkebogen, vil vi finde ham som fadder hos Kristen Pedersen i Fitting (en af sognets landsbyer). Nu er vi ude af det stof, der er optaget i computeren, men det gør jo ingen forskel (bortset fra besværet og usikkerheden). Vi opdager nu, at Kristen Pedersens kone hedder Kirsten Hansdatter. Det kunne vi også have set i trolovelsesprotokollen, men både Kirsten og Hans er så almindelige navne, at det ville være overilet uden videre at idømme vor Hans Andersen parterniteten. Nu har vi så imidlertid en af hans svigersønner med ved dåben, denne Hans Gydesen fra Anst, og han er ikke ene om at indicere familieskabet, for se, om ikke barnet bliver båret af Kristen Kristensens kone Maren fra Nebel, og Jes Hansen er med som fadder og kaldes her til overmål morbroder. Hans Gydesen har vist os frem til en slægtning, som vi måske ellers ikke ville have fået øje på.

Til sidst skal vi forsøge at følge en af de kvindelige faddere, som også har det fortrin, at hun ikke nævnes for ofte og ikke så nemt kan forveksles med navnesøstre. Af dem er der formentlig ingen, som kan komme på tale. Begravelsesprotokollen nævner kun to ved det navn. Den *anden* er en 15-årig pige, som bor andetsteds i sognet. Vor Anne Jesdatter døde som 69-årig i 1789. I folketællingslisten 1787 findes hun som enke og aftægtskone, mor til gårdmandens kone, som hedder Marie Tomasdatter.

Nu ved vi altså om hende, at hun er mor til Marie og at hun har været gift med en Tomas. Der er yderligere to ting, som vi gerne vil have afklaret: 1) Er hun også mor til en vis Karen Tomasdatter, der er gift med den tidligere omtalte Kristen

Kristensen den ældre i Nebel, og 2) har hendes afdøde mand heddet Thomas Jensen?

Vi ser altså efter, hvor Anne Jesdatter optræder som fadder. – Det gør hun fire gange, og de to første gange er det netop hos Kristen Kristensen, der er gift med Karen Tomasdatter. Første gang bærer hun iøvrigt selv barnet, der skal hedde Tomas. Den tredje dåb foregår på hendes egen gård, hvor forældrene er hendes datter og dennes mand. Tilsidst finder vi hende så som den, der har båret barnet for en Jes Thomsen i Rankenberg, og her er Kristen Kristensens kone fra Nebel også med. – Om der er bevist noget eller ikke, så skal man da vist være sært stædig for ikke at gå med til, at Anne Jesdatter er mor til Kristen Kristensens kone. Og oven i handelen har vi nok fundet en af hendes sønner.

Anne Jesdatters mand har heddet Thomas, men har han også heddet Jensen? Om Tomas Jensen ved vi, at han døde 55 år gammel i 1777. Nu vil vi så se, om der er noget at hente i fadderlisterne, hvis man søger »Tomas Jensens kone«. Jo, det er der da. Først hos Niels Kristensen Skræder. I dette tilfælde er endnu intet familieskab sandsynliggjort. Men de næste to dåb er igen hos Kristen Kristensen i Nebel. Ved den ene bæres barnet af Maren Tomasdatter, der kan være datter af Anne Jesdatter, og ved den næste af Tomas Jensens kone selv. Indicierne peger alle i samme retning: Anne Jesdatter er identisk med Thomas Jensens kone.

Det må retfærdigvis tilføjes, at det ikke er alle undersøgelser, der går så glat som disse. F.eks. ville man nok ikke have opdaget svogerskabet mellem den ovenfor nævnte Kristen Pedersen i Fitting og familierne i Nebel, hvis man tilfældigvis havde taget sit udgangspunkt i ham som fadder. For de forekommer langt stærkere hos ham end han hos dem. Der er måske ligefrem vigtigt at fastslå, at der ikke nødvendigvis er gensidighed i faddervalg. Om der i den henseende har været fulgt mere generelle regler, kan andre måske oplyse.

Det siger sig selv, at de navne, der er nævnt i nærværende artikel kun kan have interesse for de færreste af tidsskriftets læsere. Navnene er taget med her for bedre at kunne beskrive de kartoteksmanøvrer, der er foretaget. Hovedsigtet har været med konkrete eksempler at anskueliggøre, hvilken nytte man kan have af fadderlisterne, ikke mindst efter at edb-teknikken har muliggjort en effektiv og alligevel overkommelig behandling af stoffet.

I almindelighed vil man vel ikke sætte det meste af en kirkebog på computer blot for at analysere sig frem til en enkelt ane. En sådan arbejdsinvestering, som det trods alt er, skulle gerne modsvares af et bredere sigte. Bredden kan f.eks. bestå i, at det er hele sognet, der gøres til genstand for en behandling af f.eks. kultur- eller sociohistorisk art. Eller bredden kan bestå i, at flere personer har hver deres aner at eftersøge i samme sogn. Dette vil nok blandt slægtsforskere være det almindeligste. Man kunne nå langt, hvis man kunne låne og udnytte hinandens datasamlinger.

Desværre befinder vi os imidlertid endnu i hjemmecomputerens mørke middelalder, hvor de enkelte fabrikanter bekriger hinanden, og egentlig også sig selv, ved

at fremstille maskiner, der kun i meget ringe grad kan udnytte programmer og datasamlinger for andre fabrikater. (Man forestille sig, at hver grammofonfabrikant have sin egen mening om, hvor hurtigt pladerne skulle rotere. Hvis det engang har været sådan, så blev det i det mindste anderledes, da interessen samlede sig om den musik, der skulle frembringes, og ikke mere om det maskineri, der blot skulle tjene formålet). Forhåbentlig kan man se frem til en fornuftig standardisering til gavn for et frugtbart samarbejde også blandt slægtsforskere.

Note:

1. Beskrivelsen af computerens ydeevne er ikke baseret på et generelt kendskab til foreliggende kartoteksprogrammer, men beror alene på

forfatterens erfaringer med det program, han selv har haft lejlighed til at benytte.

Spørgsmål:

G. Lambertsen i England arbejder med familien Lambertsen. Hans oldefar, Niels Lambertsen, er født 16. sept. 1827 på (?) Eyrabakki, Stokseyri på Island som den ældste af 6 søskende. Han blev gift 14. sept. 1866 i Korsør med Jensine Cathrine Kaarup og døde 16. marts 1887 på Frederiks Hospital i København. Han var købmand og skibsmægler.

Om dennes far vides kun, at han var Lambert Lambertsen, født ca. 1799 og gift 20. okt. 1836 i Arnessysla på Island med Birgitta Marie Ogmundsen (Ogmundsdottir?). Noget tyder på, at han måske var født i Danmark, så G. Lambertsen spørger derfor om der blandt danske slægtsforskere skulle være nogen, som kendte denne Lambert Lambertsen. Redaktionen er iøvrigt i besiddelse af slægtsopstillinger og billeder af efterslægten, men henviser ellers til:

G. Lambertsen, 12 New Road, Prescot, Liverpool, England.

Lodsslægten Erlandsen fra Helsingør

Af

P. Hampton Frosell

Stamfaderen til denne slægt er Erland Andersen, der blev født i Gilleleje i tiden omkring 1758¹. Den nøjagtige dato kender man ikke. Kirkebogen er gået tabt ved en præstegårdsbrand.

Om Erland Andersens barndom og første ungdom ved man intet, men der var i det lille fiskerleje en del helbefarne søfolk, der skaffede sig en ekstraindtægt ved at sejle ud til skibe i Kattegat for at tilbyde deres assistance som »bekendt mand«. Skibene, der blev prajet, havde kurs mod Helsingør og Øresund, et vanskeligt farvand for fremmede kaptajner. De selvbestaldede lodser fra Gilleleje var naturligvis ikke velsete i købstaden, hvis lodser vågede nidkært over deres privilegier.

Lodsernes laug var ikke gammelt – det var først oprettet i 1775. Dette år begyndte kommandørkaptajn A. Lous, der havde titel af overlods for det sjællandske

Lods Andreas Erlandsen (1820-1859).

Wilhelmine Poulina Wildner (1818-1902).

lodsdistrikt, at træne en skare af unge søfolk på jagten »Saxen« og kongeskibet »Svanen«. De fleste af de vordende lodser havde man hentet fra flådens faste stok. De blev grundigt undervist og der kom til at gå tre år, førend man kunne stifte det privilegerede lodsselskab, som kom til at sortere under Admiralitetet i København.

Sent på året 1787 bosatte Erland Andersen sig i Helsingør, hvor han foreløbig måtte nøjes med den beskedne stilling som færgekarl, d.v.s. hjælper hos en færgemand. Antagelig var det færgemanden Frederik Frederiksen, der tog ham i sin tjeneste, for det var ham, der skrev under på, at pastor Schebye ved St. Olai – søfolkenes kirke – skulle holdes »fri for al Ansvar og Tiltale«, som eventuelt kunne blive følgen af det ægteskab, man bad ham lyse for Erland Andersen og Anne Pedersdatter. Vielsen forrettedes i kirken den 4. januar 1788. Om bruden får man intet at vide i kirkebogen. Først ved hendes død mange år senere, skriver præsten, at hun var en gårdmandsdatter. Antagelig har hun tjent hos færgemanden Peder Sodeness, der var hendes forlover ved brylluppet.

Erland Andersens virksomhed som færgekarl blev af kort varighed. Kun et år efter hans ankomst til byen lykkedes det ham at blive optaget i lodsstyrken. Det var en eftertragtet stilling, og han må både have været dygtig og haft gode forbindelser. Det sidste nævnes naturligvis ikke i lodsoldermandens indberetning om ansættelsen til overlodsen i København. Heri henvises der alene til de erfaringer Erland havde erhvervet som færgekarl. I et senere brev omtales han som »en habil Lods af god Charakter, ædrue og skikkelig«².

Nogen lang karriere ved lodseriet fik Erland ikke – i slutningen af juni måned 1795 omkom han ved en drukneulykke. Laugets begravelseskasse betalte 3 rdl. til hans bisættelse og pensionskassen gav enken 1 sk. for tiden fra 29. juni til 1. juli³.

Ledige pladser ved lodseriet blev fortrinsvis besat med lodssønner, hvis disse elters havde de rette kvalifikationer. Da Lars Peter Erlandsen, (tavle 2) – Erland Andersens søn – først i en årrække havde sejlet som matros, var bleven helbefaren og havde fået søpatent, blev han 1843 ansat ved lodseriet i sin fødeby⁴.

Lodserne fra Helsingør, der førte skibene sydpå gennem Øresund, gik i reglen fra borde i Dragør. Kun de såkaldte Petersborglodser lod sig forhyre til at føre skibe til fjernere destinationer i Østersøen. I Dragør måtte lodserne ofte vente i flere dage på skibsløjlighed til hjemrejsen. Mange af dem fik tiden til at gå på byens gamle kro, og iblandt dem var Lars Peter. Her forelskede han sig i en af tjenestepigerne – Sidse hed hun – og det endte med bryllup. Vielsen fandt sted i Store Magleby kirke, den 16. maj 1819.

Lars Peter fik ikke noget godt eftermæle. Han var brutal og fordrunken. Familien boede en årrække i Aalsgaard og ofte hændte det, at lodsen på alle tider af døgnnet kommanderede sine sønner til at gå den lange vej til Helsingør for at hente brændevin. Kun 46 år gammel fik han sin afsked og familien tog derefter ophold i Helsingør, hvor han døde fire år senere.

Alle Lars Peters tre sønner, Andreas, Christian og Frederik Ferdinand knyttede deres liv til søen, og de to ældste opnåede at blive lodser.

Thora Erlandsen (1844-1921).

Alfred Erlandsen (1847-1895).

Ligesom sin fader, sejlede Andreas Erlandsen (tavle 3) først som matros, men det lykkedes ham dog tidligt at komme til lodseriet⁵. Om ham har familietraditionen kun godt at berette. Han var en venlig og omsorgsfuld familiefader, der senere kom til at stå som en idealskikkelse for sine børn. Hans hustru, Wilhelmine Wildner, var ikke hjemmehørende i Helsingør. Hun var født i Korsør, hvor hendes fader, Carl Johann Friedrich Wildner havde virket som skorstensfejermester. Han var som ung vandrende svend kommet til København fra München, og her ægtede han Charlotta von Seitzberg, hvis forældre også var tyske. Efter faderens død havde Wilhelmine taget ophold i København, men hun rejste ofte til Helsingør, hvor hun besøgte sin søster Frederikke, der var gift med handelsgartner Linell. Det var under et af disse besøg, hun traf Andreas.

I begyndelsen af september 1859 gik Andreas ombord på et russisk fartøj, der var ankret op på reden udfor Helsingør. Flere af besætningens medlemmer lå syge af kolera, men skibets kaptajn havde undladt at sætte signalflaget, der skulle melde om faren. Andreas blev smittet, og efter et kort sygeleje døde han. Hans treårige søn Otto, der også fik smitten, døde få dage senere. Andreas hustru blev også syg, men hun overlevede. Hun var højgravid, og familiens læge erklærede – af uforståelige grunde – at hendes svangerskab var skyld i, at hun overlevede. Hvis han mente, at fosteret havde taget sygdommen, tog han fejl. Knap en måned efter Andreas død, nedkom Wilhelmine med en datter, der blev kaldt Andrea efter sin fader.

Enken skulle nu alene forsørge familiens fem børn, sønnen Alfred og døtrene Thora, Nathalie, Alma og Andrea. Den lille pension hun fik fra lods væsnet kunne ikke slå til. Hun lejede derfor en lejlighed i Bjergegade, hvor hun indrettede et pensionat. Det besøgte mest af søfolk – kaptajner, styrmænd og toldere, der gjorde ophold i byen. Blandt pensionatets gæster fandt datteren Thora senere sin mand, tolderen Peter Møller.

Alfred Erlandsen (tavle 4), den eneste af Andreas og Wilhelmines sønner, der nåede voksen alder, var en velbegavet dreng, og hans moder havde store planer med ham. Han skulle have sin uddannelse i hovedstaden, de store muligheders by. Det var gået tilbage for søfarten og næringslivet i Helsingør efter at Øresundstolden, kilden til byens rigdom, var blevet ophævet i 1857. Flere af de store købmænd havde forlængst taget højde af situationen og åbnet handelskontorer i København. En af dem, grosserer Herman Borries havde i 1852 slået sig ned i Amaliegade – skibsrederens og mæglerens hovedstrøg i byen – hvor han gjorde store forretninger med dampskibsrederne. Han importerede kul, en vare der brugtes i store mængder til at holde ild under skibskedlerne.

Herman Borries' moder hørte til den ansete slægt Steenberg. Jens Foss Steenberg (1753-1837) ejede det gamle Svaneapotek i Strandgade i Helsingør. Hans datter, Augusta, var gift med Christian Borries, en indvandret købmænd fra Pommern. I dette ægteskab fødtes Herman. Endnu et ægteskab knyttede de to slægter sammen. Apotekerens søn, provst Frederik Laurentius Steenberg blev gift med Charlotte Frederikke Borries, en datter af Christian Borries i hans første ægteskab med Marianne Claesson. Deres søn, Schack August Steenberg (1840-1898) blev ansat hos Herman i Amaliegade, og hos disse bysbørn kom nu Alfred Erlandsen i handelslære i 1861.

Alfred var kun 14 år og var lige blevet konfirmeret, da hans moder fulgte ham til København for at sørge for at anbringe ham hos en familie, hvor han kunne få kost og logi. Først senere, da også hendes døtre havde bosat sig i byen, fulgte hun selv efter. Sine sidste år levede hun i Admiral J.B. Winterfeldts stiftelse i Klerkegade, hvor hun døde i 1902, 84 år gammel.

Da Herman Borries døde i 1870 overtog Schack Steenberg firmaet⁶, og fem år senere blev Alfred Erlandsen hans kompagnon og medejer af firmaet⁷. Den fornødne kapital havde han skaffet gennem sit ægteskab med Wilhelmine Hamann, en datter af amtsdyrlæge Peter Heinrich Chr. Hamann († 1875).

Efter Alfred Erlandsens død i 1895 tog hans enke aktiv del i firmaets drift, og da Steenberg to år senere ønskede at trække sig tilbage p.g.a. sygdom, blev hun enejer af forretningen⁸. Med stor dygtighed ledede hun nu virksomheden, der i hendes tid også kom til at omfatte rederivirksomhed. Hun var den første kvindelige grosserer, der havde sin gang på Børsen, hvor hun forstod at sætte sig i respekt. Det fortælles således, at den daværende direktør for Landmandsbanken (nu Den danske Bank), Isak Glückstadt, der var blevet enkemand samme år, som Wilhelmine havde mistet sin mand, skal have sagt til hende: »Fru Erlandsen, De og jeg bur-

de gifte os«. Hvorvidt frieriet var oprigtigt ment, eller om Glückstadt kun ville give udtryk for sin beundring ved man ikke – ægteskab kom det ikke til.

Da den første verdenskrig brød ud i 1914 bosatte Wilhelmine sig i Hørsholm, hvor hun byggede en stor villa på Kammerrådensvej 7°. På kirkegården lod hun opføre et mausolæum¹⁰, hvor hun stillede to marmorsarkofager. I den ene hviler de jordiske rester af hendes mand, som hun lod grave op på Holmens kirkegård¹¹, i den anden blev hun selv nedlagt, da hun døde i 1935.

Der fødtes ti børn i Alfred Erlandsens og Wilhelmine Hamanns ægteskab. Ældst var sønnen Andreas¹² (tavle 5), der var ansat i moderens firma, som han senere overtog. Sønnen Alfred¹³ (tavle 6) blev professor ved Københavns Universitets medicinske fakultet, og sønnen Nils Peter¹⁴ blev arkitekt. Han rejste efter et alvorligt tilfælde af den spanske syge (influenza) på en studierejse til Frankrig og Italien. I Firenze traf han Bodil Brahm fra Odense, med hvem han indgik ægteskab. Vielsen forrettedes i 1922 på rådhuset i Assisi, og forlover var den berømte danske digter fra Svendborg, Johannes Jørgensen.

To af grosserer Alfred Erlandsens døtre – Agda og Alfrida – giftede sig med lægerne Holger Werfel Scheuermann¹⁵ og Karl Lundh¹⁶, mens døtrene Ingeborg og Wilhelmine ægtede forretningsmændene Valdemar Smith og Johannes E. Høegh Guldberg. Den sidstnævnte var ansat i Schack Steenberg & Co., som han senere blev medejer af.

Christian Erlandsen (tavle 7) ernærede sig først som fisker, men senere lykkedes det også for ham at blive »kgl. lods«¹⁷, som han kaldte sig. Han var gift to gange. Hans første hustru, Bendthe Christine Lundqvist, var datter af en grovsmed, der på den tid, da datteren blev født, boede i Villingørød. Da Bendthes broder, Frederik, fik ansættelse som (bøsse)løbssmed på Kronborg Geværfabrik i Hellebæk, fulgte hun med som hans husholderske. Her boede hun, da hun i 1849 lod sig vie til Christian. Ægteskabet kom til at vare kort tid – Bendthe døde seks år efter vielsen.

Christian var kun enkemand i treogenhalf måned. Han giftede sig med Marie Svendsen, der var datter af en fisker i Aalsgaarde, fiskerlejet, hvor Christian var vokset op og i sine unge dage havde ernæret sig som fisker.

I sit første ægteskab havde Christian fire børn, hvoraf kun sønnerne Peter Sigismund og Carl Julius overlevede barndommen. Om Peter Sigismund meddeles det i skifterettens protokol efter faderens død i 1869¹⁸:

Peter Sigismund, 20 Aar, ugift og i Søfart de sidste fire Aar, i hvilken Tid han ikke har ladet høre fra sig.

Antagelig vendte han aldrig tilbage til sin fødeby. I sørullerne noteres det år efter år, at han er på søfart, og i 1888 slettes han af rullen¹⁹. Folketællingen 1890 nævner ham ikke i Helsingør.

Carl Julius Erlandsen kom efter sin konfirmation i lære hos skibstørmester Jacob Wilhelm Løve²⁰, der havde sit værksted på Strandvejen, (matr. 554 b) i Helsingør. Da han var bleven svend, gik også han til søs. Om hans endeligt fortælles i et brev fra den danske generalkonsul i London²¹:

Kgl. Dansk General Konsulat

London, den 11te Mai 1885

Jeg tillader mig at underrette det høie Ministerium om, at Tømmermand Carl Julius Erlandsen, født i Helsingør, af 1-ste Udskrivningsdistrict, Lægd 153, Bogstav Ø, No. 3 er kommen af Dage den 1-ste i forrige Maaned. Han havde i næsten tre Aar seilet som Tømmermand med Skibet »Warspirit« af Quebec. Captain J. Muirhead, gjorde, medens dette Skib var lagt op i Vinter, en Reise til Pensacola og var atter i Midten af Marts kommen ombord i det i Commercial Docks, uden dog endnu at være paamønstreret eller have faaet nogen Hyre. Den 1-ste April gik han iland om Eftermiddagen for at gjøre et Indkjøb til Captainen, blev seet samme Aften Kl. 9,45, men forsvandt derefter. Der blev gjort alt fra Captainens og Politiets Side for at opspore ham, men først den 29de f.M. fandtes hans Lig i Dokken. Det bar ingen Spor af Vold, og Sandsynligheden er, at han i Mørket er falden overbord og saaledes druknet. Han blev begravet paa East London Kirkegaard, Plaistow.

Der fandtes ingen Penge efter ham, hvorimod Captain Muirhead har afleveret til Consulatet tre Kister med den Afdødes Værktøi, et Uhr med Kjæde og Klædningsstykker. Disse har jeg afsendt med Dampskibet »Christian IX«, Captain Mollerup, som igaar er afseilet herfra til Kjøbenhavn, og følger Conossement vedlagt. I Kisten No. 1, som ikke er aflaaet, findes Nøglerne til de andre Kister.

Jeg vedlægger en Dødsattest og sender Afdødes Søfartsbog med Bogposten.

Mine Udlæg for

Begravelsesomkostninger	£	4	-	-
Dødsattest	£	-	2	7
Ombordbringningen af Effekterne og				
Afskibningsudgifter	£	-	11	9
	£	4	14	4

har jeg tilladt mig at debitere Ministeriet

Ærbødigst
E. A. Delcomyn

I sit andet ægteskab fik Christian Erlandsen to sønner, Martin Emil og Charles Andres. Martin forblev ungkarl. Han ernærede sig som skibsagent og boede snart i København, snart i Helsingør, hvor han blev begravet i 1933.

Charles Andres Erlandsen kom som ung til København, hvor han fik ansættelse hos sin fætter, grosserer Alfred Erlandsen. Han var beskæftiget i bogholderiet og havde titel af kontorchef.

Den yngste af lodsens Lars Peter Erlandsens sønner, Frederik Ferdinand (tavle 2), ernærede sig i sin første ungdom som fisker.

I folketællingen for 1850 er han i Helsingør. Han er da 24 år, ugift, og logerer hos færgelaugsbestyrer Bendt Jensen i Strandgade. Han kaldes kadrejer, hvilket var betegnelsen for en handelsmand, der prægede forbisejende skibe, der tog hans båd på slæb, medens der udveksledes varer. Kadrejerne handlede også med mand-skaberne på både, der lå for anker på reden.

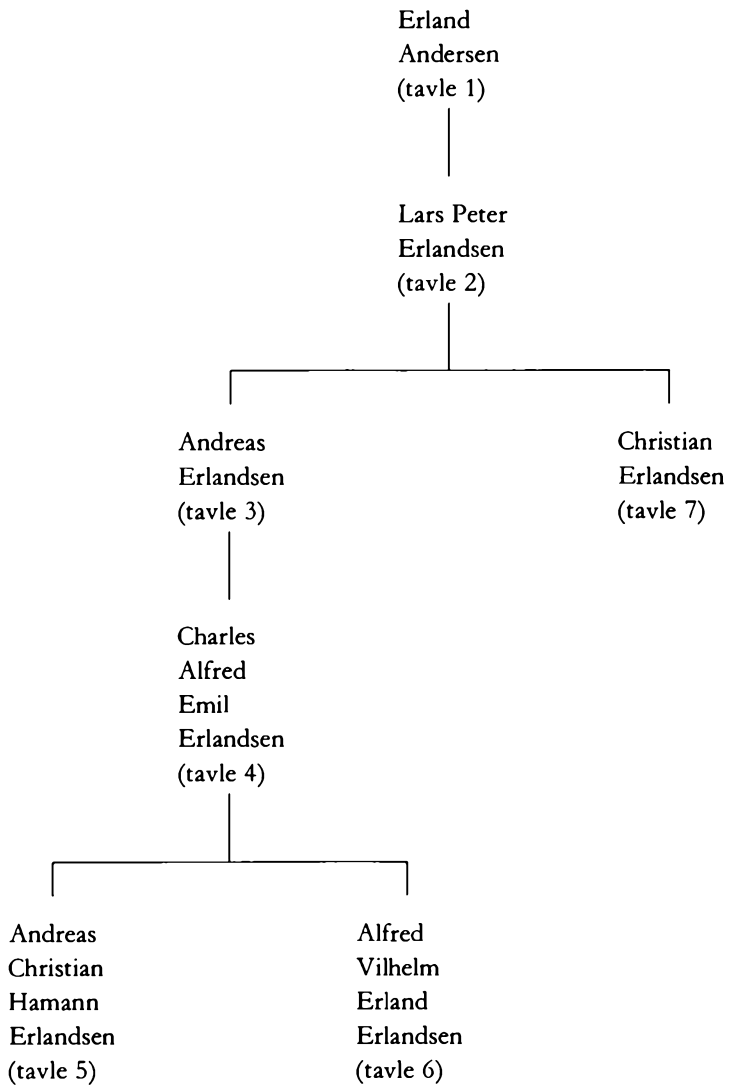
I 1852 noteres det i sørullen²², at Frederik Ferdinand har fået tilladelse til at tage hyre på »fremmede Nationers Skibe«. Da han i 1866 blev slettet af rullen var han endnu ikke vendt hjem. Han nævnes ikke i byens folketællinger fra 1870, 1880 og 1890.

Noter

(Fork.: LA = Landsark. for Sjælland, RA = Rigsarkivet)

1. LA: Sjællands overlodsdistr.: Brevkopibog JU-8, s. 130, JU-14, s. 253.
2. sst. – JU-14, s. 225.
3. sst. – JU-14, s. 305, 375, 376, 378.
4. RA: Sørulle, gruppe 21, HR 1819, lgd. 153,- nyt nr. 205.
5. sst. HR 1838 – nyt nr. 141 – Fr.borg.amt, HR 1852, lgd. 65, nyt nr. 134.
6. Krak: Danmarks ældste forretninger, Kbh. 1915, s. 260.
7. Chr. Jørgensen: Fortegn. over samtl. Gross. i Kbh., Kbh. 1875, lb. nr. 305.
8. sst. Kbh. 1899.
9. Matr. 40^b af Hørsholm (nu: matr. 40^f - gadenr. 15) – bygningen, der idag anvendes som anneks for Hørsholm rådhus, blev kort efter århundredeskiftet opført af læge Peter Valdemar Scheumann.
10. Opført 1919 af arkitekt Axel Ekberg, – (Hørsholm, byggesag nr. 544/19).
11. LA: Kirkegårdsarkiver – Holm.s kgd.s skodeprot. gl.afd. 4031. Protokollen har intet notat om opgravningen.
12. Da. biogr. håndleks., Kbh. 1920, bd. 1, s. 442.
13. Da. biogr. leks., 3.udg., Kbh. 1980, bd. 4, s. 230.
14. Nekrolog: Fyns Tidende, 9.8. 1958, s. 2.
15. Da. biogr. leks., 3. udg., Kbh. 1983, bd. 13, s. 78.
16. Otto Gr. Lundh: Slægten Lundh's stamtavle, 1911.
17. RA: Sørulle, Fr.borg amt, HR 1852, lgd. 65, nyt nr. 160.
18. LA: Helsingørs skifteprot., 16.nov. 1869.
19. RA: Lægdsrulle, 1. udskr.skreds. indskr. 1865, lgd. 153, nr. P-9. sst. omskriven rulle 1876, nr. P-9.
20. som note 18.
21. RA: Justitsmin., 2. departm. – sag M/1075 (1885). Sørulle, Fr.borg amt, HR 1884, lgd. 65, nr. Ø-3.
22. RA: Sørulle, Fr.borg amt, HR 1852, lægd 65, nyt nr. 106. sst. HR 1858, nyt nr. 81 og revid. tilgangsrulle, litr. L (1881), lb. nr. 81.
23. Ved vielsen i St. Olai noteres, at han er ansat ved »Telegrafan paa Cronborg«. Ved datteren Vilhelmine Dorotheas døb i kirken 4.7. 1812 kaldes han matros.
24. Fætter til Vilhelmine Erlandsen, f. Wildner (tavle 3). E.A.S. var en søn af hendes moders broder, Chr. Fr. Aug. v. Seitzberg i Kbh.
25. Da. biogr. leks., 3. udg., Kbh. 1981, bd. 9, s. 18.
26. Weilbachs Kunstleks., Kbh. 1947, bd. 1, s. 339.

Oversigt over slægten Erlandsen

Tavle 1

Erland Andersen, lods i Helsingør

født: c. 1758, Gilleleje

død: 29.6. 1795, Helsingør

viet: 4.1. 1788, Helsingør (Olai)

til: Anne Pedersdatter

født: c. 1755

død: 11.3. 1834, Helsingør, (Olai)

Børn: 1) Lars Peter Erlandsen, – (tavle 2)

2) Anne Kierstine Erlandsen

født: 13.4. 1791, Helsingør (Olai)

viet: 29.11. 1811, Helsingør (Olai)

til: Christen Jørgensen Kock²³

Tavle 2

Lars *Peter* Erlandsen, lods i Helsingør (tavle 1)

født: 17.10. 1788, Helsingør, (Olai)

død: 19.06. 1838, Helsingør, (Olai)

viet: 16.05. 1819, Store Magleby

til: Sidse Christensdatter

født: 17.6. 1787, Dragør, (St. Magleby)

død: 2.11. 1847, Helsingør, (Olai)

(datter af: smed Christen Nielsen og
Benthe Andersdatter)

Børn: 1) Andreas Erlandsen, (tavle 3)

2) Wilhelmine Caroline Erlandsen

født: 1.2. 1822, Helsingør, (Olai)

død: 22.3. 1860, Kbh. (Helligå.)

viet: 6.5. 1859, Kbh. (Frue)

til: Emil August von Seitzberg²⁴, stolemagermester

født: 12.8. 1826, Kbh. (Helligå.)

død: 2.7. 1913, Kbh. (Joh.) – begr. Solbjerg kgd.

(søn af: stolemagermester Christian Friedrich
August von Seitzberg og Anne Dorthea
Jensdatter).

3) Christian Erlandsen, (tavle 7)

4) Frederik Ferdinand Erlandsen, fisker

født: 11.10. 1826, Helsingør, (Olai)

Tavle 3

Andreas Erlandsen, lods i Helsingør (tavle 2)

født: 22.3. 1820, Helsingør, (Olai)

død: 15.9. 1859, Helsingør, (Skt. Marie)

viet: 1.11. 1843, Helsingør, (Skt. Olai)

til: *Wilhelmine* Poulina Wildner

født: 28.5. 1818, Korsør

død: 6.5. 1902, Kbh., (Skt. Paul)

(datter af: skorstensfejermester Carl Johann

Frederich Wildner og Charlotta

Anna Margaretha von Seitzberg)

Børn: 1) *Thora* Adele Wilhelmine Erlandsen

født: 6.6. 1844, Helsingør, (Olai)

død: 15.5. 1921, Hellerup, (Messias) – begra. Kbh.

viet: 15.11. 1873, Helsingør, (Skt. Marie)

til: Peter Thomas Nicolai Møller, toldinspektør

født: 4.6. 1846, Kbh., (Frels.)

død: 17.6. 1923, Nørre Tranders, begr. Kbh.

(søn af: bødkeremester Jens Christian Møller

og Birgitte Hansen)

2) Fritz Peter Thorvald Erlandsen

født: 9.10. 1845, Helsingør, (Olai)

død: 21.2. 1847, Helsingør, (Olai)

3) Charles Alfred Emil Erlandsen – (tavle 4)

4) Andrea *Nathalia* Erlandsen – (ugift)

født: 10.4. 1849, Helsingør, (Olai)

død: 8.10. 1877, Kbh., (Trin.)

5) Andreas Johan Neece Oswald Erlandsen

født: 11.11. 1850, Helsingør (Olai)

død: 29.8. 1851, Helsingør (Olai)

6) Mouritz Valdemar Erlandsen

født: 26.10. 1852, Helsingør, (Olai)

død: 31.5. 1853, Helsingør, (Olai)

7) *Alma* Angelique Erlandsen

født: 4.8. 1854, Helsingør, (Olai)

død: 28.3. 1919, Kbh., (Helligk.)

viet: 22.7. 1877, Kbh., (Frels.)

til: Anders Hansen, skomagermester

født: 1.5. 1851, Venslev sogn

død: 17.9. 1926, Frederiksberg, (Solbjerg) begr. Kbh./Ass.

(søn af: husmand Hans Jespersen og Maren Andersdatter)

8) Otto Wilhelm Arnold Erlandsen

født: 31.8. 1856, Helsingør, (Olai)

død: 27.9. 1859, Helsingør, (Skt. Marie)

9) Andrea Wilhelmine Erlandsen

født: 14.12. 1859, Helsingør (Skt. Marie)

død: 22.10. 1868, Helsingør, (Skt. Olai)

Tavle 4

Charles *Alfred* Emil Erlandsen, grosserer (tavle 3)

født: 15.8. 1847, Helsingør, (Olai)

død: 27.5. 1895, Kbh., (Cit.) – begr. Holmens kgd.

viet: 19.5. 1874, Kbh., (Helligå.)

til: *Wilhelmine* Henriette Christine Hamann

født: 20.2. 1853, Rønne

død: 26.5. 1935, Hørsholm

(datter af: amtsdyrlæge Peter Heinrich Christian Hamann
og Marie Karoline Lindberg).

- Børn: 1) *Elna* Wilhelmine Erlandsen
født: 18.2. 1875, Kbh., (Helligå.)
død: 6.7. 1891, Kbh., (Garn.) – begr. Holm.s kgd.
- 2) *Agda* Andrea Erlandsen
født: 19.4. 1876, Kbh., (Cit.)
død: 23.1. 1960, Kbh., (Cit.) – begr. Hørsholm
viet: 6.5. 1905, Kbh., (Cit.)
til: Holger Werfel Scheurmann, dr.med.h.c. (overlæge)
født: 12.7. 1877, Hørsholm
død: 2.3. 1960, Roskilde – begr. Hørsholm
(søn af: læge Peter Valdemar Scheurmann og
Andrea Wilhelmine Louise Hansen)
- 3) Andreas Christian Hamann Erlandsen – (tavle 5)
- 4) Alfred Vilhelm Erlandsen – (tavle 6)
- 5) *Ingeborg* Caroline Erlandsen
født: 23.11. 1879, Kbh., (Cit.)
død: 10.3. 1931, Thisted – begr. Hørsholm
viet: 27.6. 1903, Kbh., (Cit.)
til: Valdemar Smith, tekstilfabrikant
født: 17.2. 1872, Nørlem
død: 26.6. 1930, Thisted – begr. Hørsholm
(søn af: teglværksejer Hans Jacob Smith og
Johanne Christine Gjerulff)
- 6) *Wilhelmine* Petra Henriette Erlandsen
født: 18.2. 1881, Kbh., (Cit.)
død: 3.1. 1936, Hørsholm
viet: 20.7. 1915, Hørsholm
til: Johannes Erik Høegh Guldberg – grosserer
født: 26.5. 1884, Randers
død: 5.4. 1961, Kbh., (Jac.)
(søn af: købmd. Johannes Erik Leerbech Guldberg
og Laura Johanne Sørensen)
- 7) Johan Jacob Thorvald Erlandsen
født: 29.7. 1882, Kbh., (Cit.)
død: 13.8. 1882, Kbh. (Cit.)
- 8) *Einar* Jacob Peter Erlandsen
født: 28.10. 1884, Kbh., (Cit.)
død: 11.7. 1891, Kbh., (Garn.) – begr. Holm.s kgd.

- 9) Nils Peter Erlandsen, arkitekt
 født: 26.11. 1886, Kbh. (Cit.)
 død: 7.8. 1958, Odense, (St. Knud)
 viet: 31.8. 1922, Assisi, Italien – (b.v.).
 til: Bodil Brahm, journalist
 født: 17.9. 1900, Odense, (Valgmgh.)
 (1985: adr. Odense)
 (datter af: tandlæge Emanuel Brahm og
 Valborg Thomsen)
- 10) *Alfrida* Carla Erlandsen
 født: 11.10. 1889, Kbh., (Cit.)
 død: 24.2. 1953, Kbh., (Sion) – begr. Hellerup kgd.
 viet: 23.4. 1909, Kbh., (Cit.)
 til: Karl Lundh, læge
 født: 6.11. 1876, Korsør
 død: 7.7. 1944, Kbh., (Sion) – begr. Hell. kgd.
 (søn af: apoteker Carl Hans Philip Lundh
 og Marie Christiane Petersen)

Tavle 5

Andreas Christian Hamann Erlandsen, grosserer og skibsreder (tavle 4)

- født: 27.6. 1877, Kbh., (Cit.)
 død: 29.8. 1942, Frederiksberg, (Frbg.s.) – begr. Hørsholm
 viet: 1° – 2.5. 1903, Kbh. (Cit.)
 til: *Henriette* Laurine Christensen Beck
 født: 24.12. 1880, Bogense
 død: 8.1. 1939, Paris, (Den danske K.) – begr. Kbh.
 (datter af: gross. Hannibal Beck og
 Laurine Christensen)
 (ægteskabet opløst: 25.6. 1925, Kbh.)
 viet: 2° – 9.9. 1925, Kbh. (borgerligt)
 til: *Dagmar* Eleonore Mathilde Kirchhoff
 født: 4.1. 1888, Kbh., (Skt. Poul)
 død: 3.1. 1973, Frederiksberg, (Frbg.s.) – begr. Kbh.
 (datter af: tobaksarbejder Henning Peter
 Christian Kirchhoff og Anne
 Sophia Frederikke Olivia Olsen)

Børn:

- (1. ægtesk.) 1) Vibeke Erlandsen
 født: 14.3. 1905, Kbh., (Cit.)
 viet: 14.9. 1927, Kbh., (Holmens)
 til: *Ove* Herman Haugsted, speditør
 født: 2.10. 1894, Kbh., (Garn.)
 død: 20.1. 1951, Kbh., (Sion)
 (søn af: speditør Ove Jørgen Mathias
 Haugsted og Anne Caroline
 Frederikke Olsen)

- 2) Jytte Erlandsen
 født: 10.10. 1910, Kbh., (Cit.)
 (1985: adr. Washington, D.C., U.S.A.)
 viet: 10.8. 1934, Kbh. (b.v.)
 11.8. 1934, Kbh., (Skt. Ansgar, rom.-kat.)
 til: Marc Pierre Rainaut, arkitekt
 født: 14.9. 1912, Paris, Frankrig
 (søn af: arkitekt Joseph Rainaut og Marie Zecchini)
- (2. ægtesk.) 3) Erling Andreas Erlandsen, skuespiller
 født: 3.10. 1912, Kbh., (Esajas)
 (1985: adr. München, Tyskland)
 ugift.

Tavle 6

Alfred Wilhelm Erland Erlandsen, prof. dr.med. (tavle 4)

født: 11.8. 1878, Kbh., (Cit.)
 død: 11.1. 1918, Kbh., (Bisp. krem.)
 viet: 30.6. 1907, Kbh., (Cit.)
 til: Anna Fredericia Levison
 født: 10.11. 1886, Kbh., (Mosaisk)
 død: 29.1. 1923, Kbh., (Bisp.krem.)
 (datter af: læge Ferdinand Emanuel Levison²⁵
 og Ida Fridericia)

- Børn: 1) Lennart Erland Erlandsen
 født: 3.5. 1908, Kbh., (Cit.)
 død: 5.4. 1911, Kbh.
- 2) Ida-Merete Erlandsen
 født: 25.5. 1912, Kbh., (Cit.)
 død: 30.6. 1980, Svaneke
 viet: 8.11. 1935, Kbh.
 til: William Fridericia²⁶, billedhugger
 født: 4.3. 1909, Frederiksberg
 (søn af: læge Hilmar Fridericia og Anna Marie
 Krøldrup)

Tavle 7

Christian Erlandsen, lods i Helsingør (tavle 2)

født: 19.8. 1924, Helsingør, (Olai)
 død: 30.10. 1869, Helsingør, (Olai)
 viet: 1° – 10.10. 1849, Hellebæk

til: Bendthe Christine Hansen Lindqvist
 født: 21.6. 1823, Esbønderup
 død: 28.4. 1855, Helsingør, (Olai)
 (datter af: smed Hans Lindqvist og
 Anna Sophie Strauch (Struck))

viet: 2° – 14.8. 1855, Helsingør, (Olai)

til: Marie Svendsen
 født: 22.5. 1831, Aalsgaarde, (Hellebæk)
 død: 31.5. 1917, Helsingør, (Olai)
 (datter af: fisker Svend Jensen og
 Inger Kristine Pedersdatter)

Børn:

1. ægtesk.
 - 1) Peter Sigismund Erlandsen, matros
 født: 1.11. 1849, Helsingør, (Olai)
 - 2) William Sophus Erlandsen
 født: 26.3. 1851, Helsingør, (Olai)
 død: 2.2. 1853, Helsingør, (Olai)
 - 3) Augusta Frederikke Erlandsen
 født: 24.3. 1852, Helsingør, (Olai)
 død: 23.11. 1868, Helsingør, (Olai)
 - 4) Carl Julius Erlandsen, skibstømrer
 født: 24.7. 1854, Helsingør, (Olai)
 død: 1.4. 1885, London, – begr. Plaistow

2. ægtesk.
 - 5) *Martin* Emil Erlandsen, skibsagent, (ugift)
 født: 8.9. 1859, Helsingør, (Olai)
 død: 24.2. 1933, Kbh., begr. Helsingør, (Skt. Marie)
 - 6) *Charles* Andreas Erlandsen, kontorchef
 født: 24.1. 1863, Helsingør, (Olai)
 død: 24.3. 1944, Kbh., (Blågrd.s.) – begr. Garns. kgd.
 viet: 31.5. 1895, Kbh. (Garn.),
 til: Thora Emilie Larsen
 født: 27.9. 1864, Kbh.
 død: 20.3. 1936, Kbh. (Garn.)

Søn (adpt.): Alfred Charles *Sejer* Erlandsen, restauratør

født: 19.7. 1902, Kbh., (Cit.)

død: 5.7. 1952, Frederiksberg, (Rosenvængets s.), begr. Garn.s kgd.

viet: 1941, Kbh. (b.v.)

til: Anna Edvardine Hellfach Hansen

født: 8.7. 1908, Rudkøbing

død: 12.2. 1971, Kbh., (Helligå.)

(datter af: hotelejer Erik Emil Hansen og Marie Hellfach)

Barn: Erik Hellfach Erlandsen

født: 9.9. 1942, Kbh.

(udvandret til U.S.A.)

Danske studenter i Köln, Montpellier og Lauingen

Af
Vello Helk

I forbindelse med mine studier over danske studierejser efter reformationen har jeg gennemgået nogle trykte og utrykte matrikler, som kun indeholder ganske få danske navne. Disse oplysninger kan dog ofte suppleres ved hjælp af andre kilder. Nedenfor bringes resultatet af gennemgangen af to trykte matrikler, nemlig for universitetet i Köln 1559-1675 og det medicinske fakultet i Montpellier 1503-99, og i tilslutning hertil et par navne fra utrykte elevlister fra det akademiske gymnasium i Lauingen ca. 1602-14. Navnlig for MontPELLIERS vedkommende er det dog muligt at finde mange informationer om danske studerende i det 17. århundrede.

I. Köln (1559-1675)

I 1892 begyndte Herman Keussen udgivelsen af Kölner-matriklen med et bind fra 1389 til 1446. Et uddrag med danske og norske navne blev publiceret af Julius Høyer i nærværende tidsskrift (3.rk. V., 1896). Det andet bind lod vente på sig: det udkom først 1919 og dækkede perioden 1476-1559; et uddrag blev publiceret af Ellen Jørgensen (8.rk. II., 1923).

Efter reformationen gik de danske studenters besøg i Köln stærkt tilbage. I tiden 1546-59 findes kun fem danske studerende i matriklen. Da fortsættelsen af matriklen lod vente på sig, gennemgik jeg for en række år siden den originale matrikel¹ og konstaterede, at besøget fra Danmark som ventet var yderst ringe efter 1559. Disse oplysninger er delvis meddelt tidligere og statistisk udnyttet i min oversigt over danske udenlandsrejser². Nu foreligger imidlertid matriklen fra perioden 1559-1797 i tryk, i to bind med tilsvarende antal registerbind³. Det første bind, der går fra 1559 til 1675, indeholder kun seks danske navne, det andet ingen. Det er ofte folk med en broget skæbne og med kontakter i den katolske kirke, da Köln jo var et katolsk universitet. Nedenfor følger de danske studenter med en kort biografi.

- 15.09.1567. Nicolaus *Michaelis* Viburgensis Danus (i den trykte udgave »Vibergensis«). Muligvis søn af mag. Mikkel Nielsen (Grøn), forstander for Viborg hospital, bestod i marts 1569 sine eksaminer i filosofi som nr. 17 blandt 64, var i Köln 1574 og rejste samme efterår med anbefalinger, bl.a. fra jesuitterne, til Rom, hvor han 11.11.1574 blev optaget ved Collegium Germanicum som stud. theol., 25 år gammel; dog blev han efter kort tid bortvist på grund af sin opførsel. Han vendte tilbage til Köln og anmodede 1576 under henvisning til sine trange kår om bistand fra kirkelige midler⁴.
- 30.10.1581. Magnus *Gregorii* Danus. Muligvis Mogens Gregersen, søn af sognepræst Gregers Jensen i Skjern. Han blev dimitteret fra Ribe skole 1579⁵, imm. i Wittenberg 3.12.1582, fængslet på grund af gæld 6.1.1583⁶. Senere benådedes han ved kongebrev af 16.2.1594 efter at være blevet dømt på livet med at studere fem år i udlandet, hvorefter han kunne blive præst, hvis han var kvalificeret dertil⁷. Han er formentlig identisk med »Magnus Gregorii Danus Scheren familiæ nomen«, der blev imm. i Königsberg 27.8.1599⁸, og han sluttede sin karriere som sin faders eftermand i Skjern (d. 1633)⁹.
- 26.05.1604. Theodorus *Ginchell* Gotus. Søn af købmand og rådmænd Herman van Ginchel i Ålborg, fik 22.3.1605 baccalaureus-graden og blev 15.10.1607 optaget i alumnatet ved det pavelige seminar i Braunschweig. Efter afslutning af filosofistudiet blev han sendt til Vilna for at fortsætte sine studier der, 6.12.1610 blev han imm. i Königsberg og senere virkede han som katolsk præst i Salzburg stift (d. efter 1630)¹⁰.
- 30.10.1612. Theophilus *Olaus* Danus (i trykt udgave *Olius*). Han var ved jesuitergymnasiet Tricornatum, blev baccalaureus 4.3.1613, mag. 10.3.1614 og jesuit samme år, døde på vej til en mission i Sverige 13.8.1623. En Theophilus Schavinius fra Gotland, der studerede 1605 i Olmütz og 1606-07 i Helmstedt, blev katolsk præst 1612 og 1615 sognepræst i Bingen i Köln stift, senere prior for præmonstratenserklosteret i Niederehe (d. 1638)¹¹.
- 13.05.1669. Bartholus Ericius *Wichmans* Danius, ex gymn. Laurent., logicus. En Bertel Eriksen Wichmand blev 16.5.1653 indskrevet i København (fra Odense skole)¹², 3.6.1657 indskrev han sig i den tyske nations matrikel i Padova¹³, samme år (uden dag) i Johan Rhodes stambog¹⁴, 14.10.1657 i Basel¹⁵ og endelig 21.12.1658 i Halstein i Erhard Stedings stambog¹⁶.
- 14.05.1675. Joh. Didericus *Atlbe* Danus logicus ex. gymn. Tricornat. Søn af borgmester i Slangerup Hans Hansen Atke, f. 1651, imm. i København 20.7.1669 (fra Københavns skole), hørte 1672 Niels Stensens anatomiske forelæsninger, imm. i Leiden 14.9.1673¹⁷.

Der findes også vidnesbyrd om andre danske i Köln. Fra 1616 og til sin død ca. 1644 boede der den tidligere jesuiterelev Jacob Falster. I hans bevarede stambog har flere studenter indskrevet deres hilsener, deriblandt også en dansk: den senere rektor i Malmø Søren Grønnebæk, der var i Köln 29.8.1619, formentlig på gennemrejse; året før var han som ledsager for Steen og Vincens Bille blevet indskrevet ved det kalviniske universitet i Genève¹⁸.

Noter og henvisninger

1. Historisches Archiv der Stadt Köln, Univ. 40.
2. Ur nordisk Kulturhistorie. Universitetsbesøken i utlandet före 1660. XVIII Nordiska historikermötet Jvääskylä, 1981. Mötesrapport I (Studia historica Jvääskylänsia 22,1), Jvääskylä 1981, s. 33-65.
3. Die Matrikel der Universität Köln. Bd. 4 (1559-1675) & 5 (1675-1797) vorbereitet von Hermann Keussen, bearbeitet von Ulrike Nyassi u. Mechtild Wilkes. Bd. 6 (Reg. 1559-1797, A-H) & 7 (Reg. I-Z), vorbereitet von Hermann Keussen u. Philipp Nottbrok, bearb. v. Manfred Groten u. Manfred Huiskes (Publikationen der Rheinischen Geschichtskunde 8), Düsseldorf 1981.
4. Vello Helk, Laurentius Nicolai Norvegus S.J., 1966, s. 63 f.
5. Peder Hegelunds almanakoptegnelser 1565-1613, udg. ved Bue Kaae, I, 1976, s. 135.
6. Pers. T. 14: III, 1961, s. 146, H. Fr. Rørdam, Københavns Universitets Historie 1537-1621, II, 1869-72, s. 290.
7. Rørdam IV, 1868-74, s. 708 f.
8. Pers. T. 7: III, 1918, s. 103.
9. S. V. Wiberg, Almindelig dansk Præstehistorie, III, 1871, s. 85.
10. Vello Helk, Laurentius Nicolai Norvegus S.J. 1966, s. 363 f.
11. Smst., s. 336, 372.
12. Københavns Universitets Matrikel, udg. af S. Birket-Smith, I (1611-1667), 1890, s. 243 (Bartholus Erici Otthon).
13. Pers. T. 9: I, 1929, s. 113 (Bartholus Ericius, Otten Danus).
14. Kgl. Bibl., Thott 573, 8°, f. 34 (Bartholus Ericius Wichman).
15. Kirkehistoriske Samlinger 5: II, 1903-05, s. 404 (Bartolus Erycius Danus).
16. Herzog-August-Bibliothek, Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 309.3. Extrav., f. 50v (Bartholus Ericius Danus).
17. Nic. Stenonis Epistolae, udg. af G. Scherz, II, 1952, s. 927; sml. Pers. T. II, 1881, s. 210, og 3: IV, 1895, s. 213.
18. Pers. T. 15: I, 1966, s. 33-50, sml. 102, 1982, s. 172.

II. Montpellier (16.-17. århundrede)

Universitetet i Montpellier blev grundlagt 1289. I 1500-tallet var byen huguenoternes hovedstøttepunkt. Samtidig var universitetet berømt som en af de bedste lægeskoler, og flere danske vides at have studeret her. Deres besøg kan tidsfæstes gennem »Matricule de l'Université de Médecine de Montpellier (1503-1599)«, publiceret 1957 af Marcel Gouron. Følgende navne med dansk tilknytning findes i denne matrikel:

- 1533 7.10. Christiernus Torchilh, Morssianus, regni Danie, dioc. Burglavensis [Christen Thorkelsen Morsing, 1485-1560, rejste som hovmester for Peder Oxe, blev professor og rektor i København]
- 1535 17.11. Jacobus Bordingus, Antverpiensis ville, dioc. Cameracensis [Jacob Bording, 1511-60, livlæge]
- 1560 21.4. Johannes Franciscus Ripensis ex Dania [Hans Frandsen, 1532-84, professor i medicin, digter]
- 1564 10.4. Johannes Paludanus Lubecensis [Hans Paludan, 1538-1615, enke-dronning Dorotheas livlæge, senere læge og apoteker i Viborg]
- 1573 21.5. Cornelius de Hamsfort cimber [C.H., 1546-1627, læge og apoteker i Odense, historiker]
- 1584 18.6. Andreas Kragius Ripensis danus (baccalaureus 3.6. 1585, dr. 10.8.1585) [Anders Krag, 1553-1600, fysiker og læge, professor i København]

Af disse seks navne er fire født i Danmark, mens to (Bording og Paludan) stammer fra udlandet, men havde deres livsgerning her i landet. Opholdet i Montpellier har været kendt for de flestes vedkommende, kun for Paludan og Hamsfort er det et supplement til deres biografi. I øvrigt er det en udsøgt forsamling af læger, alle findes optaget i Dansk Biografisk Leksikon. Livlægen Peder Sørensen, der fik sin doktorgrad 1569-70 fra et fransk universitet, findes dog ikke blandt de indskrevne, selv om der netop har været peget på Montpellier¹.

Om studeringer i Montpellier får vi nogle underretninger gennem Anders Krags skrift »Laurea Apollinea Monspelienis« (udkommet i Basel 1586), hvor forfatteren indgående beskriver, hvilke krav der stilledes og hvilke kundskaber han har måttet aflægge prøver på, inden han blev anset for værdig til doktorgraden. Han skulle således klare 13 vanskelige spørgsmål, forsvare 66 paradokse problemer, have to sygekonsultationer, holde fire taler og to forelæsninger – det hele varede ifølge Krav fra 21. maj til 11. august 1585². Dette skrift giver samtidig et udmærket billede af forfatteren som en af tidens mere oplyste skikkelser. Han udtaler sig med stor fordomsfrihed om forskellige naturfænomener, som f.eks. lygte-mænd, stjernesud, ekko, torden osv., som dengang og senere var genstand for megen overtro. Han søger at hævde, at alt sådant har sine naturlige årsager, og at det kun er uvidenheden, der tilskriver det en overnaturlig årsag³.

Matriklen omfatter kun medicinstuderende, men der har sikkert været endnu flere danske i Montpellier på 1500-tallet, enten med andre uddannelsesmål eller på gennemrejse. I begyndelsen af 1600-tallet fortsatte besøget af medicinere. Den navnkundigste danske besøgende fra denne tid er Ole Worm, der efter sine studier i Padova og besøg i Rom og Siena rejste til Montpellier, hvor han opholdt sig omtrent et halvt år og studerede under Jean de Varanda og andre berømte lærde. Besøget kan ved hjælp af hans stambøger tidsfæstes til fra begyndelsen af september 1609 til slutningen af februar 1610. I denne periode har næsten 30 personer, både professorer, studenter og byens borgere, efterladt deres hilsener i stambogen, enkelte illustreret med tegninger⁴. Det er det smukkeste og fyldigste vidnesbyrd om en danskers studier i denne by.

Omtrent 1610 har også Caspar Bartholin besøgt Montpellier, nemlig i forbindelse med sine studier i Padova og Basel, hvor han samme efterår blev promoveret til dr.med. Det fortælles, at han i Montpellier fik tilbudt et professorat i græsk, som han dog afslog⁵.

Ole Worm bevarede Montpellier i venlig erindring. I 1618 frarådede han Niels Christensen Foss, senere livlæge, der dengang opholdt sig i Orléans og agtede at tage doktorgraden i medicin, at tage graden i Italien, da denne udmærkelse af ubefæstede sjæle ville blive anset for at være beseglet af paven; han burde snarere tage den i Tyskland eller i Montpellier⁶. Det samme positive indtryk bevarede Caspar Bartholin. Da han 1626 anbefalede udenlandsrejser som et vigtigt uddannelsesmiddel for læger, var Montpellier blandt de universiteter, som han rådede studerende at besøge på grund af anatomiske sektioner. Det blev også nævnt blandt de universiteter, der havde en med lægeplanter bedst forsynet have⁷.

Da Worms søstersøn Henrik Fuiren i oktober 1638 studerede i Paris, anbefalede Worm ham at tage til Montpellier. Desværre havde Worm dog ikke i adskillige år kunnet få sikre tidender om det universitet, som i sin tid ikke stod tilbage for noget i hele Europa, hverken ved øvelser i anatomi, botanik, praksis eller disputatser, for slet ikke at tale om, at det ved sit sunde klima og de rimelige leveomkostninger var behageligt for mange medicinere⁸. I maj 1639 kom Henrik Fuiren til Montpellier og kunne kun rapportere positivt fra sit korte ophold. Anden på dette sted tiltalte ham i høj grad, bl.a. på grund af professorernes fortrinlige dannelse, den ypperlige medicinske have og de hyppige disputatser⁹.

Dette gunstige indtryk glædede Ole Worm, og han lod det gå videre til en anden af sine nevøer, den senere fremragende læge Thomas Bartholin, med en uforbeholden anbefaling til at rejse til Montpellier og ikke til La Flèche, som betegnedes som mistænkeligt, sikkert på grund af jesuitterne¹⁰.

I foråret 1641 kom Thomas Bartholin til Montpellier, ledsaget af sin broder Caspar. Han havde her en oplevelse, som optog ham meget og satte mange tanker i gang. Det drejede sig om noget fårekød, som en bondekone havde købt hos en slagter og hængt op i sin hytte, og som blev selvlvsende. Fænomenet drøftedes livligt i alle samfundslag og blev årsag til mange mystiske forklaringer. Thomas Bar-

tholin gjorde opmærksom på, at noget lignende var iagttaget og beskrevet et halvt-hundrede år i forvejen af en italiensk læge. Spørgsmålet kunne ikke løses med datidens forudsætninger, men Thomas Bartholin og hans venner kunne ikke glemme det og vendte senere stadig tilbage til lignende fænomener.

I Montpellier benyttede Thomas Bartholin lejligheden til at hævde de nye og opsigtsvækkende iagttagelser i anatomen og fysiologien: blodets kredsløb og mælkevenerne. Men det vandt ikke genklang hos de stedlige hårdnakkede tilhængere af Galen. I det hele taget var Montpellier en skuffelse for Thomas Bartholin. Det anatomiske studium dreves efter hans mening sløvt, og den botaniske have var i forfald¹¹.

Ole Worm tog meddelelsen om denne ændrede tilstand til efterretning og gik ud fra, at de bedre begavede i fremtiden ville vige tilbage for at udsætte sig for sådanne farer. Dette synes også at have været tilfældet, idet Montpellier fra nu af nok nævnes i rejseberetninger, men mest som turistmål og ikke længere som studieby.

Montpellier var først og fremmest medicinernes by, men hovedstaden i det skønne Languedoc tæt ved Middelhavet tiltrak også andre danske rejsende. Unge adelsmænd fandt på deres uddannelsesrejse ofte vej til denne by, hvis sunde klima berømmes så højt. Byen nævnes i adskillige ligprædikener og rejseberetninger, men sjældent med yderligere kommentarer.

Fra tiden omkring 1600 kan ligefrem noteres en jævn strøm af danske, der over Basel og Genève kom til Montpellier og senere fortsatte over Orléans til Paris. Blandt dem var den senere så berømte filolog og historiker Johannes Isaksen Pontanus, der 23.8.1601 blev dr.med. i Basel og altså blev tiltrukket af faglige interesser. Han skildrer sin Frankrigsrejse i digterisk form, var i højeste grad begejstret for Montpellier og giver en udførlig beskrivelse af byens mange herligheder¹². Pontanus rejste sammen med den senere rigsråd, Christoffer Ulfeldt, Laxmand Gyldestjerne, der senere blev landsdommer i Skåne, og deres præceptor Niels Clausen Senning, der sluttede sin karriere som biskop i Oslo. Den førstnævnte har efterladt sig en rejseberetning, som tillader at tidsfæste opholdet fra november 1601 til marts 1602, næsten fulde fire måneder. Ulfeldt nævner også akademiet, navnlig det blomstrende medicinske studium, selv om der også var et juridisk og teologisk fakultet, og fremhæver den fortrinlige og rummelige botaniske have, men går ikke nærmere ind på deres egne gøremål i byen¹³.

Den 7.6.1602 kom Jørgen Skovgaard, senere sekretær i Danske Kancelli, efter en rejse fra Genève over Marseille, Arles og Nîmes til Montpellier. Herfra skrev han den 23.6. til nogle af sine landsmænd og studiefæller i Genève, nemlig til brødrene Jørgen og Erik Brahe og deres fætter Falk Brahe. Pontanus havde i øvrigt været deres hovmester, men var året før blevet udskiftet med den senere professor i retorik Wolfgang Rhuman. Skovgaard fortæller meget livfuldt, hvorledes han med noget besvær havde fået et godt logi et sted, hvor der i huset var tre døtre, som dog langfra gjorde noget godt indtryk på ham. Han anker særligt over deres dårlige fransk og tilføjer, at disse skrigende damer ikke var som nattergalene

i Genève, men snarere som skovskader, som stadig irriterede ham og hans selskab. Skovgaard bød dog sine venner plads i sit logi, hvis de agtede sig til Montpellier.

Andre danske besøgte Montpellier på deres store rundtur i Sydfrankrig med Orléans som udgangspunkt, f.eks. den senere rigsråd Tage Thott, der foretog denne rejse i april-maj 1602 med Bordeaux og Marseille som yderpunkter¹⁵. I 1605 besøgte byen af Sten Rosensparre til Skarholt og hans præceptor, Villum Ravn, der var uddannet hos jesuitterne og måske derfor foretrak at studere medicin i La Flèche¹⁶. En af de få adelige med længere ophold i Montpellier er Caj Rantzau til Rantzausholm (1591-1623). Han opholdt sig i byen tre måneder omkring årsskiftet 1608-09 og brugte tiden til at lære sprog og øve sig i ridning og fægtning, de sædvanlige adelige exercitier¹⁷. Det normale var et ophold på en dag eller to, således som beskrevet af den senere rigsråd Christen Skeel, der besøgte byen i juli 1626 sammen med sin broder undervejs til Italien. Han kommer i sin beskrivelse bl.a. ind på, at byen for fem år siden var blevet erobret, og at der nu var flere katolikker end huguenotter, men begge parter var dog repræsenteret i byens styre. Fæstningsværkerne var næsten totalt sløffet, og både i citadellet og i selve byen lå der en stærk garnison, som skulle kvæle eventuelle oprørsforsøg¹⁸. Den stadig stærkere religiøse ensretning, som i løbet af 1600-tallet førte til fordrivelse af huguenotter, var sikkert medvirkende til, at universitetet mistede sin internationale betydning og tiltrækningskraft¹⁹.

Blandt de andre danske rejsende, der har efterladt sig vidnesbyrd om ophold i Montpellier, kan nævnes *Tønne Brabe* til Tosterup (1591-1611), der rejste med *Erik Clemensen*, senere sekretær i Tyske Kancelli; de var i Montpellier ca. 1607-08, på rejsen fra Paris til Padova²⁰. *Jesper Friis* til Ørbæklunde (1593-1643) var i byen i november 1616²¹, *Tønne Juul* til Tårupgård (1620-84) ca. 1642²² og *Jens Juul* til Juellinge (1631-1700) med *Jacob Bircherod* 1654²³. Af faglig interesse var den rejse, *Johannes von Buchwald* fra Meldorf, livkirurg hos kronprins Frederik (IV), foretog 1692, da han var i Paris med sin herre. Han fik da lov til at rejse til Montpellier, hvor han forblev i to måneder, og derpå til Angers, hvor han opholdt sig omtrent ligeså længe. Begge steder tog han undervisning hos de dygtigste kirurger og hørte de berømteste medicinske doktorer; senere blev han livlæge hos kongen og professor ved universitetet²⁴.

Noter og henvisninger

1. V. Gavne Jensen i Biblioteket for læger, 166. årg. 1974, s. 104-131.
2. V. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen for ældste Tider indtil Aar 1800, I, 1873, s. 169 f.
3. Holger Fr. Rørdam, Københavns Universitets Historie fra 1537 til 1621, II, 1869-72, s. 319.
4. Beskrevet af H.D. Schepelern i Kulturmin-der, ny række, IV, 1961, s. 19-54.

5. Ingerslev I, s. 272.
6. Breve til og fra Ole Worm, udg. af H.D. Schepeleern, I, 1965, s. 33.
7. Rørdam III, s. 360.
8. Breve til og fra Ole Worm, II, 1967, s. 107.
9. Smst. s. 144.
10. Smst. s. 159 f., 189.
11. Axel Garboe, Thomas Bartholin, I, 1949, s. 343.
12. Historiske Samlinger og Studier, udg. af Holger Rørdam, III, 1898, s. 22.
13. Kgl. Bibl., NKS 367, 4°.
14. Bjørn Kornerup i Danske Magazin, 8.rk. I, 1957-61, s. 170-173, hvor brevet er dateret 1601, men må være fra 1602, da J.S. i hvert fald endnu i april 1602 var i Genève (flere stambogsindførsler i G., den sidste til Wolfgang Rhuman 24.4.1602, Kgl. Bibl., NKS 389^h, 8°, f. 166).
15. Peder Winstrup, Ligprædiken over Tage Thott (1661).
16. Sml. Vello Helk, Laurentius Nicolaus Norvegus S.J., 1966, s. 345 f.
17. C.F. Bricka og S.M. Gjellerup, Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede, I, 1874-75, s. 415.
18. Christen Skeels resedagbok 1619-1627, utg. av Lennart Tomner, Malmö 1962, s. 119 f.
19. Om Montpellier i almindelighed, se Frans Djørup i Bibliotek for læger, 168. årg., 1976, s. 41-63.
20. Poul Mortensen Aastrup, Ligprædiken over Tønne Brahe (1612).
21. Rejseberetning i Kgl. Bibl., NKS 371,8°.
22. C.P. Rothe, Brave danske Mænds og Quinders berømmelige Eftermæle, II, 1754, s. 82-85.
23. Rejseberetning i Kgl. Bibl., Don. var. 90, 4°.
24. Ingerslev II, s. 157 f.; Carsten Teilman Hald i Medicinsk Forum 25, 1972, s. 1-12.

III. Lauingen (ca. 1602-14)

I 1562 grundlagde pfalzgreve Wolfgang af Neuburg i Lauingen et evangelisk gymnasium. To år senere blev det af Johann Sturm udbygget til et akademisk gymnasium med forelæsninger i etik, teologi, retsvidenskab, fysik og matematik; dets elever skulle kunne ansættes i et embede uden yderligere universitetsstudier. Skolen havde sin storhedstid under pfalzgreve Philipp Ludwigs regeringsperiode (1569-1614). Under hans efterfølger Wolfgang Wilhelm, der 1614 gik over til katolicismen, blev gymnasiet lukket. Det skete 1616, netop på et tidspunkt, da det var ved at opnå kejserlig bekræftelse på ophøjelse til universitet. I stedet for blev der oprettet et jesuiterkollegium i Neuburg (Donau).¹

I pfalzgreve Philipp Ludwigs tid har Danmark haft en del kontakter med dette lille fyrstendømme. I 1569 besøgte Tyge Brahe undervejs i Basel i Lauingen den kendte astrolog Cyprianus Leovitius, der ventede jordens undergang 1576 efter den næste store konjunktions². I 1576 kom pfalzgrevens broder Otto Heinrich til Danmark og opholdt sig her som kammerjunker til 1577³. Hans bevarede stambog indeholder mange indførsler fra disse to år i Danmark, deriblandt Frederik 2. og en lang række af hoffets folk⁴.

Kontakterne fortsatte i Christian 4.s tid, og det vides, at danske studerende på vej til eller fra Tübingen ofte besøgte Lauingen. Da rigsråden Preben Gyldenstjerne 1607 sendte sine sønner Knud, Eiler og Henrik på deres dannelsesrejse, som kom til at vare syv år, rejste de først med deres præceptor Hans Wandal over Hamburg, Lüneburg, Erfurt, Bamberg, Nürnberg og Augsburg til Lauingen, hvor de efter instruksens skulle blive vinteren over⁵. Det har dog åbenbart ikke kunnet lade sig gøre; i slutningen af september tog de afsked med byen og skrev i den anledning nogle stambogshilsener⁶. Derefter gik rejsen videre til Tübingen, hvor de blev indskrevet den 4. oktober; opholdet varede til næste sommer⁷.

Desværre er gymnasiets matrikel gået tabt. I statsarkivet i München findes 6 elevlister, af hvilke kun to (1608, 1614) er dateret, de andre stammer fra de mellemliggende år⁸. I statsarkivet i Neuburg findes der nogle tilsvarende elevfortegnelser, bl.a. fra 1602 (187 navne), 1606 (247 navne), 1608 (215 navne) og 1609 (223 navne)⁹. Hovedparten af eleverne er fyrstendømmets egne børn, men der forekommer dog også nogle udlændinge, deriblandt et par danske.

»Catalogus universalis omnium discipulorum Collegii palatini Lauingani« af 24.10.1602 indeholder under »primani« *Jonas Seuerini Haffniensis Danus*, der er identisk med Jonas Sørensen, søn af handelsmand Søren Andersen i København. Han blev 1595 optaget i Sorø skole, og hans fader må have været ret velhavende, når han havde råd til at bekoste sin søns fortsatte studier i udlandet. Til Lauingen kom han med kongelig anbefaling, som pfalzgreven modtog i begyndelsen af august 1602. I sin svarskrivelse lovede han at drage omsorg for, at den unge Jonas blev optaget i kollegiet, i øvrigt skulle han behandles på lige fod med landets egne børn¹⁰.

Opholdet til Lauingen kom antagelig til at vare til 1604, da Jonas Sørensen blev optaget i pædagogiet i Herborn¹¹; omtrent samtidig med blev hans søster Cæcilie (Side) gift med professor Johannes Stephanus, der i et brev af 12.2.1605 formandede sin svoger, at han skulle bruge sin tid vel, for at hans fader ikke skulle angre de penge, han anvendte på sin søns rejse. I øvrigt var han blevet kaldt hjem, dog kun midlertidigt, for at rådslå, om der var et andet sted, hvor han kunne studere billigere og med større udbytte. Da den unge student ikke ville efterkomme sin svogers bud, skrev Stephanus igen et par måneder efter. Han var urolig, fordi Jonas ikke havde skrevet i over tre måneder, måske var han arresteret for gæld eller for kåde streger, måske manglede han penge til hjemrejsen eller frygtede for sin faders bebrejdelser, men lige meget hvad det end var, han skulle komme tilbage. Selv om faderen havde lidt tab ved flere skibes forlis, havde han dog så meget i behold, at man kunne klare hans eventuelle gæld. Nu rejste hans faders nabo til Kassel, og så måtte han endelig følges med ham hjem¹².

Derefter er Jonas antagelig vendt hjem og har derpå fået lov til drage ud igen, denne gang til England og Skotland, hvor vi møder ham året efter som studerende ved universitetet i Sct. Andrews¹³. I maj 1607 skrev Stephanus atter til ham – efter faderens ønske – og beklagede, at han så sjældent skrev hjem og navnlig meget lidt om studier og udgifter. Hans plan om at rejse til Frankrig blev misbilliget af Stephanus, det franske sprog havde han alligevel ingen brug for i fremtiden. Han fik dog lov til på hjemvejen at besøge en del af landet for at se nogle byer og lære folkets skikke at kende, men i højst en-to måneder. Senere skrev Stephanus atter og formanede svogeren om ikke at bekymre sig om det skotske sprog, det kunne han ikke have nogen nytte af¹⁴.

Efter hjemkomsten anbefalede Stephanus ham i maj 1609 i helt andre positive vendinger til biskop Hans Knudsen i Odense som mulig hovmester for nogen, der skulle udenlands¹⁵. I oktober 1611 blev han indskrevet i Wittenberg sammen med tre andre danske studenter, alle af borgerlig herkomst, deriblandt Eilhard Madsen Røgberg, rådmands søn fra Middelfart, der døde i Wittenberg juleaftensdag samme år¹⁶. Jonas Sørensen var i Wittenberg endnu året efter og optrådte som respondens ved en disputats i maj¹⁷. Efter hjemkomsten tog han 1616 baccalaureusgraden, blev tre år efter magister og fik til sidst stillingen som læsemester i Bergen.

Hans svoger Stephanus nærrede visse sympatier over for filippismen og kalvinismen, måske derfor besøgte svogeren i første række de læreanstalter, hvor man sympatiserede med disse retninger, men han afsluttede dog sine udlandsstudier ved det rene lutherske universitet Wittenberg.

På en udateret elevliste er anført som den første blandt de elever, der »ex prima classe ad publicos ordines promoventur«, altså blev rykket op til de akademiske forelæsninger, *Johannes Erasmi Coagio Danus*, den senere teologiprofessor Hans Rasmussen Brochmand, der var borgmesters søn fra Køge. I hans biografi oplyses, at han efter nogen tids studier i København, hvor han blev indskrevet 7.6.1611, drog til Lauingen, hvor han studerede ti måneder¹⁸. Der er dog en tidsmæssig uoverens-

stemmelse: han blev indskrevet i Wittenberg 22.10.1613¹⁹, men står i Lauingen på en udateret liste, som ud fra oprykninger til næste klasse kan placeres lige efter en dateret liste fra 1614. I øvrigt er hans navn udstreget; der kan være tale om en fejl-overførsel fra en ældre liste: en indskrivning under et besøg efter hans studier i Wittenberg kommer næppe i betragtning, i så fald ville han nok ikke være blevet anbragt i næstøverste klasse.

Fra skolens sidste år haves vidnesbyrd om endnu et astronombesøg fra det danske monarki. Det var *Peter Saxo* fra Husum, senere professor i Altdorf, der efter sine studier i Altdorf, hvor hans interesse for astronomi var blevet vakt, 1614-15 besøgte fagets fremtrædende mænd i Ansbach, Tübingen og Ingolstadt. I Tübingen holdt han bl.a. foredrag over Euklid; han må have forladt byen kort efter midten af december 1614, de sidste indførsler er dateret 18. december. På sin videre rejse gjorde han også et kort ophold i Lauingen, hvor han 26. december tog afsked med to lærde folk; allerede 9. januar 1615 blev han indskrevet ved universitetet i Ingolstadt²⁰.

Noter og henvisninger

1. Karlheinz Goldmann, Verzeichnis der Hochschulen, 1967, s. 223; Gernot Ludwig, Zur Geschichte der fürstlichen Schule, des »Gymnasium illustre«, in Lauingen, i: Jahresbericht 1964. Deutsches Gymnasium Lauingen-Donau, s. 33-47.
2. Vgl. Ludwig (se ovf. anm. 1), s. 36, hvor 1567 foretrækkes.
3. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1873-76, s. 149. Underskriver sig som Ottheinrich.
4. Landsbibliothek, Stuttgart, Cod. Hist. 42, 4°. I katalogen er ejeren anført som ukendt, men indførslernes art (ofte med tilføjelser med Otto Heinrichs hånd) peger på ham som ejer, selv om han selv har indført sig på s. 231. Anbefalinger m.v. vedr. hans ophold i Danmark i Rigsarkivet, TKUA Pfalz 6.
5. Kirkehistoriske Samlinger 3: V, 1884-86, s. 94 f.
6. Joh. Georg Mettingers stambog i Germ. Nationalmuseum, Nürnberg, Hs.18529, f.161 f. (22.9.1607), Paul Jenischs stambog, Landesbibliothek, Stuttgart, Cod.hist. 298, 4°, f.50 (27.9.1607).
7. Kirkehist. Saml. 5:V, 1909-11, s. 249. Med dem fulgte også »Johannes Petri Ripensis, famulus« sml. ovf. anm. 5.
8. Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München, Abt.I, GL Lauingen 12.
9. Bayerisches Staatsarchiv, Neuburg, Grassberger-Samml. Nr. 14906.
10. Rigsarkivet, TKUA Pfalz 6 (brev af 7.8.1602). Denne kongelige anbefaling omtales også i et brev fra professor Philipp Heilbrunner, dat. Lauingen 20.8.1602, til Christian IV (A. Schumacher, Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dänemark, III, 1759, s. 362). J.S. var på dette tidspunkt ankommet i Lauingen.
11. Pers. T. 6:II, 1911, s. 40.
12. Kirkeh. Saml. 3:I, 1873-77, s. 765 f.

13. Pers. T.14:IV, 1962, s. 25.
14. Kirkeh. Saml. 3:1, 1874-77, s. 771 f.
15. Sammest., s. 775 f.
16. Pers. T. 14:III, 1961, s. 163, sml. 14:VI, 1964-67, s. 215. Dødsfald noteret i Kgl. Bibl., NKS 2756, 4°.
17. Sig. Evenius (præses), Disp. ethic. XXVI (findes i Kgl. Bibl., kat. 14-385 og Fls. 3480).
18. Programmata funebria 1638, sml. Er. Vinding, Regia Academia Hauniensis, 1664, s. 283-289.
19. Pers. T. 14:III, 1961, s. 164.
20. Stambog i The British Library, London, Ms. Egerton 1244 (de sidste indførsler fra Tübingen f.39 og 66, indførsler i Lauingen af Jacob Heilbronner og prof. Joh. Blossius f.32v og 33). Stambogen indeholder i øvrigt en udfør-

lig ligtale over ejeren med personalia. Hos Th. O. Achelis (Matrikel der schleswigschen Studenten 1517-1864, nr. 1139) er oplysninger om hans universitetsstudier yderst mangelfulde. Således mangler hans studier i Wittenberg (indskr. 9.5.1609: Petrus Six Cimbrosus), Tübingen (18.5.1614: Petrus Saxo Holsatus), Ingolstadt (9.1.1615, sml. Pers. T. 14:II, 1960, s. 195), og Groningen (2.5.1617, sml. Pers. T. 5:VI, s. 262). Det kan tilføjes, at Achelis totalt har oversat lokalhistorikeren Peter Sax fra Nordstrand, der blev indskrevet i Wittenberg 30.10.1617 som »Petrus Sax Strandensis Holsatus« (sml. Dansk Biogr. Leksikon, 3. udg. bd. 12, s. 635, og Schleswig-Holst. Biogr. Lex., Bd. 4, s. 199).

Om den danske resident i Nederlandene Johan Wilhelm Eding.

Af
Vello Helk

I 1937 offentliggjorde genealogen Albert Fabricius i nærværende tidsskrift (9.rk. 3.bd.) en stamtavle over slægten Edinger, baseret på grosserer Ove Juel-Christensens forarbejder. I 1956 kom den sidstnævnte med en række tilføjelser og rettelser (13.rk. 4.bd., s.157-171). Han gjorde bl.a. opmærksom på, at stamtavlen nr. 2: *Johan Wilhelm Edinger* i den første version indeholdt oplysninger om to forskellige personer, der nu blev delt i 2 A: *Johan Wilhelm Edinger*, 1640 hovmester for den senere oberst Hans Friis på en rejse til Tyskland, Holland, England, Frankrig og de spanske Nederlande, 1642 sekretær i Tyske Kancelli, senere resident i Nederlandene, død i Haag 27.2.1651, og 2 B: *Johan Edinger*, f. ca. 1630, d. 1667 i København, vinhandler (s.158 f.).

Om den førstes tilknytning til familien var der stadig usikkerhed. Ove Juel-Christensen mente, at han nødvendigvis måtte være født i Nicolai Edingers første ægteskab, da han allerede 1640 kunne rejse ud som hovmester. Det var også uforklarligt, at han ikke nævntes i faderens skifte 1650, men forklaringen måtte være, at faderen allerede på et tidligere tidspunkt havde udbetalt ham hans fædrene arv.

Forklaringen er imidlertid betydelig enklere: her er tale om navnelighed, som har bragt genealogerne på vildspor. Sekretæren i Tyske Kancelli, der senere blev udnævnt til resident i Nederlandene, hed *Johan Wilhelm Eding*. Han forekommer i øvrigt i flere universitetsmatrikler og synes at stamme fra Helmstedt. I universitetsmatriklen fra denne by møder vi allerede 25.5.1616 »Johannes Wilhelmus Edingk Helmstadiensis«¹. Næste gang forekommer han i Wittenberg-matriklen, nemlig 14.9.1630; nu staves hans efternavn »Eding«², ligesom 29.11.1633 i Leiden, hvor han blev indskrevet som stud.jur.³. Her oplyses også hans alder: 22 år, hvilket vil sige, at han må have været 5-6 år ved den første indskrivning i Helmstedt. Dette er også muligt: det hændte ofte, at børn blev indskrevet i en tidlig alder, så slap de for depositionsakten; eden kunne de aflægge senere, når de nåede den i statutterne foreskrevne alder. Et typisk eksempel med en vis tilknytning til Danmark findes i Greifswald-matriklen. Da dronning Sophies hofprædikant *Nicolaus Vismar* efter hendes død 1631 flyttede til Greifswald, lod han sine fire sønner, der alle var født i Nykøbing F. i perioden 1621-28: *Hilarius*, *Theodosius*, *Daniel* og *Samuel*, 1632 indskrive ved det stedlige universitet, selv om den ældste ikke var

over 11 år og de andre tilsvarende yngre; først 7-17 år efter møder vi dem ved andre universiteter⁴.

I Leiden blev Johan Wilhelm Eding indskrevet sammen med *Didrik Günther*, søn af oversekretæren i Tyske Kancelli Frederik Günther, der selv stammede fra Helmstedt. Den unge Didrik var på indskrivningstidspunktet kun 14 år gammel, og Eding har sikkert været hans hovmester. Deres veje skiltes dog senere: da Didrik Günther 1638-40 studerede i Helmstedt, var Eding i Frankrig. I 1638 findes han indskrevet i den tyske nations matrikel i Bourges; hans tidligere elev kom dertil 1641⁵. Da var Eding allerede på en ny rejse med ovennævnte Hans Friis. Hans karriere og forbindelser tyder på, at han er blevet protegeret af sin landsmand Frederik Günther i Tyske Kancelli, på hvis lønningsliste Eding stod, inden han blev udnævnt til resident i Haag. Da han ikke synes at have efterladt sig børn, får denne berigtigelse ingen videre konsekvenser for familien Edingers stamtavle, hvor han ikke hører hjemme.

Noter og anmærkninger

1. Album Academiae Helmstadiensis, bearbejdet v. Paul Zimmermann. Bd.I, 1926, s. 249.
2. Album Academiae Vitebergensis. Jüngere Reihe Teil 1 (1602-1660), bearb. v. Bernhard Weissenborn, Magdeburg 1934, s. 350.
3. Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae 1575-1875, ed. W. Du Rieu, 1875. sp. 259.
4. Ältere Universitätsmatrikeln. II. Greifswald, herausg. v. E. Friedländer. Bd.1 (1456-1645), Leipzig 1893, s. 526.
Sml. Hans Mikkelsens ligprædiken over Maria Fincke, g.m. Nic. Vismar, begr. Nykøbing F. 8.7.1629 (1631); i uddrag hos Fritz Roth, Restlose Auswertungen von Leichenpredigten. . . Bd.9, 1976, nr. 8107, og ligpr. over
5. Hilarius Vismar (1621-84), superintendent i Jever, i: Leichenpredigten des Stadtarchivs Braunschweig. II, 1978, nr. 1425. Hilarius V. blev immatrikuleret 1639 i Rostock, 1646 i Wittenberg og 1648 i Leiden, Daniel V. 1649 i Wittenberg og Samuel V. s.å. i Rostock. Om indskrivning af børn, se Th.O. Achelis i Norddeutsche Familienkunde 10, 1961, s. 238.
5. Winfried Dotzauer, Deutsche Studenten an der Universität Bourges, Meisenheim am Glan 1971, s. 226, 233. Både her og i Leiden anføres som hjemsted Magdeburg, hvilket markerer stiftet som en større geografisk enhed. Lige efter ham står en svensk adelsmand, nemlig Gustaf Rosenhane (1619-84), senere hofretspræsident og samtidig produktiv digter.

Vello Helk, overarkivar, f. 1923. Leder af Rigsarkivets afdeling for private arkiver. Har tidligere skrevet om udenlandsrejser og ældre stambøger. – Priv. adr.: Lindehøjvej 29, 3460 Birkerød.

Franske reformerte, som udvandrede til Danmark

Fransk foredrag, holdt 24. oktober 1980, oversat af Adam Brandt.

Af
Lydie Maurel

Man finder i Danmark en del familier med umiskendeligt franske navne, adelige såvel som uadelige. Selv om disse familier har haft fast ophold i landet gennem århundreder, har de dog ikke glemt det land, som de kommer fra, eller de omstændigheder, som tvang dem til at forlade deres hjemstavn.

De var af religion reformerte, og de havde foretrukket at forlade alt fremfor at afsværge deres tro og konvertere til katolicismen.

Det forekom interessant at undersøge, hvilke familier det drejede sig om, og hvad der siden er blevet af dem. Et enkelt dokument har været til nytte for dette arbejde, nemlig

L. Bobé: Charlotte-Amalie,¹
Dronning af Danmark, prinsesse af Hessen-Kassel,
og tilblivelsen af den tyske og den franske
Reformerte Kirke i København.

Dette værk, fundet i Danmark, giver kun kortfattede oplysninger om disse familier, men åbner vejen for videre studier gennem danske arkiver.

Den overenskomst, som den 27. juni 1629 blev indgået i Alès mellem protestanterne og kong Ludvig XIII satte endeligt punktum for de frygtelige kampe i begyndelsen af dennes regering. Det betød amnesti for protestanterne, som bevarer alle de religiøse, borgerlige og juridiske rettigheder fra det Nantiske Edikt; men et forbud mod politiske forsamlinger og nedlæggelsen af deres *sikkerhedsbyer* indvarslede enden på deres politiske magt.

Richelieu, og efter ham Mazarin, viser dem stadig en vis forståelse. Anderledes med Ludvig XIV, og det straks fra hans personlige regeringsovertagelse.

Fra denne tid (1661) stammer hans første forholdsregler mod protestanterne, som han havde besluttet at gøre endeligt op med. Han vil skabe national enhed. Denne er kun mulig under forudsætning af religiøs enhed, altså af katolsk enhed.

Han havde sikkert forestillet sig at kunne blive protestanterne kvit gradvis og med det gode. Det gjaldt blot om at følge Ediktet efter bogstaven, altså forbyde alt, hvad der ikke var udtrykkelig tilladt deri, og således besværliggøre protestanternes dagligliv og gøre dem trætte af deres religion. Snart må de begrave deres døde om

natten og højst være tolv personer til bryllup. Blandede ægteskaber bliver forbudt, og børn af sådanne bliver erklæret illegitime. Det bliver forbudt dem at udøve visse erhverv. Disse indgreb medfører de første udvandring, selv om straffen for dem, der bliver taget før grænsen, er galejerne.

Colbert havde værdsat og beskyttet protestanterne, som han anså for solide og dygtige folk; Louvois derimod skærper indgrebene mod dem, så at undertrykkelsen gør deres situation uholdbar.

Ludvig XIV havde ikke forestillet så stærk en modstand, og heller ikke at intendanten i deres provinser ville tage så hårde midler i anvendelse mod protestanterne. Han misbilliger disse midler, når de kommer til hans kundskab, han afsætter Marillac, ophavsmanden til *dragonaderne*. Men han kan ikke vide alt. Han tror uden tvivl, at det med disse udskejelser drejer sig om undtagelser. Hvad der glæder ham overmåde er nyhederne om masseomvendelser over hele riget. Snart forsikrede man ham, at der praktisk taget ikke var flere protestanter i Frankrig, at de ikke konverterede alle var flygtet og Ediktet således genstandsløst.

Dette var udarbejdet af Le Tellier, Louvois far; den 18 oktober 1685 blev dets tilbagekaldelse underskrevet af Ludvig XIV.

De protantiske kirker skal nu nedrives, deres præster landsforvises med fjorten dages frist, medens andre, som forsøger at flygte ud af landet, blevet sendt, mændene til galejerne, kvinderne i fængsel, dersom de pågribes. Endelig skal deres skoler nu lukkes.

De havde nu kun valget mellem to fortvivlede udveje: at konvertere eller at flygte. Det første betød at gå på akkord med sin overbevisning, men det var på den anden side at vælge den letteste udvej. Nogle af disse konversioner var oprigtige, andre skete på skrømt. Mange familier blev delt gennem de enkelte personers valg. – Den anden løsning var udvandring. Hvor mange begav sig vel ud på den möj-somme vej mod et fristed i det fremmede? Angivelserne er forskellige, men man tør antage, at det drejede sig om 200.000-300.000.

Udvandringen var størst fra områder nær ved havet eller ved grænserne, med undtagelse af Béarn og Languedoc, hvor det katolske Spanien ikke var noget lokkende tilflugtssted.

Hvad de øvrige egne angår, så var vanskelighederne store og vejen ofte lang. Flygtningene måtte gøre ophold undervejs og stadig holde sig skjult, risikere at fare vild i skove og i ukendte egne, de måtte ty til betalte førere og hjælpsomme mennesker ved grænsen, selv om disse kunne vise sig at være stikkere, eller de mindre velbeslåede købte en lille vejbeskrivelse, som de i nogle tilfælde ikke kunne læse.

Protestanter i alle aldre kom ofte ud i de farligst tænkelige situationer. Vejen gik for nogle over sneklædte bjerge, andre måtte svømme over rivende strømme, men undertiden var en vis humor i behold midt i det værste: man så protestanter snige sig ud af deres hjem i ly af en katolsk præste- eller munkedragt. . .

Kystegne som Normandiet, Pikardiet og størstedelen af La Rochelle, som havde regelmæssigt handelssamkvem med England og med Holland, blev udgangspunkter

for en meget betydelig udvandring til disse lande. Selve udskibningen var heller ikke let; men på de engelske og hollandske skibe var man imødekommende og tog flygtningene ombord fra fiskerbåde ud for kysten, eller man så stort på, om der blandt tønder til indladning var nogle, der ikke indeholdt hverken vin eller æbler, men ulykkelige protestanter, ofte børn på vej alene ud i det fremmede.

De af os, der studerer de protestantiske familiers liv i de egne, finder i arkiverne meget rørende vidnesbyrd om sligt.

Ophævelsen af det Nantiske Edikt var, som man har sagt, »værre end en forbrydelse, nemlig et fejlgreb« !! Thi alle disse protestanter, som drog ud, efterlod tomme pladser på alle samfundets trin, pladser der var vanskelige at udfylde, selv på længere sigt. De tog med sig deres know-how, deres økonomiske virke samt deres formue, der for nogles vedkommende bestod i betydelige summer i guld. Visse egne blev meget hurtigt praktisk taget ruinerede. I egnen omkring St Jean d'Angély gik handelen med klæde og læder næsten i stå; i Angoulême led papirindustrien under konkurrencen fra tilsvarende virksomhed, som emigranterne havde grundlagt i England.

Og således kunne man blive ved.

Ikke blot skadede denne udvandring navnlig Frankrig på det økonomiske område, men efterhånden bød de industrier, som de flygtede skabte i udlandet, vore egne konkurrence.

Indignationen ude omkring i Europa over Frankrigs behandling af sine protestanter førte til, at visse lande tilbød de forfulgte asyl.

Nederlandene modtog mellem 50.000 og 60.000 af dem og bød dem gode betingelser. Man siger, at det blev der, »blomsten af de protestantiske intellektuelle« slog sig ned².

Storbritannien, hvis offentlige mening var dem meget gunstig, og hvor der frem til 1699 indsamledes ialt 200.000 pund til fordel for dem, tog imod ca. 50.000, især adelige og borgerlige.

I *Tyskland* og navnlig i *Brandenburg* var der 30.000, efter at kurfyrsten gennem Potsdammer-forordningen havde tilbudt dem jord til opdyrkning og borgerret til dem, der slog sig ned i byerne, samt retten til at blive optaget i håndværkerlavene, og de kunne regne med privilegier til at grundlægge virksomheder. De adelige fik poster og æresbevisninger, og alle nød godt af en »kirkelig og juridisk organisation«. Potsdammer-forordningen af 29. oktober 1685 gav genlyd og blev regnet for et modstykke det Nantiske Edikt².

Mange begav sig til *Svejts*, men de fleste kun på gennemrejse, mod fjernere mål efter et kort ophold. 22.000 slog sig ned der, hovedsagelig i Lausanne og kantonen Vaud, i Bern og i Neuchâtel.

Nogle af dem fortsatte helt til *Moskva*, medens omkring 2.000 slog sig ned i *Danmark*.

Det er disse mennesker jeg vil fortælle om.

I slutningen af 1683, altså allerede før Ediktets ophævelse, fik nogle franske of-

ficerer af den reformerte tro Ludvig XIV's tilladelse til at forlade landet og gå ind i den danske hær. Der var faktisk lige blevet undertegnet en alliancetraktat mellem Frankrig og Danmark, der var i forbund med Brandenburg. I det følgende forlod imidlertid størstedelen af officererne Danmark igen, da kongen i 1689 sammen med sine protestantiske allierede sendte et hjælpekorps til Vilhelm III, der var stattholder i Nederlandene og konge af England.

Af de officerer, der således tjente i danske regimenter, indtog nogle vigtige poster som for eksempel Frédéric-Charles de la Rochefoucauld, gift med Elisabeth de Durfort, som blev feltmarskal i denne danske hær, og Frédéric de Suzannet de la Forest, som blev oberst ved kavalleriet og kaptajn for drabanterne, og som fra Danmark drog videre til England og senere døde som saksisk general.

I slutningen af denne fremstilling findes en samlet fortegnelse over de franske officerer, der trådte i dansk tjeneste, såvel som over medlemmer af den Franske Reformerte Kirke pr. 3. november 1690.

Den danske ambassadør i Paris, Høgh, havde forklaret sin konge, Christian V, den fortvivlede situation for nogle protestanter, der var rede til i Danmark at begynde påny fra bunden af, blot for at få mulighed for frit at dyrke deres tro.

Kongen viste sig villig til at modtage 150 eller flere familier af gode handelsmænd og erhvervsfolk. Adspurgte af kongen i 1680 ytrede kirkens ledende mænd imidlertid modvilje mod, at calvinister vandt indpas i et land med luthersk statsreligion.

Nogle år senere, i januar og april 1685, så de første kongelige privilegier til fordel for de reformerte omsider dagens lys. De bestod i følgende: »efter at have svoret at ville holde landets lov fik de ret til at grunde en kirke og frit at udøve deres kult, dog med nogle begrænsninger: børn af blandet luthersk-reformerte ægteskaber skal opdrages i statsreligionen«.

»Kolonien medlemmer skulle i tyve år været fritaget for enhver form for skat til stat eller kommune, bortset fra forbrugsafgifter.«

Der tilstodes dem endvidere »toldfri indførsel af deres rørlige gods samt af redskaber og værktøj nødvendige for deres håndtering«.

Alle disse privilegier blev gennem indsmuglede flyveblade bekendt i Frankrig. De indgav protestanter i alle berørte egne, men navnlig Paris og øen Ré, lysten til at bryde op og begive sig til Danmark.

Disse flygtninges navne og deres oprindelse fremgår af kirkebøgerne for den Franske Kirke i København.

Paris: d'Agar, Dubois, Formont, Girardot, Le Cocq, de Moor, Rambouillet de la Sablière, Le Tellier, Treffort; *Provence:* Perrin; *Dauphiné:* Seignol d'Outremont, Mazar; *Languedoc:* Carteaud, La Valse d'Escorbiac, Plantin (Montpellier), Rigaud (Montpellier), Colomb (Nîmes), Lafont (Nîmes), Jean (Anduze); *Béarn:* Andichon, de La Placette; *Gascogne:* Toyon; *Guyenne:* Castain, Choppi, Trappaud og Dabzac Les Junies, d'Harriette, Meinville alle født i Bordeaux, Dauniac, Martin, Papus de La-verdaugie, Puychernaut de la Ramière, Séjournas de la Meynardie alle født i Berge-

rac; *Saintonge*: Lalouhé du Peron og Angibaud, Guenon, Mesnard alle født i Saintes, Bernard, du Puy, Godefroy, Perrin alle født i La Rochella; *Aunis*: de Cheusses; *Poitou*: Beaupoil, Bejarry, Berthou, du Barreau, de Fabre, Guichard de Perray, le Jarry, Jaucourt, de la Millière, de la Bussière Villarnoul; *Anjou*: Chivré de la Barre; *Normandie*: Belyn, Berthelin, Cabot, Courtonne, Duval de la Pottrie, Le Jeune, Pavie, de Varignon du Putot, Verreuil; *Bourgogne*: Danti, Fontenay, (stavemåden har ikke kunnet fastslås for disse familienavne).

Samtidig tog den gode dronning af Danmark, *Charlotte-Amalie*, prinsesse af Hessen-Kassel, sig for at fremme flytningenes muligheder for at udøve deres religion, ved at finde en præst og ved opførelsen af en kirke.

Længe havde dronningen håbet at få Pierre du Bosc til København. Han regnedes for »sin tids største prædikant inden for sin kirkeretning«. Omsider fik hun i stedet tilsagn fra Jean de la Placette, født 1639 i Béarn. Denne kom i foråret 1686 til København. Forud for ham var gået den, som senere skulle blive menighedens anden præst, Philippe Mesnard, herre til Air og menighedsforstander i Saintes, og hvem dronningen havde gjort til sin hofpræst.

Medens man ventede på opførelsen af en kirkebygning, holdtes gudstjenesterne i et kapel, som blev indviet den 1. november 1685 i det smukke Wigant Michelbecker-palæ i Ny Vestergade, nu Nationalmuseet. Det husede på forskellige klokkeslet dels den tyske, dels den franske reformerte menighed, hver med sin præst. To år senere lykkedes det dronning Charlotte-Amalie gennem ihærdige anstrengelser at skaffe de reformerte en byggegrund til deres kirke, taget af kongens jord overfor Rosenborg slot i Gothersgade. Nu kunne kirkebygningen omsider opføres, takket være kollekter foretaget i Brandenburg og i Preussen med kurfyrstens tilladelse og ved maleren Jacques d'Agars mellemkomst, og endelig i kraft af dronningens gavmildhed.

Navnene Jacques d'Agar og Nicolas de Rambouillet fortjener at fremhæves for de tjenester, som de rundhåndet ydede menigheden i dens første tid. Jacques d'Agar tog sig af opførelsen af kirken og af menighedens økonomi, Nicolas de Rambouillet blev flygtningenes hjælp og støtte. Ved siden af dette var den ene af de mest skattede hofmalere, ligeledes værdsat i London, hvor han portrætterede flere betydelige personer, medens den anden, Nicolas de Rambouillet, var en fuldendt forretningsmand, der drev en betydelig import af korn og kul, men som også kunne udruste et fartøj med henblik på hval- eller sælfangst. Ligeledes havde han af den danske konge fået til opgave fra England at skaffe franske håndværkere og handlende til Danmark, men denne mission var mislykkedes på grund af et dekret, som i 1690 indskrænkede privilegierne af 1685 og således betog disse familier lysten til at slå sig ned i Danmark. Skønt han i 1698 var blevet etatsråd, bliver han dog ikke i Danmark, men rejser i 1700 til England, hvor han derefter tjener flygtningenes sag som uddeler af kongens hjælp til dem og som forstander for det franske Forsynets Hospital.

De protestantiske flygtninge i Danmark kom fra alle samfundets lag og udøvede

i Danmark de forskellige erhverv. Deres religiøse prægning havde gjort dem til strenge og pligttro mennesker, udholdende i modgang. Denne gik de derfor oftest sejrrigt ud af og fik held med deres foretagender. Mange blev påny hvad de havde været i deres hjemstavn, andre slog sig på helt anden virksomhed.

Malerkunst. De franske malere indtog en ærefuld plads i Danmark, oftest som hofmalere. Den allerede nævnte Jacques d'Agar havde været hofmaler hos Ludvig XIV og medlem af det Franske Akademi, af hvilket han imidlertid var blevet udelukket i 1682. Han indtog snart en tilsvarende ærefuld plads ved Christian V's hof, med titel af første portrættør og hofkavaler. Benoit Le Coffre fra le Mans, som havde studeret i Paris og vundet Akademiets store pris, blev ligeledes kgl. hofmaler.

To emaljekunstnere, Paul Prieur eller Le Prieur og Josie Barbette fra Strasbourg blev kongelige emaljører, og man har fra dem portrætter i emalje af kongefamilien. Barbettes arbejder nævnes som fremragende kunstværker.

Nævnes bør ligeledes billedhuggerne Lamourous fra Lyon og arkitekten François Dieussart.

Musik. Den danske konge, der holdt meget af musik og havde en gruppe på 24 violiner, havde udsøgt sig seks kendte franske violinister, som indgik i denne gruppe. F.eks. Edmé Holié, François de la Ville, Pierre Granel de Champ, Charles Borroyer og Gaspard Besson (fra Marseille). Nogle blev mange år ved kongens hof. Og med de først ankomne begyndte »det Kgl. Kapels franske epoke«, karakteriseret gennem »et elegant og soigneret spil«.

Dans. Dansen var meget værdsat i begyndelsen af det 17. århundrede. Franske dansere var efterspurgt, og man finder hele dynastier af dem ved hoffet, f.eks. af navnet Pilloy. De underviste i dansene menuet, rigodon og cotillon m.fl.

Skuespillere. Blandt de betydelige komedieskuespillere kan nævnes Desmares(t), bror til Marie D., kaldet la Champmeslé, og især René Magnon de Montaignu, søn af Jean Magnon, en ven af Molière. Han havde i 1701 dannet en trup, som gennem 10 år spillede på de kongelige slotte og også på Operaen. Repertoiret omfattede stykker som Amphytrion, le Distrait (Regnard), Rodogune (Corneille), le Festin de Pierre (af Molière). Montaignu var en mand med et stort talent, og som tillige havde anlæg for at skrive. Han fik en stor indflydelse på komedien i Danmark.

Handelsmænd og bankierer. Blandt disse var Nicolas Formont d. ældre, af Vaux, tidligere (i 1658) med forretning i rue St. Martin, i sognet St. Nicolas des Champs i Paris, gift med Marie Girardot (datter af André og Catherine des Buisnières). Nicolas Formont blev i 1667 udnævnt til kommisær og kgl. korrespondent i Paris (betitlet i 1676). Efter at have været i kurfyrstens tjeneste, begiver han sig til Danmark og åbner en bankiervirksomhed og en vinhandel i København. Han døde her i 1695 og ligger begravet på den reformerte kirkegård.

En anden bankier, Grégoire Gougeon, slår sig ned i København i 1688.

Skoler og undervisning. Franske damer af de højere klasser var efterspurgt i Danmark, ved hoffet og i bedre kredse, til at opdrage børnene og lære dem fransk. Især

i begyndelsen af deres udlændighed fandt disse damer i de fornemme huse et asyl, hvor de »har bidraget stærkt til sædernes forfinelse og til at gøre guvernantens stilling mere respekteret end forhen«. En af dem var Marianne Dugay de Brétonville. Blandt mændene finder vi mange fransk lærere:

- Jacques Sercueil de Dampierre, sproglærer for dronning Charlotte-Amalie og i 1672 forfatter til en fransk bog med titlen »Le passe partout Français«, som kom i flere udgaver.
- François d'Alquié, prins Frederiks lærer.
- Noble Jean Dabzac, fra Guyenne, i 1686 lærer for de kongelige prinser.
- Pierre Canel, sproglærer for de kongelige pager, senere huslærer for prins Vilhelm og for prinsesse Charlotte-Amalie. Han udgav »Secrétaire français« og »Grammairien royal Français-Allemand à l'usage de Mrg. le Prince Guillaume«.

Man finder ligeledes Nazaire Chamereau (fra Dauphiné), Jean de Massas du Pont (fra Camaret i Languedoc), Jean Chevalier, Louis Morin Morillon (egnen om Béthune) og Chasteneau. Det var på denne tid, at de første kostskoler blev grundlagt.

Kirurger. Den franske menigheds første læge var Daniel Desquillat, efterfulgt af Antoine Jean, fra Anduze i nærheden af Nîmes. Joseph Labatherie (?) (død 1686) og efter ham Philippe Précheur blev hofkirurger. David Destandean fra Pau i Béarn var i 20 år overlæge ved Sjællandske Fodfolksregiment.

Handsker, strømper og hatte. Franske garvere og sæmsgarvere beredte de skind, som franske handske magere forfærdigede til gedeskindshandsker og glacéhandsker. Straks efter Ediktets ophævelse så man ankomme til Danmark »en hel række foretagsomme strøpemagere«. Blandt disse Guillaume de Chemin, Jean Troulhon, og Jean de la Rivière. De fineste hatte, som var af bæver-, kanin- eller harehår, blev især fremstillet af franske hattemagere som Jean Verreuil og Thomas Ledonny.

Skræddere. Takket være det fornemme københavnerklientels ønske om at være klædt efter den sidste parisermode fik de franske skræddere en stor kundekreds. Abraham du Lys (død 1690) blev hofskrædder hos dronning Sofie-Amalie, og hans svoger Pierre Belloteau (død 1711) blev hofskrædder hos dronning Charlotte-Amalie. Endvidere havde skrædderen Nicolas du Mans et godt ry.

Tæppekunst. Franske vægtæpper var højt værdsat ved hoffet, og især de af d'Aubusson. En gren af familien Barraban fra Aubusson var allerede før Ediktet hofdekoratører. Isaac Barraban den første (død 1669) blev på denne post efterfulgt af sine sønner Jacques og Jean.

Parykker. Eftersom parykken var meget på mode, fik en snes franske paryk magere, som var udvandret i 1690, det fornemme Danmark som kundekreds. De kom ikke til at mangle arbejde, nogle blev rige, fik borgerbrev. Lad os blandt andre nævne Elie Papus de Laverdaugie, søn af Isaac og Suzanne de la Revière fra omegnen af Bergerac. Etienne de la Fosse, kgl. parykmager, Pierre Danti fra Langres, gift med

Anne Pairot, Pierre Pavie, Jean Musnier, G erome Girard, Pierre Sevin, Jean-François Podevint samt Gid eon d'Harriette af gammel adessl egt.

Moderne var allongeparykken   la Ludvig XIV, og for damerne frontange (med blomster, bånd osv.).

Uldtilvirkning. De franske huguenotter, og især de fra Languedoc og fra Provence, indførte i Danmark deres teknik til behandling af r uld, og de muliggjorde således fremstillingen på stedet af stoffer, som man indtil da havde indført, såsom hvergarn, serge³ og ratin⁴.

Possementmageri var et vigtigt levebrød blandt de franske flygtninge, der tillige var frynsemagere og lavede frynser, der var broderede foroven. Nogle arbejdede for kongen. Jean Bellunger, Théodore Colas og Jean Louis Advenir udøvede denne håndtering.

Silke. Oparbejdningen af silke var en af de vigtigste erhvervsgrene, som de franske flygtninge vendte sig til. De lavede stoffer og galonner af silke og af fløjl. Vi finder som silkearbejdere Pierre Grimpret, s n af Jean Grimpret, der var silkearbejder i Paris i 1685, Louis Larguier, Vallison. Guld- og s lvbroderere nød yndest, og François Philippe og Henry Colomb kunne oprette et guld- og s lvspinderi, hvilket littedes dem gennem toldfriheden for det guld og sølv, som de behøvede dertil.

Guldsmede. De franske guldsmede blev højt værdsat i Danmark og ved hoffet. Pierre Treffort lavede fantasifulde smykker, vifter, »diamantarmb nd i et nyt design«, blomsterbuketter i guld efter bestilling fra den senere dronning Anne-Sofie.

Af Isaac Dubois, kgl. guldsmed og medlem af det københavnske guldsmedelav, har vi et sølvbæger dateret 1693 (Frederiksborg slot).

Andr  Le Cocq fra Chatterault, s n af Jean, advokat ved Parlamentet i Paris, i København gift med Jeanne Pajot fra La Rochelle, datter af Jean og Anne Pappin, lavede alle slags guldsmedearbejder (guldtobaksd ser med emaljearbejder, diamantbesatte guldkors osv.)

No l de la Cambre var hofjuveler.

Denis Piengart blev 1685 udnævnt til kgl. diamantsliber.

Kogekunst. Den franske kogekunst bragte helt nye spisevaner til Danmark. Den bragte forfinelse gennem supper, asparges, artiskokker, syltetøj og salater. Fra 1670 lavede kokken Charles Mousson, bistået af tre andre kokke, fransk mad ved det danske hof.

Uden for hoffets kreds kunne feinschmeckere spise fransk på nogle kroer og hos nogle g stgivere. Berømte var især: Etienne P ch e og Mathieu Touyon fra Gascogne, som blev så værdsatte på deres tid, at de optræder i Holbergs komedier.

Bagere. Bagere indvandret fra Frankrig bragte med sig kendskabet til hvedebrød, som blev kaldt *franskebr d*, og som erstattede rugbrødet på de velstående borde. »Kongen kunne slet ikke spise andet.« De indførte også croissant'er.

Nips, tråd, garn og galanteri. Små gaveartikler eller luksusartikler fik i Danmark det franske navn galanteri-varer. En rejsende, Lacombe de Vrigny, fortæller, at disse luksusartikler solgtes på den franske ambassade i København, hvor ambassadøren,

grev Chamilly, som havde ladet importere flere kasser deraf, havde oplagret disse i nogle værelser på ambassaden og lod sin kammertjener og sine tjenestefolk sælge dem til de danske damer, til stor fortrydelse for byens handlende.

Jean Le Tellier fik (1689?) titel af kgl. hof-galanterihandler.

I 1702 fik Jean Baptiste de la Croix af kongen patent på salget af jasminessens, pudder, ungarsk vand, ørenringe, venezianske perler og kobberstik. Man finder ligeledes som galanterihandler Jean Baptiste d'Espagne (1701) og Jérôme Girard, som får et patent i 1718 (te, kaffebønner, sukker, nips). Jacques Phébé åbner i 1720 en butik, der sælger udenlandsk syltetøj, italienske og ungarske vine samt vine fra Champagne og Bourgogne.

Tobak. Det var franskmændene der indførte tobaksavlens i Danmark. Pierre Poumeau, søn af André (fra Bergerac) og Anne Bellivier, fik monopol på tobak i Danmark. Kongen oprettede en koloni af tobaksavlere i Fredericia. Lad os blandt disse nævne Jean Armand fra Grenoble (1672-1747), Abraham Betaq fra Calais (1685-1763), Pierre de la Gorgue (fra Nord), Pierre Dufour (1666-1740), Antoine Laugier fra Dauphiné (1672-1756). De dyrkede tobak og forarbejdede bladene.

Vinhandlere. Ti år før Ediktets ophævelse var der allerede ti franske vinhandlere i København. Familien Valteau fra øen Ré drev vinhandel. Vinhandlerprivilegier blev i 1703 givet til Etienne Capion, i 1705 til Pierre Couillaud, i 1706 til Jean Maurel, i 1708 til Joseph Phébé og i 1712 til Frédéric Lafont.

Dette var i hovedtræk de erhverv, som de franske immigranter i Danmark drev. De tjente føden derved, nogle rigeligt, andre småt. Nogle led nederlag og måtte hjælpes. Det er almindeligt anerkendt, at de bidrog til handelens udvikling i landet, og at deres afvigende måder at udøve de samme kunstarter og de samme håndværk på fik en »stimulerende indflydelse«, såvel som at nye industrier og ukendte produkter blev bragt til landet.

Med dem nåede også den franske tone – udefinerbar som den er – til Danmark, tillige med en anderledes æstetisk sans, som gennemsyrede alt.

Den 19. april 1689 ramte en stor ulykke København: En ildebrand lagde Amalienborgs hofteater i aske. Der omkom sammen med de danske ofre en del medlemmer af den franske koloni.

Nogen tid derefter faldt en ny prøvelse i deres lod med »Modificatio Regia«, en forordning gennem hvilken kongen begrænsede de reformertes religiøse privilegier. Man mener at kongen tog dette skridt, fordi han trættes af den teologiske strid mellem to ansete teologer, Masius og Thomasus, om Luthers og Calvins forskellige lære. Denne endeløse polemik gjorde det af med kongens tålmodighed. Af forskellige grunde forlod nogle emigranter Danmark for at finde asyl andetsteds. Vi vil helst forestille os, at de som blev, knyttede stærke bånd til dette land så fuldt af poesi og med så stolt en fortid, og at de efter den hjælp og støtte, som de havde nydt godt af, knap følte så stærk hjemlængsel mod det, de havde mistet.

Deres børn integreredes. Deres franske efternavn var efterhånden kun en påmindelse om, hvor de stammede fra. Nogle navne forsvandt, andre føres stadig

videre, og de som bærer dem, husker stadig, trods de forløbne tre hundrede år, på deres franske herkomst og interesserer sig for deres slægtsforhold.

Fortegnelse over personer og familier emigreret til Danmark

I

Fortegnelse over protestantisk franske officerer i den danske konges tjeneste pr. 7. december 1685.

Trabants [Drabantgarden]: Marquis de la Forest Suzannet (Poitou), Vincent Gidéon de Cheusses de la Jarrie (Aunis), Gabriel de Bejarry (Poitou), de la Botardiesse (Bretagne), François des Figvier de Colane (Guyenne), Gabriel Samuel de Longchamps (Poitou), de la Gautaudière Alloué (Saintonge), de Marot la Brissonière (Poitou), Charpentier (Angoumois), Jean de Guillemain de la Touzellière (Poitou), Louis de l'Isle (Dauphiné).

Régiment des Gardes du Roi [Den kgl. Livgarde]: Greve Charles de Paulin (Dauphiné), greve Casaucou de Chavannes de la Muze (Bretagne), Adolphe de Beringhen (Paris), de la Devèze (Languedoc), Pierre de Baulx (Languedoc), Abraham Dandichon (Béarn), marquis Henri Chivré de la Barre og greve Louis Chivré de la Barre, (brødre) (Anjou).

Régiment de la Reine [Dronningens Livregiment]: de Chavernay (Béarn), Jullien, de la Barthe et d'Agulhionet (Languedoc), Deschalons og hans bror (Normandie).

Régiment du Prince Frédéric [Prins Frederiks Regiment]: de Scabroles (Languedoc).

Régiment du Prince Christian [Prins Christians Regiment]: de Villers de Saint-Christophe (Picardie), de Boislin (Poitou), d'Aubigny Deppe (Lyonnais), Abraham Picot de la Meintaye og hans to brødre (Bretagne), de Bejarry og Pierre des Barrau de Maranzay (Poitou).

Régiment du Prince George [Prins Jørgens Regiment]: Pierre de la Valette og du Mesnil (Loire).

Régiment de Zeelande [Sjællandske Regiment]: de la Pottrie (Normandie), de Fontenay (Bourgogne), Louis Maillet de Buy (Metz).

Régiment de Jutlande [Jyske Nationale Regiment]: Pierre des Loges og Centurion de Bellau de la Mothe (Normandie).

Régiment de Feihne [Fynske Regiment⁵]: de Mora (Brie), Pierre de la Primaudaye og François de la Jarrye (Poitou), Charles de Cazalis Laulan (Guyenne).

Régiment de la Marine [Marine regimentet]: L'Alloué (Saintonge), Jean Berthelin (Normandie).

Autres régiments [Andre regimenter]: de la Bussière Villarnoul (Poitou), de la Jarrye Cheusses (Aunis), Trapan (Guyenne).

II

Efternavne for personer tilhørende den Fransk Reformerte Kirke i København den 3. november 1690.

Acère	Dabzac	Mere (de la)
Agar (d')	Danty	Monbrun (de)
Alloué (de l')		Mor (du)
Andichon	Ferguson	Morel
Andouens	Finsler	Mesnard
Apremont	Fleuri	
	Fon (de la)	Neuville (de)
Bauman	Fontenai (de)	
Barradan	Forest (de la)	Péché
Beauregard (de)	Formond	Perron (du)
Becour	Formont	Pichart
Bejarrie	Fosse (de la)	Pingart
Bellanger	Fouleresse (de la)	Potterie (de la)
Berthelin	François	Pouguet
Bigot		Primaudaye (de la)
Bloteau	Gattodièrre (de la)	Prepontin de Corbion
Boislain	Geraud	Placette (de la)
Boisclair	Girard	
Botardièrre (de la)	Grimpré	Quillet
Bourrel	Guenon	
Bussièrre Villarnoul (de)	Guillereau	Rambouillet de la Sablièrre
Buy (de)		Retour (du)
	Hamel (du)	Ruel
Carré	Henry de Moor	
Cato		Sagnols d'Autremont
Charpentier	Jean	Saint Marc (de)
Chemin (du)	Jacob	Samson
Chesery (de)	Jamet	Schalk
Cheusse (de)	Jarrie (de la)	Sevin
Chaillou (du)		Sigallon
Colas	Lafon	
Colomb	Lepine	Tauvel
Clement	Loges (des)	Trouillon
Colincaut	Longchamp	
Croisette (de la)		Verreuil
	Mai (du)	Venotte
Escorbiac (d')	Maitre	
Eyraut	Marson	Wanderber

Noter

1. Louis Bobé: Charlotte-Amalie, Reine de Danemark, princesse de Hessen-Cassel et les origines des Eglises Réformées Allemande et Française de Copenhague (også i tysk udgave jvf. Henry Bruun: Dansk Historisk Bibliografi nr. 2755) u.år.
2. Michel Richard: Vie quotidienne des protestants sous l'Ancien Régime.
3. Også kaldt Sarts- eller Sertsstof.
4. Også kaldet Rask, et tyndt, nupret uldent tøj (opkaldt efter byen Arras i Frankrig).
5. Da »Feihne« synes uidentificerbar og da 4. Bataillon 1679-1729 hed »Fyenske Regiment«, turde man nok gætte på, at Feihne er en forvanskning af »Fionie« [: Fyn].

Kai Albertsen 1930-1985

Den 12. dec. 1985 døde overlæge Kai Albertsen, Marselisborg Hospital, Århus, af et hjertetilfælde, og med ham har Personalhistorisk Tidsskrift mistet en af sine mest trofaste bidragydere og dansk genealogi en af sine bedste teoretikere.

Siden Kai Albertsen i årgang 1967/68 debuterede i tidsskriftet med artiklen Anesammenfald og aneforskydning – Sewall Wrights indavlskoefficient, en biologisk relevant beregningsmetode, er det med det efterladte indlæg, der bringes i dette hæfte, blevet til ialt 41 bidrag: 12 artikler og 29 anmeldelser, fordelt på samtlige årgange undtagen 3.

Kai Albertsen blev student fra Randers, men grene af hans slægt stammer fra Ørum og Gennerup sogne på Djursland, og disse to sognes befolkning blev tidligt genstand for hans systematiske befolkningsgenealogiske undersøgelser, et felt hvor han hørte til blandt foregangsmændene i Danmark (jvf. artiklen Befolkningsgenealogi i Persh.T. 1969). I Ugeskrift for læger 13. jan. 1986 er givet en vurdering af hans faglige indsats, og her fremhæves hans sans for systematik og interesse for elektronisk databehandling, en interesse som også vore læsere på et tidligt tidspunkt nød godt af (jvf. artiklen Genealogi og databehandling i Persh.T. 1981). Også her var han med i første række. Indenfor databehandlingen har han sat sig varige spor i opbygningen af det såkaldte »røde system« ved Kommunedatas patientregistreringssystem, og han var ved sin død formand for sygehusdatacentrets lægelige brugergruppe.

Som systematiker anvendte Kai Albertsen de matematiske begreber som selvfølgeligheder i sine mange teoretiske afhandlinger, og det kunne undertiden være hård kost for en redaktør at forstå dem i første version, men gennem forhandlinger lykkedes det altid at nå frem til et resultat, som såvel redaktør som forfatter kunne godkende. I de næsten 20 år, Kai Albertsen har bidraget til Persh.T., skete der imidlertid en tydelig udvikling frem mod en klarere og umiddelbart læselig fremstilling, uden at det gik ud over de stringente begreber, hvilket bl.a. de to efterladte diskussionsoplæg, der bringes efter denne nekrolog, vidner om. De vidner ligeledes om Kai Albertsens engagement i tidsskriftets trivsel. Trods deres kladdeagtige

karakter var skriftudvalget enigt om, at de under de foreliggende omstændigheder burde offentliggøres, da de lægger op til en diskussion omkring et centralt område af vor virksomhed.

Kai Albertsens teoretiske artikler er af international standard, og de har i høj grad været med til at højne tidsskriftets niveau. Det kan blive svært at vedligeholde en teoretisk debat på dette plan fremover, men en sådan debat er nødvendig for at dansk genealogi kan blive ved med at forny sig.

Kai Albertsen fulgte ganske nøje udviklingen i udlandet, både hvad angår genealogisk metode og anvendelsen af EDB inden for vort felt. Dette var af stor værdi for tidsskriftets læsere, idet han gennem en række spontant leverede anmeldelser lod denne sin brede orientering komme dem til gode. Også denne virksomhed lader sig vanskeligt erstatte. Vi er i Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie taknemmelige for den indsats, Kai Albertsen har ydet, og vi erkender at have lidt et stort tab ved hans pludselige død.

Hans H. Worsøe

En ny dansk anetavlepublikation og Om publikation af anetavler.

To debatindlæg af Kai Albertsen (†).

Ved fremsendelsen af de efterfølgende to indlæg gjorde overlæge Kai Albertsen udtrykkeligt opmærksom på, at der var tale om udkast, som han gerne ville diskutere med redaktionen og evt. omformulere inden trykningen. Skriftudvalgets bemærkninger forlås ved Kai Albertsens død, men desværre nåede han ikke den endelige bearbejdelse. Især i forbindelse med den sidste artikel havde redaktionen gjort gældende, at der var lagt for lidt vægt på omkostninger og pladsforhold i tidsskriftet, idet man ved at trykke meget omfattende anetavler ville blokere for mangfoldigheden. Til gengæld kunne man anbefale undertiden at vælge ældre probander, således at man med de 32 aner oftere nåede længere tilbage i det vanskelige kilde-materiale.

Endelig vil redaktionen gerne understrege, at udtrykket »fylde tidsskriftet med anetavler« ikke skal opfattes negativt, men blot er udtryk for redaktionens ønske om alsidighed.

Redaktionen forventer, at de to diskussionsoplæg vil vække debat, såvel i form af skriftlige indlæg som i form af tilkendegivelser på generalforsamlingen. Når vi på denne har hørt medlemmernes meningstilkendegivelser, kunne vi tænke os at tage sagen op med SSF om et evt. samarbejde.

I. En ny dansk anetavlepublikation?

I en redaktionel artikel i *Personalthistorisk Tidsskrift* (105.1, s. 1-2) efterlyses medlemmernes/læsernes synspunkter på behov og muligheder for alternativ udgivelse af anetavler (AT).

Baggrunden er en stigende tilgang af manuskripter med AT. I årene 1974-85 har tidsskriftet i serien »Kendte danskeres anetavler« publiceret i alt 19 AT (for 20 probander). Politikere og skønlitterære forfattere tegner sig for cirka halvdelen af det samlede antal AT. Naturvidenskabsmænd mangler ganske. Selv efter en kraftanstrengelse for at arbejde »AT-puklen« af er der stadig upublicerede manuskripter, og der ventes at komme flere til.

Der synes således at være en øget interesse for AT, og derfor ønsker man at

overveje mulighederne for en publikation af AT uden for rammerne af tidsskriftet.

Publikationen af AT bør ganske givet fremmes. Hvis dette ikke kan ske inden for rammerne af tidsskriftet, finder jeg det rimeligt at udsende en skriftrække uafhængigt heraf.

I forbindelse hermed rejser der sig straks en række spørgsmål.

1. *Økonomi.* Det første og største problem ved en ny publikation er økonomien bag den.

Hvem vil købe en samling af AT? Ethvert menneske vil gerne se sit navn på tryk, – ønsker at finde sig selv i en genealogisk publikation.

Det er derfor man køber den! Salget til biblioteker og andre institutioner vil næppe være nok til at bære omkostningerne. Hovedparten (alle?) af personerne i en AT er døde og er derfor lovligt forhindrede i at købe den pågældende AT. En AT kan derfor aldrig blive nogen salgssucces, uanset hvor »kendt« probanden er.

En efterslægtstavle eller stamtavle (ET/ST) vil derimod indeholde et større antal nulevende personer, der kunne tænkes at ville investere i en publikation, hvori de selv er omtalt. Hvis udgangspunktet fortsat skal være en AT, vil en publikationsform bestående af en AT *kombineret* med en ET/ST for probanden formentlig vise sig bedre at kunne sælges (jævnfør slægtsforskningsfirmaernes mange publikationer, der netop består af denne kombination).

Dette fører frem til, at i stedet for en publikation alene med AT, vil det bedste måske være en en publikation bestående af såvel AT som ET/ST, hvor probanden for AT ikke nødvendigvis også er proband for ET/ST.

En publikation som »Deutsches Familienarchiv«, der er udkommet med 89 bind i årene 1952-84, viser, at netop denne kombination har været en kommerciel succes, og en tilsvarende publikation kunne måske også vise sig at være levedygtig i Danmark. Hermed vil der være skabt en publikation, der vil henvende sig til det største antal købere.

Det vil formentlig være nødvendigt at fjerne begrænsningen med at probanden skal være »kendt«. Selv kendte danskere kan folk blive kede af i længden. (Den nationale beskedenhed giver sig forøvrigt et interessant udtryk her: Tyskerne publicere »Ahnentafeln berühmter Deutscher«. Her i landet har man nøjedes med de *kendte* danskere). Der findes mange AT, hvor probanden ikke nødvendigvis er kendt, men som alligevel fortjener at blive trykt.

2. *Produktion.* Skal Samfundet udgive endnu en publikation? Eller selv starte en egentlig forlagsvirksomhed? Eller gå i samarbejde med et etableret forlag?

Andre produktionsmetoder end bogtryk må overvejes. I dag kan man med tekstbehandlingsanlæg, fotosats m.m. reducere omkostningerne betydeligt og dermed salgsprisen og alligevel frembringe produkter af høj teknisk kvalitet.

Oplag, publikationshyppighed, sideantal vil også være af betydning for prisansættelsen.

Vil det være en ide at gennemføre en *markedsanalyse* i forbindelse med næste hefte af Personalhistorisk Tidsskrift i form af et spørgeskema?

Vil de slægtshistoriske foreninger støtte en sådan publikation? Også en markedsanalyse blandt disse?

3. *Navn.* Der bør findes et kort og rammende navn. Endelig ikke noget med »arkiv« eller lignende. »Ahnen und Enkel« lyder godt på tysk, men vi har ikke noget godt ord på dansk, der svarer til Enkel. »Danske Slægter« er taget i brug og er for snævert til det, jeg forestiller mig. »Rødder og stammer« er et foreløbigt og uovervejede forslag.

4. *Registre.* Der bør naturligvis være såvel navne- som stedregistre. Med mellemrum bør udsendes kumulerede registre.

5. *Supplementer, tilføjelser og rettelser.* Dette vil der altid være brug for i en publikation som den påtænkte og bør indgå som en fast bestanddel.

6. *Kvalitetskontrol.* Vil/kan Samfundets skriftudvalg påtage sig en sådan?

7. *Standardisering.* Det vil være nødvendigt at fastlægge visse minimumskrav til forfatterne vedrørende bl.a. opstillingsystemer, rækkefølge og mængde af genealogiske og biografiske data. Rekommandationer af denne art synes ikke tidligere at være offentliggjort i Danmark.

8. *Hvervekampagner.* De slægtshistoriske foreninger vil vel kunne tænkes at love at aftage en antal eksemplarer til deres medlemmer.

Enkelte hefter eller bind kunne måske koncentrere sig om visse landsdele og dermed øge interessen fra disse foreningers side.

Konklusion: I stedet for at overveje en publikation udelukkende bestående af anetavler foreslås en publikation bestående af såvel anetavler som af efterslægtstavler og stamtavler.

II. Om publikation af anetavler

Redaktionen angav oprindeligt (Personalhistorisk Tidsskrift 16 II 1974, side 94), at anetavlerne (AT) skulle omfatte de 32 aner. Dog måtte der gives henvisninger til ældre generationer. Dette har da også bevirket, at adskillige forfattere har »smuglet« aner fra næste generation med ved at anføre disse i parenteser med søn/datter af . . . Begrundelsen for denne begrænsningen afgaves at være pladshensyn. På den anden side har visse AT været inkomplette i rækken af de 32 aner.

En sådan begrænsning er vilkårlig og bunder vel i tidligere tiders privilegier, der var knyttet til at man skulle opvise et bestemt antal aner (4, 8, 16, . . .) i en bestemt generation, der alle opfyldte visse kriterier, for at kunne få del i disse privilegier. Man skulle »have« så og så mange aner . . .

I dag kan genealogien ikke længere være afhængig af sådanne forestillinger. Jeg vil derfor helt bevidst her forsøge at bryde med forestillingen om, at det at have sine 4, 8, 16, . . . aner skulle være noget særligt eftertragelsesværdigt.

Enhver person *har* jo sine 4, 8, 16, . . . aner! Også selv om man (endnu) ikke har kendskab til deres navne og genealogiske data.

Anetavlestudiet går ud på at få kendskab til så mange som muligt af anerne.

En AT er principielt uendelig. Man bliver aldrig færdig med en AT. Der vil hele tiden være uudtømte muligheder for at komme endnu en generation tilbage et eller andet sted på AT.

Det er mere interessant at vide, hvor langt en AT er ført tilbage.

Ved benyttelsen af en AT omfattende 32 aner, vil det være nødvendigt selv at skulle finde de ældre generationer, selv om man som oftest må formode, at forfatteren også har oplysninger om de ældre generationer, men blot ikke »mätte« of-fentliggøre dem. Det er ikke altid muligt at komme i kontakt med forfatteren. (Gennemsnitsalderen er høj for genealogiske forfattere!)

Det er jo netop de ældste aner, der er sværest at finde, og de repræsenterer derfor den største arbejdsindsats, men er ofte også de mest spændende. Det er altså netop denne del af arbejdet, der ikke bliver publiceret. Det virker urimeligt, at så meget værdifuldt arbejde overlades til skrivebordsskuffen til senere tilintetgørelse af uforstående efterladte.

I mange AT er det muligt at føre en enkelt eller nogle få anelinier betydeligt længere tilbage end i resten af arbejdet. Tyske genealoger har talt om en »anekile« i denne forbindelse, hvilket bringer den anden verdenskrigs frontberetninger i erindring. Det er tankevækkende at betragte de ældste aner i en AT som en *frontlinie*. Den kan eventuelt være bølgende. Men i modsætning til de fleste frontlinier kan den aldrig gå tilbage. Hvad der engang er vundet af »anelandet« kan aldrig tabes. (Genealoger kan spørge hinanden: »Noget nyt fra anefronten?»).

Ved publikation af AT bør enhver anelinie føres så langt tilbage som kilderne giver mulighed for, dog må det ved anefællesskab med probander i andre AT være tilstrækkeligt at henvise til et tilknytningspunkt i (let) tilgængelig litteratur. AT skal altså gå tilbage til »spidsanerne« (tysk: Spitzenahnen, jævnfør spidskandidat, spidsartikel). Det er *dem*, som andre forskere skal bygge videre på.

Jeg vil derfor foretrække en AT med »1733 gode og rigtige aner« (d.v.s. veldo-

kumenterede aner), som allerede Don Ranudo de Colibrados angaves at kunne regne med, frem for en AT omfattende 32 aner.

En publikationsform af AT omfattende 32 aner forhindrer *ikke* dobbeltarbejde. Kun hvis en AT offentliggøres i sit fulde omfang, kan fremtidige forskere bygge videre på den, i stedet for at skulle begynde forfra.

Med et fikseret antal aner, er der heller ikke blandt forskerne megen motivation for at søge videre, hvis de ved, at deres resultater ikke kan offentliggøres. Og der vil ikke være muligheder for andre til at fremkomme med supplementer af nyfundne aner i de ældste rækker af allerede publicerede AT.

Det er naturligvis fortsat ønskværdigt, at en AT er »komplet« i en bestemt generation. Det skal imidlertid den enkeltes forskertrang nok sørge for bliver tilfældet, hvis blot kildematerialet tillader det. Men denne søgen efter »komplethed« må ikke blive et mål i sig selv og må ikke blive en betingelse for offentliggørelse.

»Sociologiske« analyser af AT bør ikke opmuntres. En AT består efter en synsmåde af personer, der har fælles efterkommere (K. Prange, Persh. T. 15 V 1971, side 133), og der er ikke meget vundet ved at foretage dybsindige analyser af anernes erhvervsfordeling. I virkeligheden viser en sådan analyse blot, at folk i reglen giftede sig inden for deres egen by, stand, trosretning og lign., – og at de sommetider ikke gjorde det! Undersøgelser af sådanne problemer foretages bedre på anden måde.

Demografiske analyser af AT, f. eks. med hensyn til levealder o.s.v., har også været forsøgt. Men man sammenligner personer, der ikke er sammenlignelige, og endnu værre bliver det, når man begynder at sammenligne AT indbyrdes.

Det er ikke på sådanne områder, at betydningen af AT ligger.

Hvorfor publicere AT? Hvad indeholder en AT? En AT er en fortegnelse over samtlige personer, hvorfra et bestemt individ *kan* have sine arveanlæg. Imidlertid er det kun for meget få arvelige egenskaber, at det lader sig gøre at påvise dette ud over nogle få generationer. Anetavlestudier har heller aldrig fået nogen betydning i genetikken. Men det er formentlig ovennævnte mulighed, der – bevidst eller ubevidst – gør AT-studiet så fascinerende.

En AT er fælles for en flok helsøskende. Alle søskende skal medtages som probander. Ikke blot den »kendte« blandt dem.

Hver ane bør opstilles for sig med eget nummer. Ikke som anepar med et dobbeltnummer. Den kvindelige ane »forsvinder« i teksten. Eksempler ses i de publicerede AT i Personalhistorisk Tidsskrift.

»Stedanerne« (tysk: Stiefahnen), d.v.s. anernes tidligere eller senere ægtefæller bør henvises til noterne. En AT er nu engang en AT!

Det bør overvejes, om anernes navne skal inverteres, d.v.s. at rækkefølgen efternavn, fornavn(e) anvendes.

Ved publikation af AT burde man måske snarere fastsætte en minimumsgrænse (f.eks. 16 (32?) aner), før en AT accepteredes til publikation eller i det mindste forlange, at forfatteren dokumenterer, at de almindeligt anvendte kilder er udtømte.

Jeg er ked af anvendelsen af udtrykket om at »fylde« tidsskriftet med AT (Persh. T. 16 II 1974, side 94 og 101.1, 1985, side 2). Jeg får associationer i retning af fyldstof, altså om noget andenrangs, overflødigt, noget, som egentligt kunne undværes.

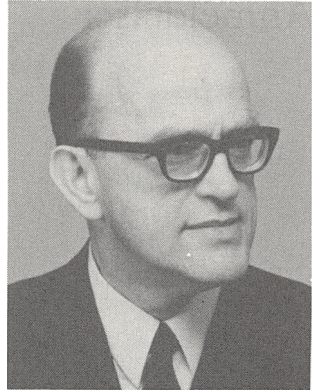
Tværtimod må det betragtes som en helt naturlig opgave for et tidsskrift for medlemmer af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie at publicere AT! De tidligere redaktører har da også fuldt ud forstået at afveje de forskellige stofgrupper mod hinanden.

Konklusioner:

1. Anetavler bør publiceres i fuldt omfang og ikke standse ved en vilkårligt fastsat anerække.
2. En anetavle bør publiceres med angivelse af *alle* probander (en flok helsøsken-de).
3. Hver ane bør opstilles for sig med eget nummer.
4. Stedaner bør henvises til noter.
5. Sociologiske og demografiske analyser af AT har ingen mening.

Kai Albertsen

Olav Christensen 1910-1986

Ved fhv. socialinspektør Olav Christensens død har dansk genealogi og specielt sønderjysk personal- og lokalhistorie mistet en af sine markante personligheder. At han samtidig var blandt foregangsmændene for den lokalhistoriske arkivbevægelse og selv en særdeles kyndig og meget skrivende lokalhistoriker er med til at kendetegne hans format.

Olav Christensen var født i Haderslev 1910 og begyndte således sin skolegang i den tyske tid. Efter realeksamen blev han kontoruddannet ved Haderslev kommune, hvor han fortsatte sin gerning, der afsluttedes som socialinspektør, en stilling han i 1976 forlod p.g.a. sygdom. Han blev allerede 1940 medlem af Samfundet og var således et af de medlemmer med højst anciennitet. Han var gennem den desværre nu nedlagte støtteorganisation »Personalhistorisk Tidsskrifts Venner«, der blev oprettet 1952, med til at hjælpe Samfundet gennem en række økonomisk kritiske år og nærrede altid en varm interesse for Samfundet.

Olav Christensens første artikel i tidsskriftet handlede om hans hustrus slægt, slægten Fangel fra Nordborg, og blev trykt i 1952. Senere blev det til artikler om slægterne Schröder, Schumacher og Bruun samt sidst slægten Eichel (Persh. T. 1980), alle slægter med tilknytning til Sønderjylland. Dertil kom en række anmeldelser og bogomtaler ligeledes med sønderjysk tilknytning. De lokalhistoriske værker skal ikke opregnes her, men man kan også der være sikker på at finde gedigne personalhistoriske oplysninger. Stor betydning har Olav Christensen haft som bibliograf. Hans Haderslev bibliografi fra 1956 var et pionerarbejde og hans bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur (omfattende også tidsskriftsartikler), der kom i 2. udgave 1959, er ganske simpelt et enestående hjælpemiddel. Da den medtager slægter, som kun har haft temporær tilknytning til Sønderjylland i enkelte grene, kan den med udbytte anvendes af alle slægtshistorikere, og den er derfor også på det nærmeste uopdrivelig antikvarisk. Den fortjener at blive ført ajour og genoptrykt, men er allerede nu i sig selv et varigt minde over den betydeligste personalhistoriker i den generation, der voksede op i Nordslesvig umiddelbart efter Genforeningen.

Hans H Worsøe

Anmeldelser

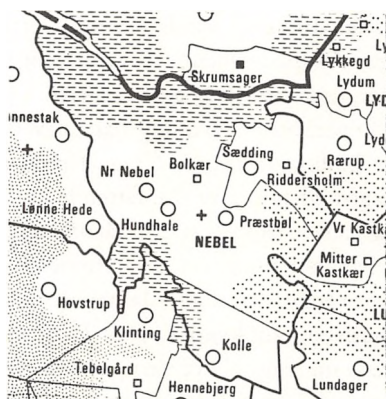
Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660 med tekstbind, redigeret af Karl-Erik Frandsen, udg. af Dansk Historisk Fællesforening. Pris 463,60 kr. atlas 235 sider, tekstbog 304 sider.

Atlas med tekstbog har to hovedformål, nemlig dels at være et praktisk hjælpemiddel for alle, der benytter Danmarks offentlige arkiver, og dels at kunne anvendes som grundlag for kortlægning af historiske oplysninger. Det er derfor også særdeles nyttigt og brugbart for genealoger, idet personalhistoriske oplysninger som regel er knyttet til en eller anden lokalitet på danmarkskortet.

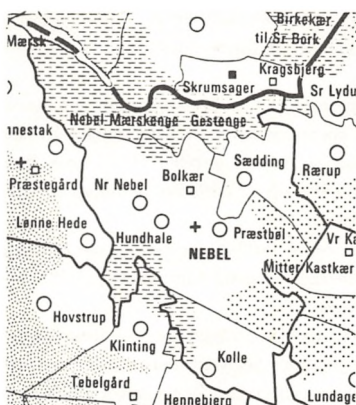
Enhver undersøgelse af en lokalitets historie, hvortil der skal benyttes arkivalier, kræver viden om, til hvilken administrative enhed den pågældende lokalitet har hørt igennem tiderne. Selvom man ved mange arkiver har andre hjælpemidler hertil gør et kort som dette det lettere, og ved at se på et kort får man samtidig kendskab til andre nærliggende lokaliteter, der kan have betydning for efterforskningen.

Kortene har enkle signaturer og i tekstbindet finder man både forklaringer og det anvendte kildegrundlag for kortene. Endvidere er der her et stort antal noter til grundkortene, der giver specielle oplysninger herred for herred.

Atlas og tekst er opdelt i to hovedafsnit, hvoraf det første indeholder to gange 22 grundkort i målestoksforholdet 1:150.000 over den matrikulære inddeling fra 1682/83 og for 1820. I det andet afsnit er publiceret 27 tematiske kort, der angiver de geografiske grænser for Lens- og Amtsadministration (1 – 4), den retslige administration (5 – 10), den gejstlige administration (11 – 15), den kommunale administration (16 – 18) udskrivningsvæsenet (19 – 20), og valgkredse for de relevante år, hvor der sker ændringer fra 1662 til 1983.

Nørre Nebel Sogn 1682/83

Nørre Nebel Sogn 1820

I første afsnits grundkort er afsat ejerlavsgrænserne, der var basis for det organiserede forvaltningsapparat. Ejerlavet omfattede en gruppe personer f.eks. en landsby, der var fælles om udnyttelsen af et bestemt landbrugsareal, og det ser ud som betegnelsen ejerlav gradvist gennem tiden har skiftet fra at knytte sig til personerne til at betegne selve arealet. Sognene har således skiftet bebyggelsesenheder fra det ene kort til det andet. Hvis vi f.eks. i kortet for 1682/83 tager Nørre Nebel sogn i Vester Horne herred er der i det nordligste ejerlav angivet: Sædding og Ridderholm, i det midterste: Præstbøl, Hundhale, Nr. Nebel og Bolkær, og i det sydligste: Kolle, medens der i kortet for 1820 i det nordligste står: Sædding, Nebel mærskenge og gestenge, men for de andre er angivet de samme navne. Vi ser endvidere, at det har som nabosogne: Lønne, Henne, Ostrup, Lunde og Lydum. Ser vi her på Lydum sogn nævnes i 1682/83 nordligst: Store Frisgård, Lille Frisgård, Lykkegård, Lydumhede, Lydum, Lydum præstegård og Hekkenfeld, midterst nævnes: Lydum gård og sydligst nævnes: Rærup. For 1820 står nordligst blot Nr. Lydum og Sdr. Lydum, midterst Lydum gård og sydligst Rærup samt et areal med tallet 6, der angiver antal af personer som ejere af dette areal. Mest udpræget ses dog ændringen i Trans sogn, Vandfuld herred, hvor der ved det første kort angives 23 enheder, men blot en enhed i 1820.

I afsnit 2 er der valgt kort for de år, hvor der er sket ændringer f.eks. som følge af ny lovgivning eller hvor kildematerialet er særlig fyldigt. Denne metode har medført den ulempe, at der i visse tilfælde kommer en ret betragtelig tidsmæssig forskel mellem årstallet for grundkortet og for det administrative kort. Det gælder f.eks. den gejstlige administration i 1854, men hvor grundkortet er Danmark i 1820, og der kan jo være sket omlægninger i sogne og herreder i den mellemliggende periode. Tekstbogen har dog afhjulpet de værste mangler ved en grundig angivelse af hvilke ændringer, der er knyttet til de enkelte lokaliteter og iøvrigt ved henvisning til speciallitteratur.

Enhver personalhistoriker vil før eller siden støde på lokaliteter, hvor man vil få brug for dette atlas og have gavn af at studere ikke alene det sogn, hvortil lokaliteten er knyttet, men også de tilgrænsende sogne, hvortil slægten ofte blev knyttet på en eller anden måde. Ofte kan det føre til ny inspiration ved det videre studium.

Jørgen H. Barfoed

Breve fra og til Adam Oehlenschläger. Oktober 1829-januar 1850. Udgivet af Daniel Preisz. I: 1829-35. Det danske Sprog- og Litteraturselskab i kommission hos Gyldendal. XII+372 s. 122,00 kr.

Med fortsat støtte fra Carlsbergfondet er Det danske Sprog- og Litteraturselskab i 1985 begyndt udsendelsen af Adam Oehlenschlägers korrespondance fra hans seneste år. Breve fra 1798 til 1809 (5 bind) er forlængst udsolgt. Derimod kan fhv. forskningsbibliotekar Daniel Preisz' udgave af Breve fra 1809 til 1829 stadig købes (I-VI, kr. 719,80), og nu i 1985-87 kommer de tre tekstbind med breve fra 1829 til nogle dage før digterens død i januar 1850.

Lige som i udgaverne af hans breve 1809-29, er der tale om et *udvalg* af den bevarede korrespondance. Alt er imidlertid efter sigende registreret og nummereret, og et kommentarbind vil med tiden bringe et kort referat af de udeladte breve.

Vi kommer i disse breve tæt på Oehlenschläger, hans familiekreds og venner i ind- og udland gennem årene 1829-35. Det mest bevægende er begivenhederne omkring datteren Charlotte, som forlover sig med en søn af L. N. Hvidt mod forældrenes ønske og derfor bliver sendt i huset hos digterens forlægger Brockhaus i Tyskland, hvor faderen besøger hende. Senere forelsker hun sig i skuespilleren Phister og bliver nu anbragt hos digtervennen Hauch i Sorø. Denne gang får hun sat sin vilje igennem, men dør få år efter brylluppet i barselseng. Oehlenschlägers rejse til Fyn kort derefter, skildret i digtkredsen »Fynsrejsen«, er i virkeligheden bestemt af disse hændelser.

Det er alt i alt spændende læsning for alle, som interesserer sig for personalhistorie fra forrige århundrede og kulturhistorie i al almindelighed.

Skulle man komme med forslag til redaktionen, ville et personregister, evt. som en udvidelse af brevskriverregisteret, øge udgavens anvendelighed. For eksempel nævnes Heiberg i flere breve, uden at han er nævnt i noget register. En oversættelse eller et kort referat af de tysk-sprogede breve, ville også lette tilgængeligheden.

P.S.

Hans Chr. Wolter: Den danske hærs uniformering. En annoteret bibliografi og en nøgle til offentlige samlinger, Det Kongelige Garnisonsbibliotek 1985. 71 sider, 50,50 kroner.

De fleste har en ane, der har været i »kongens klæder«, men hvordan så klæderne ud, og hvor finder man en tegning af dem? At besvare det spørgsmål har for mange været en ørkenvandring fra det ene arkiv (eller samling) til det andet, der først efter et stort arbejde eventuelt kronedes med held. Dette er imidlertid blevet adskilligt nemmere med Hans Chr. Wolter's bog.

Bogen, der er et led i Garnisonsbibliotekets militærhistoriske bibliografier, er delt op i tre afsnit. Første afsnit er en kort gennemgang af uniformeringsprincipper og problemer ved anvendelsen af forskellige typer kildemateriale i forbindelse med uniformer. Andet afsnit er en annoteret bibliografi med 70 numre, der dækker de væsentligste monografier af uniformshistorisk interesse fra 1761 til 1983. For hver enkelt bog er der kort gjort rede for hvilke uniformstegninger, den indeholder. Tredie afsnit er en nøgle til offentlige samlingers uniformstegninger og dækker Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek, Det kgl. Bibliotek, Det kgl. Garnisonsbibliotek, Kunstindustrimuseet, Det kgl. Nationalhistoriske Museum, Nationalmuseets 3. afd., Rigsarkivets 1., 2., og 3. afd., Statens Museum for Kunst og Tøjhusmuseet. For hver samling er beskrevet, mere eller mindre indgående, hvad der findes af uniformstegninger. Endelig er der et register over de personer, der omtales i bogen.

Som nævnt udfylder Hans Chr. Wolters bog et væsentligt hul for den uniformsinteresserede, men den lider desværre af en kedelig mangel: skal man finde et bestemt regiments uniform til en bestemt tid, er det nødvendig af læse hele bogen *grundigt* igennem! Det ville have lette benyttelsen af bogen, hvis den havde været forsynet med et register over de enkelte regimenter samt oplysning om, hvor man kan finde en tegning af de pågældendes uniformer. At klæde en ane i »kongens klæder« ville dermed være en smal sag. Det er dog ikke en uoverstigelig hindring, og med bogen i hånden kan man stort set fra lænestolen

gennemgå beholdningen af uniformstegninger i de væsentligste samlinger. Bogen er, den nævnte indvending til trods, et vigtigt og væsentligt arbejde, der kun kan anbefales.

Bogen kan erhverves ved at indbetale beløbet på giro nr. 9 32 89 12 til forfatteren: Elverhøj 15 c, 2730 Herlev.

Jesper Godvin Hansen

Folketællingen 1850 for Understed og Karup sogne, Hørby sogn, Albæk sogn, Sæby købstad, 1984-85, 31 + 36 + 52 + 44 s., dupl. á 25 kr. Fortryk af folketællingen 1850 for Volstrup og Skæve sogne. Fortryk af person- og stednavneregister til tællingen 1850 i Sæby storkommunes 8 sogne og Fortryk af folketællingen 1787 for Volstrup, Hørby, Understed og Karup sogne.

De har fart på i Sæby. For et år siden bragte Personalhistorisk Tidsskrift en positiv anmeldelse af Byhistorisk Arkiv og Sæby Museums udgave af Folketællingen 1850 for Torslev – et af de otte sogne i Sæby storkommune. Den eneste dråbe malurt i bægeret var, at anmelderen savnede et register, men – tilføjede han – »det kan altid laves«.

Allerede nu er den flittige udgiver – arkivar Jørgen Peder Clausager – imidlertid ved at have dækket hele kommunen, hvad 1850-tællingen angår, men der foreligger tillige et fortryk til det ønskede fællesregister, som ikke blot vil omfatte personnavne, men sandelig også stednavnene. Der er ydermere udsendt fortryk til tællingen 1787 for fire af sognene, desværre siger pressemeddelelsen at der ikke er taget stilling til udgivelsen af dem. Men mon ikke også det lykkes at få denne opgave løst? Sagen er nemlig, at jo flere udgaver man kan publicere om en enkelt lokalitet, des mere værdifulde bliver de enkelte udgaver fordi de kan belyse hinanden indbyrdes. Sæbyfolkene har grebet sagen helt rigtigt an ved at starte med folketællingerne, der jo udgør ryggraden i kildematerialet, både for personal- og lokalhistorikerne. Når så den udgivelsesopgave er ført lykkeligt til vejs ende, er der et utal af muligheder for at udsende supplerende materiale – for eksempel brandtaxationer og skifter.

Man kan blot håbe at mange lokalhistoriske arkiver vil tage en tilsvarende opgave op. Derved vil de for det første skabe sig et sæt »håndbøger« der kan være til stor nytte i arkivets daglige indsamlings- og registreringsarbejde, for det andet vil de kunne glæde en stor kreds af slægts- og personalhistorikere, og for det tredje vil de tilgængeliggøre et kildemateriale, der vil være en guldgrube for lokalhistorikere, socialhistorikere og mange andre. Ethvert arkiv, der tænker i disse baner, vil kunne hente inspiration i disse folketællingsudgaver fra Sæby – de er godt planlagt, de har nyttige detaljer, og de udkommer i et beundringsværdigt tempo.

Knud Prange

Harald Jørgensen: Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. En oversigt. Administrationshistoriske studier nr. 11. Rigsarkivet 1985. G.E.C. Gads Forlag. 627 s. Illustreret. 183 kr.

Med Harald Jørgensens seneste bog, der er 11. bind i Rigsarkivets skriftsserie, Administrationshistoriske studier, foreligger nu for første gang den fyldige og samlede fremstilling af lokaladministrationens historie, som længe har været efterlyst af dem, der beskæftiger sig med lokalhistorie.

Bogen, der ikke alene er en løbende oversigt, men også er indrettet på at fungere som opslagsværk, henvender sig såvel til den professionelle historiker som til den lokalhistorisk interesserede amatør. I fire kronologiske hovedafsnit følger man de mange og skiftende måder, hvorpå det offentlige har forvaltet sine opgaver i et stadig mere udbygget og kompliceret samfund. Første afsnit omhandler middelalderen frem til 1660, en tid præget af en stærk adel og kirke og et relativt enkelt forvaltningsapparat. Andet afsnit omfatter tiden under enevælden, 1660 til 1848, hvor en magtfuld centraladministration efterhånden fik etableret et veluddannet embedsmandskors. Tredie afsnit fortæller om årene efter 1848 og frem til

retsreformen i 1919, hvor det nye folkestyre opbyggede et mere effektivt og decentralt forvaltnings-system end tidligere. Fjerde og sidste afsnit dækker tiden frem til kommunalreformen i 1970, en periode under stigende indflydelse af socialdemokratisk politik, en eksplosiv vækst i den offentlige forvaltning og en helt ny administrativ inddeling af Danmark.

Bogen behandler de forskellige embedsfunktioner, de mange »væseners« virke, fortæller om oprettelsen af nye forvaltningsområder, om de første sygehuse og skoler, om politi og domstole, menighedsråd og tiendeafløsning – kort sagt, alle aspekter af den offentlige administration på lokalt plan fra middelalder til atomalder.

I et afsluttende kapitel til hvert hovedafsnit bliver de store linier i udviklingen trukket op, hvorved bogen bliver et værdifuldt hjælpemiddel for enhver, der interesserer sig for den politiske og samfundsmæssige udvikling på lokalt plan. I et tillæg sidst i bogen gives en kort gennemgang af de forskellige forvaltningsgrenes efterladte arkiver, med henvisning til de trykte oversigter og hjælpemidler, der står til rådighed for benytteren.

Bogen er desuden forsynet med, dels et omfattende sagsregister, der letter læserens orientering, dels et stort billedmateriale, der måske nok kunne have været udvalgt med større fantasi end her. Afgrænsningens kunst er vanskelig, når det gælder et stort og kompliceret emne som det foreliggende. At forfatteren har måtte udelade noget og behandlet andet mindre udførligt er fuldt forståeligt, men man savner dog i gennemgangen af det offentlige mange »væseners« en mere samlet og selvstændig behandling af et så vigtigt område, som den offentlige forsyning. Her må den interesserede læser selv, via sagsregisteret, forsøge at danne sig et samlet billede af den offentlige forsyning. At netop dette forvaltningsområde har fået en lidt stedmoderlig behandling, kan godt undre i betragtning af, at Harald Jørgensen, frem for nogen, har indsigt i dansk forsyningshistorie. Et andet diskutabelt forhold er, om ikke der generelt gøres for lidt ud af konflikter og modstand mod nye forvaltningsregler samt af tidligere tiders magtmisbrug og regnskabsuorden, således at læseren efterlades med et udtryk af, at lokaladministrationen fungerede bedre og udviklede sig mere harmonisk, end tilfældet var.

Med udgivelsen af Lokaladministrationen i Danmark, har vi fået en særdeles brugbar og nyttig håndbog, der giver en solid og perspektivrig indsigt i et område af dansk historie, som tidligere kunne være både vanskelig og tidsrøvende at sætte sig ind i.

Den fortjener plads på alle landets lokale museer og arkiver, ligesom studiekredsledere og aftenskolelærere med fordel kan bruge den i deres undervisning i lokalhistorie eller slægtsforskning.

Nynne Helge

Søllerødbogen 1985. Udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Red af Niels Peter Stilling. 199 s. ill. 125 kr.

»Mennesket er, hvad det kaldes«, siger et gammelt ord så flot. Men i den nyeste årbog for Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune, Søllerødbogen, viser Inger Hartby, hvordan det faktisk er muligt at få en viden om folk blot ved at se nærmere på deres navn.

Hun har undersøgt den varierende navneskik blandt byboere og landboere i 1700-tallets Søllerød og fundet ud af, at bondebørn oftest fik et kort navn, mens børn i byen fik længere og flere navne. Begge steder blev børnene i høj grad opkaldt efter slægtninge, førstefødte efter farfar/farmor og siden efter morfar/mormor. Især bedrestillede byboere opkaldte deres børn efter personer, de værdsatte højt, f.eks. medlemmer af kongefamilien. Senere i 1800-tallet ser man, hvordan pietetisk vakte bønder gav deres børn bibelske navne, mens grundtvigianere foretrak gamle nordiske. Navnet skulle give barnet lykke og signalere et åndeligt eller socialt tilhørsforhold.

Brugen af efternavne varierede også. På landet henviste man direkte til faderen ved skiftende patronymikon, Jensdatter eller Larsson, mens byboere oftest kaldte sig ved faste slægtsnavne. Først i 1828 blev det påbudt alle at have et fast slægtsnavn.

Foruden at sige noget om en persons familie, udtrykker navnet således også, hvor personens forældre

hørte til kulturelt, hvilke idealer, de havde, og om de fulgte de gældende normer: Inger Hartby har også tankevækkende ideer, om hvorvidt disse forskelle i navneskik i by og på land kunne være et udtryk for, at man i byen var mere indstillet på at vende blikket ud over familien og det helt nære samfund og dermed mere bevægelig.

Med disse kulturhistoriske lys på den lokale navneskik er Inger Hartbys artikel et godt eksempel på det perspektivrige, lokalhistoriske arbejde, som også denne gang præsenteres i Søllerødbogen.

Hanne Sanders

Sønderjyske Årbøger 1984. Udgivet af Historisk samfund for Sønderjylland, ved Dorrit Andersen og Knud Fanø. 319 s. ill. indb.

Historisk samfund for Sønderjylland har gjort det igen. Over 300 sider i vinrød indbinding med rygtitel i guld er deres bud på udformningen af en amtshistorisk årbog. Når man betænker, at bogen kan erhverves gennem et medlemskab, der koster 65,- kr., er det faktisk et utrolig godt tilbud. Selvom bogen end ikke kan fremstilles for den pris, så må indholdet dog stadig være væsentligere end udseendet.

I 1984-udgaven er det blevet til 8 artikler (s.5-217), 14 anmeldelser (s.219-71) og en kort omtale af 9 titler, bragt under betegnelsen Bognyt (s.272-79), en rubrik der også rummer en oversigt over indholdet i sønderjyske årsskrifter og periodica 1983-84, samt diverse årsberetninger m.m. i rubrikken Noter og Nyt (s.280-317).

Starter man bagfra, må det konstateres, at nedskæringer, personalemangel og økonomiske vanskeligheder flere og flere steder præger det offentlige varetagelse af vor fælles kulturarv i museer og arkiver, hvis en del af disse tilbagemeldinger ellers skal stå til troende; – og det skal de desværre nok. . .

Disse dystre udsigter afspejles dog ikke i omfanget af lokalhistoriske publikationer fra foreninger og arkiver i Sønderjylland. Udover Sønderjysk Månedsskrift, kan den lokalhistorisk interesserede her læse nyt om udgivelser fra Bedsted, Bov, Ensted, Felsted, Gråsten, Klipleve, Løjt, Rødding, Sottrup og Varnæs.

Fra rubrikken Bognyt kan af interesse for personalhistorikeren nævnes, at såfremt man søger personer fra de gottorpske hertugers område, altså bl.a. Åbenrå, Løgumkloster og Tønder samt egnen deromkring, så omtales en ny indgang til de gottorpske hertugers arkiv, idet Schleswig-Holsteinischen Landesarchiv nu har udgivet: »Findbuch des Bestandes Abt. 7; Herzöge von Schleswig-Holstein-Gottorf, 1544-1713. Bd. 3«, der indeholder person-, sted- og sagsregister til hertugarkiverne.

Af anmeldelserne kan det da lige nævnes, at Finn Grandt-Nielsen giver en særdele rosende omtale af Hans H. Worsøes »Slægtshistorie i Sønderjylland«. Men også de 8 artikler rummer stof af interesse for personalhistorikere.

Redaktør Anders Ture Lindstrøm skriver om sin far Gustav Lindstrøm (21/3 1896-1965), og hans indsats i Sydslesvig i mellemkrigstiden, under krigen og i perioden 1947-61. Her er især skildringen af de dansksindede sydslesvigeres kår under 2. verdenskrig fængslende, ikke mindst på grund af de citater fra Hans Ditlev Andresens soldaterbreve fra Østfronten, som artiklen rummer.

Claus Eskildsens (1881-1947) afskedsforelæsning d. 31. januar 1946 på Tønder Statsseminarium publiceres under overskriften »44 års virksomhed i opdragelsens tjeneste.« Claus Eskildsens navn kendes nok af en del personalhistorikere, idet han var redaktør af »Sønderjysk Månedsskrift« fra dets start i 1924 og til sin død og iøvrigt i 1942 udgav bogen »Den sønderjyske befolknings slægtsforbindelser.«

Helene Christine Tutein (8/12 1835 – 28/5 1927), klog kone i Åbenrå, datter af snedkermester Johan Andreas Bernhard Petersen (1800-1884) og dennes hustru Cathrine Elisabeth, født Eklon, er emnet for lægen Johannes Brix's artikel: Mutter Tutein. Den »kloge kone« i Affenraa og hendes tid.

»Fysikus Martin Reimers« er titlen på en lille artikel om denne mand, som var født i 1812, var læge i Gram fra 1841 og fysikus for Haderslev Vesteramt fra 1853. Han døde d. 4/2 1876 og har iøvrigt lagt navn til en fossil musling, der findes i glimmerler fra tetærtidens senere del (Astarte Reimersi). Jo, personalhistoriens emneområde er i sandhed vidtspændende!

»Da sognepræsten i Daler Ægidius Hansen Gram var blevet gammel og svag og ikke selv kunne passe sit embede tilfredsstillende, indgik han i marts 1705 en afståelses- og præsteenkøptionskontrakt med den daværende teologiske student Andreas Ægidiussen Wedel, som var præstesøn fra Brøns.« – Således indleder Peter Kr. Iversen sin fornøjelige artikel om sognepræst i Daler Andreas Wedels strid med sin menighed om konfirmation og gebyrer 1707-09.

Alt dette kan man læse mere om i årbogen fra -84, og så er der såmænd også noget om Lorenz Frølichs ophold i Flensborg, 1854-57 og dr.phil. H. V. Gregersen får udfra et regnskab fra udenlandske økseopkøbere, der var i Danmark i 1508, påvist, at der allerede på dette tidspunkt tilsyneladende fandtes et kongeligt tysk kancelli, hvor det ellers tidligere har været almindeligt antaget, at et sådant først blev oprettet ved Fr. 1.s tronbestigelse i 1523.

Det er altså kort sagt en god idé at kende og benytte de Sønderjyske Årbøger, hvis man har historiske interesser på de kanter. . .

Tommy P. Christensen

Teologisk stat 1985, Kirkelig håndbog. Udgivet af den danske præsteforening i samarbejde med Kirkeministeriet. 1360 s.

Medens udgivelsen af teologiske stater går langt tilbage, daterer Kirkelig håndbog sig fra 1923. Fra 1969 blev de to opslagsværker slået sammen og med Teologisk stat 1985, Kirkelig håndbog foreligger nu 4. udgave af den samlede håndbog 4 år efter udgivelsen af forrige udgave. Dette må siges at være imponerende, og ikke mindre imponerende lyder det, når formanden for præsteforeningen, Erling Albinus, i forordet udtaler, at man har grund til at formode, at bogen fremover kan udsendes med 4-årige intervaller. Det ville glæde alle personalhistorikere.

Værkets indhold svarer til 1981 udgavens (se anmeldelse i dette tidsskrift 1982 s. 121), dog er nogle foreningsoplysninger udeladt, og der er blevet plads til en statistik, som for hvert stift angiver antal indbyggere, sogne, pastorater, præster og provster. Heraf kan det bl.a. ses, at medens der i det befolkningsmæssigt største stift, Helsingør, er 6144 indbyggere pr. sogn, er der i det mindste, Lolland-Falster, kun 1204. Til gengæld har de 139 sogne i Helsingør stift 215 præster, medens Lolland-Falsters 101 sogne kun har 66 præster, så der kommer alligevel så nogenlunde balance i tingene.

Af dødsfaldslisten og den kronologiske fortegnelse over teologiske kandidater sees, at det er tyndt meget ud blandt de ældre teologer. Ældste levende ved redaktionens afslutning var tidligere sognepræst i Sæby 1933-56 Alfred Frederiksen, f. 1887, kandidat 1912, men han døde 7. febr. 1985 i Helsingør.

Hans H Worsøe

Hans Sode-Madsen: Ungdom uden arbejde. Ungdomsforanstaltninger i Danmark 1933-1950. Studier og kilder bd. 1. 243 s. Indb. Udgivet af Rigsarkivet og Gads forlag. Kbh. 1985. 183,- kr.

Arbejdsløshed og arbejdsløshedsbekæmpelse er alvorlige samfundsspørgsmål i dagens Danmark. Men indenfor de seneste ti år kan der også iagttages de første forsøg på en historisk betragtning af arbejdsløsheden. Dansk forskning i arbejdsløsheds-historie er kun i sin vorden, og Hans Sode-Madsen er én af pionierne. I Erhvervshistorisk Årbog 1979 (Århus, 1980) og i Historiske Meddelelser om København, 1980 bragtes de første delstudier til den bog der nu foreligger som den første publikation i Rigsarkivets nye serie »Studier og kilder«.

På en engageret og velskrevet måde får Sode-Madsen, der er arkivar i Rigsarkivet, gennemgået de tiltag, som stat, kommune og andre i 30'erne og 40'erne gjorde i kampen mod ungdomsarbejdsløsheden. Bogen, som er på 243 sider, gennemgår i kronologisk rækkefølge de forskellige love, deres administration, lejerne m.v. og får for eksempel nævnt, at der faktisk også fandtes lejre for piger, hvori de uddannedes til gode husmødre. Alligevel fornemmer man, at det mere er politikerne og embedsmændene, end de ar-

bejdsløse, som får liv på siderne. K.K. Steincke, kontorchef H.S. de Jonquières eller Socialministeriets statsvidenskabelige konsulent Jørgen S. Dich og deres arbejde med 1933-loven skildres udmærket og i et let forståeligt sprog, men bortset fra en snes s/h illustrationer optræder de arbejdsløse primært som talkolonner i diverse små tabeller undervejs eller i tabelbilaget bagest i bogen. Sode-Madsen er øjensynligt selv opmærksom på problemet for bagest i bogen findes også seks erindringer fra forhenværende ungdomslejr-deltagere, nemlig Ole P. Petersen (f. 1899), Edmund Hansen, Ove Hansen (f. 1920), Niels Erik Jensen, Arne Andersen samt Rosa Rasmussen. Desværre fremgår det ikke helt tydeligt af indledningen til disse, hvorvidt erindringerne kun gengives i uddrag, ligesom man som slægthistoriker nok kunne ønske sig en – i det mindste kortfattet – præsentation af de seks' biografiske data. Iøvrigt savner bogen også et navnerregister, der ellers ville have rummet interessante navne som: Edvind Dose, Tyge Harløv, K. Friis Jespersen, Poul Stochholm, eller den navnkundige Niels Bukh fra Idrætshøjskolen i Ollerup.

Fælles for den håndfuld artikler og bøger omhandlende arbejdsløsheds-historie, der indtil nu er udkommet må siges at være, at de arbejdsløse enten betragtes som en gruppe (f.eks. i: Brikker til Arbejdsløshedens Historie, Kbh. 1985), eller at det i stedet – som det også kan ses hos Sode-Madsen – især er initiativtagerne der behandles (f.eks. J. Th. Arnfred: Et forsøg på at bekæmpe ungdomsarbejdsløsheden. Art. i: Fra Ribe Amt, 1976). Selvom Sode-Madsens bog er det hidtil mest vellykkede forsøg på at komme tæt på den enkelte arbejdsløse, så er vi stadig langt fra at få synliggjort det enkelte menneske, der blev ramt af arbejdsløsheden f.eks. i 1870 eller 1929. Baggrunden og de sammenhænge som den enkeltes arbejdsløshedssituation skal anskues i, er en oplagt opgave for personalhistorikeren, som i forvejen vil sidde inde med mange af disse oplysninger. Jeg tør ihvertfald godt vove den påstand, at langt flere end vi tænker over af de aner som eftersøges på biblioteker og arkiver, i perioder har været helt uden arbejde.

Derfor vil jagten på en ane med blåt blot i årerne med fordel kunne ombyttes med jagten på én, der har været arbejdsløs. Måtte Sode-Madsens interessante bog blive startskuddet til en sådan nyorientering.

Tommy P. Christensen

Vardesyssel Aarbog 1985. Udgivet af Lokalhistorisk Værksted, v. Gert Ravn Nørgaard, Granvænget 3, Aal, 6840 Oksbøl, 115 s., pris 95 kr. + moms og forsendelse.

Dette er den første, men formodentlig ikke sidste, årgang af Vardesyssel Aarbog. Formålet med denne årbog angives at være, at skabe mulighed for, at amatører, som arbejder med arkæologi, egn- og slægts-historie, kan udveksle forskningsresultater. Kravene til årbogens forfattere er kun »sund fornuft, god moral, nøjagtig opgivelse af benyttede kilder og kortfattet, samt at indlæggene har relation til Vardesyssels fem herreder«.

Med en sådan formålsparagraf kan det ikke undre, at der er meget forskelligt stof i dette hæfte: Der er 2 anetavler, 3 efterslægtstavler, 1 artikel med andet personalhistorisk indhold, 3 lokalhistoriske artikler, 2 arkæologiske artikler, og 2 med kurioser. Udgiveren står for 75% af stoffet (regnet efter sider), medens de sidste 25% fordeles på 2 forfattere. Artiklerne synes godt dokumenterede, de personalhistoriske måske noget brede, med lidt vel mange kilder trykt in extenso. Men brugt rigtigt kan det netop gøre artiklerne mere læsevenlige. Som personalhistoriker savner man et person-register til de mange personer. Lokalhistorikeren ville ligeledes have stor glæde af et stedregister. Der må være lagt et stort arbejde i denne årbog og forfatteren lover en ny til foråret 1986. Den er let læst, med mange og instruktive billeder, trykt i en kvalitet, som man ikke er vant til fra privattryk. Det har været en fornøjelse at læse, specielt hvis man har interesse i den del af landet. Man må håbe, at der sluttes op om årbogen, at der melder sig forfattere og ikke mindst abonnenter nok til at initiativet kan føres videre.

P.S.

Marie Oldenburg: Slægterne bag Christian, Merete og Claus Oldenburg. 8.del A (380 sider) og 8.del B.C.D. (188 sider) Oslo 1984 (folio). Bøgerne kan fås hos fru M. L. Gasmann, Fladsågård, Fladsågårdvej 11, 4700 Næstved. Pris henholdsvis 250 kr. og 150 kr. (incl. porto).

Marie Oldenburg f. Gasmann har tidligere (1974) udsendt 1. del af dette værk: en slægtsbog over hendes mands, ambassadør Troels Oldenburgs slægt, og nu foreligger en tilsvarende over hendes egen slægt: *Gasmann*.

Den nyudkomne del af slægtebogen er, som det ses, delt op i to bind. Det første: benævnt 8.del A omhandler selve Gasmann-slægten. Denne slægt er ikke særlig udbredt i Danmark, idet der kun var een mand i hver af slægtens hidtidige 7 generationer, der efterlod sig mandlige efterkommere her i landet.

Når slægtsbogen alligevel er blevet så omfangsrig (knap 400 maskinskrivne foliosider), skyldes det, at forfatteren ikke vil nøjes med nøgne data og facts om de enkelte familiemedlemmer. Hun har sat sig grundigt ind i de kilder, hun har haft til rådighed, ikke mindst brevstof, og derudfra tegner hun levende og detaljerede billeder af hver enkelt. Det har været forfatterens mål at give efterslægten »et indblik i de mennesker, vi er kommet af, deres tilværelse og de omgivelser og den situation, de befandt sig i«.

Den første Gasmann, der slog sig ned i Danmark, kom fra Thüringen. Han var grosserer med speciale i oversøiske varer, blev tillige »Lak-Fabriqueur« og levede i 1700-tallets første halvdel. Men allerede hans søn vendte byen ryggen og blev slægtens første landmand. Fra da af finder vi en ubrudt kæde af godsejere, der allerede i den følgende generation erhvervede den ejendom, som siden da har været slægtens domicil: Fladsågård.

Slægtsbogens anden part: 8.del B.C.D. handler om anerne til de tre ældste indgiftede tre kvinder født: *Sulzzer, Egeberg og Marie Simonsdatter* samt deres nærmeste slægt. Det fremgår af fortalen, at det er forfatterens hensigt at fortsætte ane- og slægtsoversigterne i et kommende bind, der skal berette om Gasmann-slægtens øvrige kvindeliner.

I begge bind er der korte, gode slægtsoversigter. I »A« er de anbragt som indledning ved hvert generationsskift. Yderligere er der gode personregistre foruden en fyldig fortegnelse over benyttede kilder.

På længere sigt er det Marie Oldenburgs plan at udsende bind 2 til 7 af værket og heri bringe anetavler til kvindelinerne i slægten *Oldenburg*.

Det meste materiale synes allerede at være indsamlet, så man må ønske forfatteren held til at fuldføre det store projekt.

Torben Glahn

Orientering

International genealogisk-heraldisk kongres i Portugal

Den 17. internationale kongres for de genealogiske og heraldiske videnskaber finder sted i Lissabon 7.-13. september 1986. Organisationskomitéen består af medlemmer af det portugisiske heraldiske institut og støttes af Portugals videnskabsakademi og det portugisiske akademi for historie. Foredragene afholdes i Gulbenkianstiftelsens moderne og velegnede kongreslokaler. Kongresemnerne: genealogien og heraldikken udenfor Europa, de genealogiske og heraldiske nord-syd- og vest-øst-relationer samt den militære heraldik. Kongressens generalsekretær: Dr. Manuel Artur Norton, Barão de São Roque, 17. Congresso Internacional de Ciências Genealógica e Heráldica, Largo do Carmo, P-1200 Lisboa. Kongresprogrammet kan rekvireres hos: Nascimento Congressos, Rua das Flores 71, P-1200 Lisboa.

Nils G. Bartholdy

Resultatopgørelse og balance 1985

for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

		1984
		1000
Resultatopgørelse		
<i>Indtægter:</i>		
		kr. kr.
Kontingenter (note 1)	122.980	126
Tilskud (note 2)	14.000	39
Salg af bøger og hæfter (note 3)	7.397	7
	<u>144.377</u>	<u>171</u>
<i>Udgifter:</i>		
Personalhistorisk Tidsskrift		
Trykning	114.392	118
Forsendelse	15.607	18
Øvrige omkostninger	<u>7.438</u>	4
	137.437	
Bøger og hæfter		
Trykning	—	3
Forsendelse	<u>476</u>	1
	476	
Møder og rejser	5.972	6
Administration (note 4)	7.796	7
Uerholdelige kontingenter	<u>—</u>	2
	151.681	159
Årets driftsresultat	÷ 7.304	12
Renter	<u>6.568</u>	6
Årets resultat	<u>÷ 736</u>	<u>18</u>

*Balance pr. 31.12.1985**Aktiver*

Tilgodehavende kontinger	660	1
Andre tilgodehavender	—	1
Obligationer (note 5)	7.119	6
Konto for særlige udgifter	36.585	27
Likvid beholdning	94.212	61
	<u>138.576</u>	<u>96</u>

Passiver:

Forudbetalte kontingenter	17.150	38
Skyldige omkostninger	62.751	—
Hensættelser til særlige udgifter		
Saldo primo 1985 (note 6)	26.585	
Hensat af Samfundets overskud 1984	<u>10.000</u>	
Saldo ultimo, 1985	36.585	27
Egenkapital		
Saldo primo 1985	31.409	
Kursgevinst på obligationsbeholdning	<u>1.417</u>	
	32.826	
Hensat til særlige udgifter	<u>10.000</u>	
	22.826	
Årets underskud	<u>736</u>	
Saldo ultimo 1985	<u>22.090</u>	31
	<u>138.576</u>	<u>96</u>

Noter:

1. 1118 medlemmer, hvoraf 6 restanter.
2. Tipsmidlerne 10.000 – Hielmstjerne-Rosencrone 4.000.
3. Lager af bøger og hæfter er optaget til 0, da trykudgifterne er udgiftsført i produktio såret.
4. Denne post dækker papir, tryksager, porto, telefon og kontorartikler.
5. Samfundets obligationsbeholdning er efter udtrækning af 400 kr. ændret til nominelt 7.900 kr. Beholdningen er optaget til køberkursen pr. 31. december 1985.
6. Saldoen fremkommet ved henlæggelse af 25.000 kr. af overskud 1983, og tilskrivning af renter pr. 31. december 1984, med sigte på oprettelse af en selvstændig skriftfond.
Det lovgivningsmæssige grundlag for skriftfondens oprettelse er iflg. den senere lovgivning ikke til stede, hvorfor skriftfondens midler i status pr. 32. 12. 1985 er tilbageført til Samfundet.

Kommentar til Teisens rettelser (1984:2)

Side 185, hvor det om *Zacharias Hansen Bang* efter F. E. Hundrups Stamtavle (1875) over »Oluf Bangs Efterkommere« anføres, at han skulde være Søn af Sognepræst i Klint (skal være: Klinte) og Grindløse Hans Nielsen Bang († 1636). Dette er næppe rigtigt, og en mere sandsynlig Afstamning anføres i: Erik Husted: »Fra Færgesmakke til Hængebro« (1977), Side 138, hvor det antages, at Z.H.B., som skal være født i Bergen 1633 (sst. s. 29), er Søn af Hans Olufsen Bang fra Middelfart, som 1616 fik Borgerskab i Bergen. Hvis Hundrups Antagelse havde været rigtig, skulde Z.H.B. have været Broder til den 19 Aar ældre Odense-Bisp Niels Hansen Bang, hvad intet taler for.

Fritz Schönwandt, Gentoftegade 17, 2820 Gentofte

Publikationer

udgivet af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

<i>Kr. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660.</i> 1885	Udsolgt
<i>Henry Bruun: Danmarks Amtsforgalvere 1660-1848.</i> 1919	Udsolgt
<i>Fritz Jürgensen West: De kongelige amtmænd i Hertugdømmet Slesvig 1660-1864.</i> 1921	Udsolgt
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrifts første 50 bind.</i> Ved H. Hjorth-Nielsen. 1930. Fototeknisk optryk	Kr. 10,00
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift 1930-1945.</i> Ved Albert Fabritius. 1946. Fototeknisk optryk	Kr. 10,00
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift 1946-1965.</i> Ved Hans H. Worsøe. 1967	Kr. 10,00
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift, 15. række, 1966-1972.</i> Ved Hans H. Worsøe. 1973	Kr. 5,00
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift, 16. række, 1973-1978.</i> Ved Hans H. Worsøe. 1979	Kr. 5,00
<i>Perlestikkerbogen.</i> Ved Hans Knudsen og Albert Fabritius. 1954	Udsolgt
<i>Albert Fabritius: Giertrud Birgitte Bodenhoffs mysterium og gravraverierne på Assistens kirkegård.</i> 1955	Udsolgt
<i>Alfred Larsen: Lolland-Falsters degne og skoleholdere.</i> 1960	Udsolgt
<i>Borgmester Niels Jacobsens stambog.</i> Ved Albert Fabritius	Udsolgt
<i>Allan Tønnesen: Helsingørs Bomærker.</i> 1968	Kr. 32,00
<i>Særpris for Samfundets medlemmer: Kr. 22,00</i>	
<i>Albert Fabritius. Nekrolog og bibliografi</i>	Kr. 15,00
<i>Ejvind Slotved: Lærestole og Lærere ved Københavns Universitet 1537-1977.</i> 1978 ...	Kr. 132,00
<i>Særpris for Samfundets medlemmer: Kr. 85,00</i>	
<i>Personalhistoriske Studier.</i> Red. af skriftudvalget 1979 ved Hans H. Worsøe	Kr. 100,00
<i>Personalhistorisk Tidsskrift 1979ff, pr. årgang</i>	Kr. 100,00
<i>Personalhistorisk Tidsskrift – restoplæg ældre end 1979 sælges samlet pr. sæt</i>	Kr. 250,00
<i>Dødsfald i Danmark 1968, 1969, 1970, 1971.</i> Ved Niels Friis	Kr. 10,00
<i>Dødsfald i Danmark 1972.</i> Ved Benedikte Friis	Kr. 10,00
<i>Finn H. Bladel: Tilføjelser og rettelser til »Danske sagførere«.</i> 1979	Kr. 45,00
<i>Erik Nørr: Latinskolen religionslærere 1853-1903</i>	Kr. 60,00
<i>Finn H. Lauridsen: Gottfried Becker. En københavnsk hofapoteker 1767-1845</i>	Kr. 35,00
<i>Dorthe Gissel: Fortegnelse over dansk slægtslitteratur 1973-1979</i>	Kr. 50,00

Henvendelse til ekspeditionen: Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34A, 6200 Åbenrå.

Abonnement på *Hvem forsker Hvad* kan bestilles ved henvendelse til:
HVEM FORSKER HVAD, Christian Xs Vej 27, 8260 Viby,
hvor også ældre årgange kan købes.

De anførte priser indbefatter *ikke* forsendelsesomkostninger.

Personalhistorisk Tidsskrift

udgives af *Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie*, hvis formand er landsarkivar, cand. mag. Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34A, 6200 Åbenrå. Tidsskriftet redigeres af Samfundets skriftsudvalg ved redaktøren, cand. phil. Poul Steen, til hvem manuskripter bedes indsendt.

Abonnement kan kun regnes ved indmeldelse. Foreninger og biblioteker kan optages som medlemmer. Indmeldelse sker ved henvendelse til sekretæren, arkivsekretær Finn Andersen, Grysgårdsvej 2, 2400 København NV, eller kassereren, Lise Lund, Filsofgangen 23, 2., 5000 Odense C.

Medlemmer, der ønsker oplysning eller vejledning i genealogiske og personalhistoriske spørgsmål, kan henvende sig til *oplysnings tjenesten*, der efter evne og muligheder under hensyntagen til spørgsmålenes art enten besvarer disse direkte eller henviser dem til Hvem forsker Hvad eller tidsskriftet, når pladsen tillader det. Spørgsmål indsendes til redaktøren.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i ét eksemplar, idet det forudsættes, at forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig iøvrigt intet ansvar for indsendte manuskripter, billeder m.v.

Manuskripterne maskinskrives på A4-ark med normal linieafstand (1 1/2 linieafstand) og bred margin. Noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme. Forslag til evt. illustrationer og undertekster hertil vedlægges. Når manuskriptet er godkendt, og korrektur foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke påregnes fulgt af redaktionen. Efter rentrykning har fundet sted, får forfatteren tilsendt 25 særtryk af artiklen gratis. Større oplag af særtryk kan bestilles og leveres efter regning.

Redaktionens adresse: cand. phil. Poul Steen, Rudersdalsvej 52, 2840 Holte.

Tryk: Bondegaard tryk as, Herlev

ISSN 0300-3655